

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

TOLNAI OTTÓ: Életem legszebb irodalmi estje II. (*Kisprózák nagyobb tömbök közül*) 241

SÁNDOR IVÁN: Az argoliszi öböl (*regényrészlet*) 267

ACZÉL GÉZA verse 277

VÖRÖS ISTVÁN versei 278

MELIORISZ BÉLA versei 281

KISS JUDIT ÁGNES versei 282

JENEI LÁSZLÓ: Mondta Lihogyenko (*novella*) 284

BABARCZY ESZTER: Mell-blog (*próza*) 289

MAGOLCSAY NAGY GÁBOR versei 294

BIBOR ISTVÁN verse 296

ADAMIK LAJOS – MÁRTON LÁSZLÓ: Mítosz és történelem között
(*A Grimm-testvérek mondagyűjteményéről*) 297

JAKOB GRIMM – WILHELM GRIMM: Német mondák (*Szemelvények a gyűjtemény első kötetéből*) 299

*

Nagy Gáspár (1949–2007)

MARAFKÓ LÁSZLÓ: Egy költői önérzet történetéhez (*A pályakezdő Nagy Gáspár és a Jelenkor*) 311

*

FÖLDÉNYI F. LÁSZLÓ: Az egyedi és a közös metszéspontjában
(*Nádas Péter: Hátországi napló*) 320

CSUHAI ISTVÁN: Újra (*Sándor Iván: Daniellával a vonaton. A Követés naplója*) 324

HALMAI TAMÁS: Szavak jege (*Meliorisz Béla: Föld és föld között*) 327

WEISS JÁNOS: Onnan ide, innen oda (*Csorba Győző és barátai. Budapesti levelek Pécsre*) 331

TÓTH ORSOLYA: Olimpia után (*Dávidházi Péter: Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*) 338

KISANTAL TAMÁS: Hol a hiba? (*Szilágyi Zsófia: A féllábú ólomkatona. Irodalmi mű-hibák*) 348

2007

MARCIUS

NÉMETH PÉTER: Vagy élsz az alkalommal, vagy belebuksz
(Sz. Koncz István beszélgetése) 352

Folyóiratunk az Oktatási és Kulturális Minisztérium,
a Nemzeti Kulturális Alap,
Pécs Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat
és a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete
támogatásával jelenik meg.

A *Jelenkor* a LAPKER újságospavilonjain kívül a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1. – Városi Képtár Antal-Lusztig Gyűjtemény, Rákóczi út 11.

VIDÉKEN: **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi könyvesbolt – Fókusz Könyvesbolt, Hunyadi u. 8–10. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi

u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19–21. – **Siófokon:** Kó-Ma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – JATE bölcsészkar könyvtára.

BUDAPESTEN: Vince Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. – Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – Írók Boltja, VI., Andrássy út 45. – Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7.

www.jelenkor.net

600,- Ft

JELENKOR

JELENKOR

L. ÉVFOLYAM

3. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztők
KERESZTESI JÓZSEF, NAGY BOGLÁRKA

Tördelőszerkesztő
DÉCSI TAMÁS

Szerkesztőségi titkár
BEFTÁN KATALIN

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Király utca 21. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
e-mail: jelenkor@t-online.hu

Szerkesztőségi fogadóórák minden hónap első csütörtökén 14-től 16 óráig
a Jelenkor szerkesztőségében.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nem kért kéziratokat elektronikus
formában (e-mail) nem áll módunkban fogadni. Minden felbélyegzett válaszbortéccal
ellátott küldeményt megválaszolunk.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Király utca 21. Telefon: 72/310-673),
az Oktatási és Kulturális Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap,
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata és
a Baranya Megyei Önkormányzat támogatásával.
Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága.

(1008 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
(Tel.: 06 80 444-444; fax: 06 1 303-3440; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu)
valamint közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 3600,- Ft, a II. félévre 3000,- Ft,
egy évre belföldre: 6600,- Ft;

a Magyar Posta Rt.-nél külföldre: 16560,- Ft, légi szállítással: 20040,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

A BRÓDY SÁNDOR ALAPÍTVÁNY ebben az évben is kiadja a Bródy Sándor-díjat. A díjat azon első kötetes magyar nyelvű prózaírók egyike kapja meg, akinek könyve (novellaskötet vagy regény) 2006-ban jelent meg. A díj összege 350.000 Ft. A postára adás határideje: 2007. március 31.

A díjra pályázhat könyvének beküldésével a szerző, és jelölhet könyvet ugyanilyen módon a kiadó is. A beküldött példányokat kérésre visszaküldjük. A Bródy Sándor Alapítvány postacíme: 2000 Szentendre, Szajkó u. 4.

További információk: 30/297-28-06

*

MÁRAI SÁNDOR-DÍJBAN részesült a Magyar Kultúra Napja alkalmából New-Hont regényciklusáért, műveivel külföldön elért sikereiért *Grendel Lajos*, eddigi munkásságáért és a német nyelvet területen elért eredményeiért *Márton László*, illetve *Vonalkód* című novellaskötetéért *Tóth Krisztina*. A díjakat *Hiller István* kultuszminiszter Budapesten, az Iparművészeti Múzeumban nyújtotta át január 22-én.

*

PERFORMANCE – PERFORMÁCIÓ – PERFORMATIVITÁS címmel konferen-

ciát rendezett a PTE Modernitás PhD Kultúratudományi Doktori Program Műhelye február 2-án a pécsi Európa Házban. Az előadók között szerepelt többek között *Kövér György*, *Orbán Jolán* és *Szijártó Zsolt*. – A FOTÓ A „KÉPKORSZAKBAN” címmel adott otthont a PTE BTK Kommunikáció és Médiatudományi Tanszéke konferenciájának február 9-10-én a pécsi Művészetek Háza. A rendezvényen előadást tartott többek között *Beke László*, *Petrányi Zsolt* és *Házás Nikoletta*.

*

LEGER, DUBUFFET, WARHOL ÉS MÁSOK – *Kalandozások a 20. század művészetében* címmel a St. Etienne-i Modern Művészetek Múzeuma anyagából nyílt kiállítás január 13. és február 11. között a Pécsi Galériában. A megnyitón köszöntőt mondott *Tasnádi Péter*, Pécs polgármestere és *Martine Fontanilles*, St. Etienne város tanácsnoka, a 2013-as Európa Kulturális Főváros pályázat ügyvivője. A kiállítást *Hegyi Lóránd*, a Modern Művészetek Múzeum igazgatója nyitotta meg. – TOLVALY ERNŐ Munkácsy-díjas festőművész „paravánok” 1986-88 című tárlata szintén a Pécsi Galériában volt látható február 16. és március 10. között.

Szerzőink

Tolnai Ottó (1940) – költő, író, Palicsón él.

Sándor Iván (1930) – író, esszéista, Budapesten él.

Aczél Géza (1947) – költő, kritikus, az *Alföld* főszerkesztője, Debrecenben él.

Vörös István (1964) – költő, író, műfordító, Budapesten él.

Meliorisz Béla (1950) – költő, tanár, Pécsen él.

Kiss Judit Ágnes (1973) – költő, Budapesten él.

Jenei László (1964) – író, Gesztelyen él.

Babarczy Eszter (1966) – kritikus, műfordító, esztétikustörténész, Budapesten él.

Magolcsay Nagy Gábor (1981) – költő, Egerben él.

Bibor István (1950) – költő, Balatonalmádiban él.

Adamik Lajos (1958) – műfordító, Budapesten él.

Márton László (1959) – író, műfordító, Budapesten él.

Marafkó László (1944) – író, újságíró, Budapesten él.

Földényi F. László (1952) – esztéta, kritikus, Budapesten él.

Csuhai István (1961) – kritikus, az *Élet és Irodalom* főszerkesztő-helyettese, a *Jelenkor* egykori főszerkesztője, Budapesten él.

Halmai Tamás (1975) – költő, kritikus, Pécs-Somogyon él.

Weiss János (1957) – filozófiatörténész, a PTE Filozófia Tanszékének tanára, Szűrön él.

Tóth Orsolya (1972) – irodalomtörténész, Pécsen él.

Kisantal Tamás (1975) – irodalmár, Pécsen él.

Németh Péter (1948) – immunológus orvosprofesszor, Pécsen él.

Sz. Koncz István (1961) – szerkesztő, Görcsönyben él.

TOLNAI OTTÓ

Életem legszebb irodalmi estje

II.

*Kisprózák nagyobb tömbök közül**

Ha mégis eljött

Azon az éjjelen, sokára aludtam el, a rongyos lepedő, mint verejtékkal itatott kényszerzubbony, rám tekeredett, éreztem, mind szorosabbra húzzák, mikor már egyáltalán nem ellenkezhettem, nem kapálódzhattam, figyelni kezdtem, meddig húzhatják, szoríthatják még, úgy éreztem, végtelen, s valóban végtelen húzták, szorították még, azon az éjjelen, amikor kivégezték a férjemet, álomban megjelent, bejött, féltem, mint jégén, beszakad nehéz bakancsa, mert ő maga sovány volt, könnyű, féltem, beszakad a sokszor átfestett, szujos padlódeszkán, közel jött az ágyhoz, de nem ült le, mint szokott a lábamhoz, már egyáltalán nem volt ideje, de egy pillanatra mintha mégis fölém hajolt volna, arca piros volt, mint a pörkölt disznó bőre, de az ő bőre a fagytól pörkölődött, égett olyan ropogásra, fölém hajolt, lehelete illatos volt, egész úton fenyőmagot evett, havat, fölém hajolt, és azt mondta:

kivégezték.

Ezt a tényt többé nem érintettem. De azon például, hogy hogyan is jött el abból a messzi, sötét, havas erdőből, hogyan vonszolta súlyos, szöges bakancsát, még sokáig tűnődtem. És arra a felismerésre jutottam, nagyon szerethetett – nagyon szerethet, ha mégis eljött. Hogy egy pillanatra fölém hajolva, fenyőmagtól, hótól illatos leheletébe göngyölve szavát, tudassa velem:

kivégezték.

* Második rész. Az első rész a *Jelenkor* 2006. július–augusztusi számában olvasható.

Mozdulatlanul feküdtem. Akkor már egyetlen porcikámat sem tudtam megmozdítani, mintha belső szerveimet is külön-külön kis kényszerzubbonyokba kötötték volna, mind szorosabbra húzták, nem tudtam visszajelezni neki, hogy köszönöm a figyelmességét. Mert hát, ugye, akár itt is hagyhatott volna a teljes bizonytalanságban.

Nem fagottot akartam tanulni

Bekattant a fagott-tanárom. Nem fagottot akartam tanulni: szaxofont. De nem volt szabad hely. Csak a fagotton. Aztán megszerettem. A tanáromat is. Aki most bekattant. A földrajztanárom meg kukázik.

Valami furcsa zajt hallottam a sugárút egyik hatalmas fémkonténeréből. Arra gondoltam, kisgyerek zörög, dörömböl, nem tud kijönni, segítséget kér. Beledobták. Konténerbe zárták. Vagy az a játszótér. Onnan nem tud elcsavarogni. Nem megy lopni, gyilkolni a társaival. Kibérelték. Óvoda, napközi, iskola helyett naponta oda viszik. Ott tartják. A hatalmas fémkonténerben. Csak most valaki rá találta zárni a konténer súlyos fedelét. Már nem kap levegőt. Odasiettem. Felnyitottam. Szinte visszalökött a kitóduló erős bűz. Benéztem a szemét és mosok most éppen nagyrészt üres, öblös tankjába.

És megpillantottam földrajztanárom maszatos arcát. Azt hittem, ürüléket eszik térdepelve, jöllehet finom, drága, túlrejtett banán volt a kezében. Hunyorogva emelte felém, a betűző nap felé, maszatos arcát. Úgy festett, mint amikor a kisgyerekek magukra kenik, magukra boldogan, még meleg ürüléküket. De ahogy térdepelt, s ahogyan a maradék banánt két tenyere között tartotta, valójában már nem is látszott, mit tart, úgy tűnt, akárha titkos katakombában imádkozna. Zavaromban én is térdre ereszkedtem, imádkozni kezdtem. Már sötétedett, amikor keresztet vetettem.

Mondtam, én nem fagottot akartam tanulni. Aztán megszerettem. Később a katonaságnál, az albánoktól, egy ősi kis faluba vezettek, töröksípot vettem. Fagotton iskolázott nyelvem azonnal ráérezett az ősi síp nádjára. Lefekvés előtt azon játszottam a sötét hegyek között.

Úgy kell kúsznom

Ha bambusz-rizómát akarsz ültetni, magyarázta, nagyon kell vigyáznod. Ismerem én a bambuszt, mondtam, hiszen volt nekünk Újvidéken, a Virág utcában egy kis bambuszligetünk, szerettem ott olvasgatni, meg hát, kezdtem fontoskodni, jártam én Japánban valóságos bambuszerdőkben is a Fujiyama alatt... Ha bambusz-rizómát akarsz ültetni, körül kell ásnod a neki szánt területet, folytatta. És a gödör falát körül bevonni ofszetlemezzel. Mivel?, kérdeztem. Ofszetlemezzel, mondta. Akkor döbbsentem csak rá, hogy természetbarát ismerősöm tulajdonképpen nyomdász. Jó, mondtam, majd elmegyek hozzád ofszetlemezéért. Azt nem fúrja át, folytatta, finoman lecsúszik róla, mutatta, körbe-körbe kúszik, keresi a kijáratot, és ha valahol nem jól illeszted össze az ofszetlemezeket, már ki

is bújik, ezért legjobb duplán rakni. Mit?, kérdeztem. Duplán, az ofszetlemezeket, mondta. Akkor nyugodtan alhatsz, nem bújik ki a bambusz-rizóma... Festőbarátom jutott eszembe, aki ofszetlemezekre karcolja-karmolja-rajzolja-festi képeit, egy szép, új eljárást inaugurálva. Mondtam már neki, szeretném megnézni-meghallgatni képeit, elidőzni egy kicsit meg-megcsillanó, meg-megriánó lemezei között. Mert a befagyott folyók és befagyott tavak jégpáncélja mellett csak az ofszetlemez tud még megrianni, mert a rianás, aki állt befagyott folyó, tó közepén, s hallotta, megélte-túlélte, tudja, nem a reccsenő robajon, hanem annak a borzalomnak a melodikusságán a hangsúly, ahogyan bensőd, úgy a lélek, mint a csont, egyszerre reped ketté, reped, mondom, szinte melankolikus melódiát hallatva, s az a belső melankolikus melódia a rianás... Most úgy éreztem, megtaláltam, mi módon is kell majd ismerkednem a szegedi Kis-Virág feletti hófehér műteremben körberakott, finom ofszetlemezekre karcolt-karmolt-rajzolt-festett képeivel, hogyan kell tanulmányoznom őket. Úgy kell kúsznom, mint a bambusz-rizóma ahogyan kúszik polipkarjaival, kitartóan tapogatva a sötét föld alatt. Kúszni körbe-körbe. A leheletnyi lemezeket tapogatva, maximális nyomásnak téve ki őket, hibát, rést keresve, amelyen menekülhetnél, s ugyanakkor magad köré tekeredve mind szorosabban, akárha önnön kezeddal akarnád, ott, a műterem közepén, megfojtani magad.

Grenadírmars

Gondoltam, megvárjuk, amíg betakarítják a cukorrépát. Persze, mondta a másik, aki arról mesélt, már ki tudja, hányadszor, mind durvábban nyomva az arcát a hideg rácsra, hogy ha szabadul, gázt szereltet az autójába. Gondolta, megvárjuk. De ő nem tudott várni, szegény. Mindennap fölsúrolta a padlót. És a répások nagy, sáros bakancsaikkal továbbra is csak be-beszaladtak. A mostohája ugyanis a belső szobában pálinkát mért. Ő csak egyre súrolta a padlót. Olykor kísétáltam a határba, szemrevételezni a hatalmas, sáros répahegyeket. Majd új kaparóvasat vertem közvetlen a küszöb mellé, a téglá közé, mert a régi valójában már teljesen elkopott. De hiába, legtöbbjük nem volt hajlandó a kaparóval bajlódni, igaz, az a sár olyan volt, mint a szurok, lehetetlen is lett volna lekaparni a szöges bakancsok talpáról. Nem volt más hátra, előkerestem öregapám vadászpuskáját. Szépen kipucoltam. Átolajoztam. A répások közben át-átloholtak a konyhán. Ő meg egyre csak súrolta a padlót. A zsírszóda mind szétette szép ujjait. Színes hüvelyeket töltöttem, lefojtottam a puskaport, az olaszok jócskán hagytak apró sörétet, amikor a napraforgótáblákon lőtték a gerléket. Pedig hát volt ott farkasra, medvére való sörét is, nagyapám ugyanis egyszer vadászott farkasra Romániában, egyszer meg medvére Boszniában, tölthettem volna tehát a hüvelyekbe farkasra, medvére való sörétet is... Közben kész lett az ebéd. Mert még arra is futotta az idejéből. Tejfölös krumplileves, grenadírmars. Az egyik répás meg is jegyezte, az én asszonyom, hogy a fene enne meg a zsírt, sosem csinál nekem grenadírmarsot. Aztán ebéd után ittam egy pohár sört. Majd leakasztottam a fogasról a puskát.

És egyszerre lőttem szemközt a sáros bakancsokkal becsörtető három répást. Felugrottak, mint a nyulak. Majd a padlóra vágódtak. A tisztára súrolt padlóra,

amely immár nemcsak sáros lett, hanem véres is. Ha szabadulok, még három évem van (azt mondta a bíró, ha nagyobb söréttel találom tölteni a hüvelyeket, életfogytiglanit is kaphattam volna), mondtam is már az asszonynak, tejfölös krumplilevesssel várjon, grenadírmarsall.

Pedig a bátyám földrajztanár volt

Istenem, maga még mindig itt van, itt kóvályog, ha nyár lenne, nem ősz, azt mondanám, mint a golyafos a levegőben?! Rossz villamosra szálltam, nem ment át a hídon, errefelé kanyarodott, aztán meg téves oldalon, nem a Gellért-hegy oldalában, hanem a másik felén, a fürdőnél vártam a buszra... Ön, uram, egy szerencsétlen ember. Bocsásson meg, de én látom, hallani nem hallok jól, de látni még éjszaka is tisztán látok, bocsásson meg, de én látom: ön, uram, egy szerencsétlen ember, látom, tisztán látom, magának már nincs más hátra, csak: *a lottó!* Mintha váratlanul gyomorszájon ütött volna, dadogva próbáltam mondani valamit, hogy már húsz éve nem jártam errefele, pedig a lányom négy évig itt lakott a Sziklakápolnában, húsz éve egy messzi, kis fürdővárosban élek, ahol öt percre tőlem a két legtávolabbi pont, a temető és a vasúti állomás, de mondom, valójában inkább csak dadogtam. Ön már gyerekkorában is dadogott?, kérdezte. Nem, mondtam elámulva kérdésén, hatvanéves koromban kezdtem dadogni. Hatvanéves koromban zavarodott hirtelen össze bennem a világ. Bocsásson meg, mondta visszautasítva bizalmaskodásomat. Adjon egy tippet. Most meg azt hittem, ugrat, humorizál, hiszen már jól ismertük egymást, harmadszor találkoztunk a lassan aláéreszkedő ködben, de nem, egyáltalán nem ugratott, nem humorizált. Látszott rajta, élete nagy sanszát orrintotta meg. Gyűrött újságot (*Metró*) vett ki a zsebéből, meg egy lilán világító örökírót. És valami még nem látott arckifejezéssel várta a tippet. Nem volt hová hátrálnom. Akkor már mások is vártak a buszra. Rá voltam utalva. Ugyanis tudtam, noha immár jó helyen várom a buszt, de azt még mindig nem tudtam, melyik megállónál kell leszállnom, s azt se, aztán hogyan tovább az Árpád híd felé. Mondtam neki, talán hogy eltereljem a figyelmét a lottózásról, a Feneketlen-tó mellől jövök... Adjon egy tippet, mordult rám. Láttam, a buszmegállóban már többen figyelnek bennünket. Valóban nem volt hová hátrálnom. Tizennyolc, mondtam. Írta. Tizenkilenc, mondtam. Írta. Húsz. Húsz, mondtam. Negyvenegy. Negyvenhét. Kösz, mondtam, és visszagyűrte az újságot (*Metró*) a zsebébe. Holnap megteszem. Akkor egy öregúr lépett hozzánk. Szép azúrnyak-kendőjét megkapta a vasaló, így most úgy festett, mintha vécébe ejtették volna. Látszott, fél életét lóversenypályákon töltötte. Kaphatnék én is egy tippet a jövő hétre? Negyvenkettő, mondtam spontán, valami benső hangra hallgatva, immár nem dadogva. Negyvenkettő, mondtam. Kér egy ceruzát, kérdeztem, ugyanis tele voltak a zsebeim IKEA-ceruzácskákkal. Köszönöm, megjegyzem, uram, mondtam. Negyvenhárom. Negyvenhárom. Negyvennyolc. Negyvennyolc, mondtam. Ötven, mondtam. Ötven, mondtam. Majd még hozzátette, nagyon köszönöm. Félrehúzódtam, megijedtem ugyanis, hogy a többiek is mind, szépen sorban tippeket fognak kérni tőlem. Különösen az egyik kövér, vörösképzű emberke, aki az előbb hugyozta oldalba a Rudas-fürdőt. Sétáltam le-föl. Majd visszacsompologtam ah-

hoz a fiatal, behemót figurához, aki szerencsétlennek nevezett. Éreztem, hatalma van felettem. Médiума lettem. Ha azt mondta volna, uram, maga annyira szerencsétlen, hogy immár semmi más nem maradt hátra magának, mint hogy a Szabadság hídról szépen a Dunába vesse magát, az volt az érzésem, megtettem volna. Szó nélkül a Dunába vettem volna magam a Szabadság hídról. Elnehezültek a lábaim, mondta, látta, a fűvön kell mennem, meg, látja – láttam, észrevette, hogy észrevettem, de hát utalt is megromlott hallására –, fülhallgatót kell hordanom, majd még nekem is kétszer át kell szállnom, s aztán az Ördögároktól gyalog. Szuroksötét lesz, mire hazaérek, és szuroksötét lesz akkor is, amikor hajnalban munkára fogok indulni. Én szurokban cammogok, uram, egész nap... Csak ön húzhat ki belőle a tippjével. Az előbb a Feneketlen-tóról beszélt... Igen, húsz éve jártam arrafele utoljára, akkor is bele akartuk ölni magunkat... Most, hogy húsz év után ismét megálltam egy pillanatra a partján, az volt az érzésem, ott fekszünk a fenekén. A Feneketlen-tó fenekén?, kérdezte. Igen, mondtam. Hallgatott. Sötét, mocsokos köd ereszkedett. Említettem, most is egy tó mellett élünk. Azzal, akivel vízbe akarták ölni magukat?, kérdezte. Igen, mondtam. A Velencei-tó mellett? Nem. A Balatonnál? Nem, mondtam. Értetlenül nézett rám, mintha csak ez a két tó létezne a világon. A Vértó mellett, mondtam. Vér? Vértó? Ilyen tóról, uram, én még nem hallottam. Pedig a bátyám földrajztanár volt. Én örököltem a glóbuszát.

Istenem, le tudtad-e írni?

Leírhatatlan érzés, ahogy mintha finom, fekete selyemharisnyát húznának a lábamra, pedig hát én gyerekkoromban nem szerettem anyám, nővérem cuccai-ban tetszelegni, most hirtelen arra gondoltam, valamit kihagytam az életemből, mondom, leírhatatlan érzés, csak az egyik profi párizsi zsebtolvaj érintése volt valami hasonló, ahogy a metrón kilopta farzsebemből a pénzt, miközben nekem az volt az érzésem, megsimogatta a fenekem, így még senki sem simogatta meg a fenekem, leírhatatlan érzés, ahogyan belépve a szobába mintha finom, fekete selyemharisnyát húznának a lábamra a bolhák.

Mohón futom át, amit eddig papírra vettem: le tudtad-e írni azt az érzést, azt, ahogyan a nyár folyamán bezárt szobában inkubálódó tömérdek bolha húzza lábadra a fekete selyemharisnyát, s te már mennél is a szekrényhez, hogy anyád, nővéred alsóneműit is magadra öltsd, magas sarkú cipőjükbe lépj, pipereasztalkájukhoz ülj, szív alakúra rajzold át ajkad, le tudtad-e írni annak a profi párizsi zsebtolvajnak az érintését, ami neked simogatásnak tűnt, le tudtad-e írni azt a pillantásváltást, ami köztetek történt, miközben ő már a peronon állt zsákmányával, igaz, még nem tudván pontosan, mit és mekkora összeget is húzott ki a farzsebemből, s még az én agyamig sem jutott el a gondolat, megloptak, legalábbis még nem volt idő arra gondolnom, csak azt éreztem, megérintettek, megsimogattak, megsimogatták a fenekemet, ő meg, hogy megérintett, megsimogatta a fenekemet, le tudtad-e írni e leírhatatlan érzést, ahogy a miriád semmis lény mohón kúszik minden pórusod érintve, minden egyes pórusod külön-külön reaktíválva, húzza lábadra a finom, fekete selyemharisnyát, le tudtad-e írni, jöllehet talán csak szív alakúra rajzolt ajkakkal suttozhatnád el, Istenem, vajon le tudtad-e írni?

Mert dagványt is akar

Kis erdőt ültetett. Az akácok nagy részét kitermelte. Így mondta. Az ecetfákból meg, furcsamód egészen magasra felnyírva őket, külön ligetet képezett. Olyan szépen beszélt arról a ligetről, megkívántam leledzni benne. Hiszen rég sejtettem már, az ecetfának nem szentelünk kellő figyelmet. Ahogyan például a virágok közül a büdöskének, a büdöske egyedülálló illatának sem. Mondanom sem kell, a nyírfákat is elkülönítette. De erdejében valójában a juhar és a kőris dominált. Ám most, jelentette ki, kis tölgyfaerdővé akarja átépíteni. Valójában nem is kicsivé, ugyanis amikor a faiskolában, ahol tölgycsemeték iránt érdeklődött, megértették, hogy privát, hogy egy privát erdőről lenne szó, ingyen adtak neki száz (100) darab tölgycsemetét. Milyen szép dolog is ez, gondoltam, kapni ingyen száz (100) darab tölgycsemetét. Milyen szép dolog is lehet olyan embernek lenni, aki száz (100) tölgycsemetét kapott... Már szépen cseperednek. Naponta sétál az erdejében. Noha tudja, majd csak negyven (40), illetve immáron csupán harminchárom (33) év múlva fogja meghozni az első makktermést. S csak majd azután kezdenek odaszokni a vaddisznók. Mert dagványt is akar. Dagványt?, kérdeztem, mint aki nem jól hallja. Igen, mondta. Az egyik kis halastavat hagyta elmocsarasodni, magyarázta. Azt szeretné, ha majd kis, csíkos vaddisznóval lenne tele az ő erdeje is... Egy pillanatra úgy tűnt, fontosabb számára a dagvány, mint a tölgyes, jóllehet külön nem megy, ugyanis dagványt csak a vaddisznó vagy víziló taposhat, s mivel felénk víziló nincs, egyedül csak a vaddisznó jöhet számításba, vaddisznó pedig makk nélkül nem jön az erdődbe, egy-egy pillanatra az volt az érzésem, nemsokára ő is ott fog hemperegni abban a dagványban, maga fogja megdolgozni, ugyanis, mint megjegyezte, nem biztos, hogy az első makktermést ki fogja tudni várni. Megemlítettem neki, hogy igen különösnek találom ezen munkálkodásait, de obszervációit is, ugyanis nekem is van egy dagványom. Előbb persze arra gondolt, hogy az én kis tavam is elmocsarasodott, nem is rossz, mondta, kék medence, kis privát, mondén Azúr-part, s közvetlen mellette, akárha valami iszapfürdő: a dagvány, de amikor megértette, hogy csupán egy szövegről van szó, elképedt. Előkerestem neki, ugyanis magam is nagyon kíváncsi voltam rá, hiszen Kafka Ferencz nevű alteregóm írta volt valójában még Berlinben.

Hol süt a nap, hol havazik

Jó itt, otthonterületünk, így mondta, dagványában, az őstölgyek alatt. Szinte egzaktul érezni, nem feneketlen a mocsár. Süllyedsz a sárban, már ajkadhoz közelít, érzed édes, szerves ízt, de nem rémülsz meg. Érzed, egy árnyalattal sűrűbb az állaga, mint más saraknak, mocsaraknak, élő mocsaraknak, a dagványnak egy árnyalattal sűrűbb az állaga, mint amikor lekvárfőzéskor megáll a lekvárban a kanál... És nemcsak azt érzed egzaktmód, hogy a sár állaga egy árnyalattal sűrűbb, hogy nem feneketlen, hanem azt is érzed, akárha a hátad közepével, hogy valahonnan egy magaslesről figyel bennünket a fővadász (az Úr), aki ilyentájt nem lő. Van nála puská, de ilyentájt egészen biztosan nem lő. Akkor a csönd, hogy kisebb zajtól is szétdurranna az Egész. Az Egész kis üveglabdája, amelyben hol süt a nap, hol havazik... Sokác jogász barátunknak nagy gyűjteménye van az

ilyen üveggömbökből, ismerem tulajdonságaikat, természetrajzukat, bárhol is járunk a világban, mi is mindig veszünk neki egy-egy ilyen üveglabdát ajándékba, Tokióban is felhajtottam egyet, itt, Berlinben is vettünk már neki. Ha kint havazik, az üveggömbökben süt a nap, ha kint süt, az üveggömböket úgy fordítja barátom, szépen havazik sorban mindegyikben... Ilyenkor boldogan dörzsöljük a kezünket, arcunk kipirosodik...

Nyomdász barátom, akit újabban főerdésznek nevezek, sokáig böngészte a szöveget, végül dühösen felhördült. Szép, mondta, szép indítás: *otthonterületünk dagványában*, végre, gondoltam, ahogy olvasni kezdtem, de mi a szart keresnek itt azok az üveggömbök? Nem tudom, mondtam zavartan, hiszen Berlin óta én sem láttam Kafka Feri e kis szövegét. Hőseimmel ugyanis ilyen kis szövegeket szoktam íratni, még ma is gyakran íratok velük ilyen semmis kis szövegeket, hogy valamiféleképpen elhatárolhassam magamat tőlük. Egész kis könyv gyűlt már össze ezen semmis szövegeikből: *Szeméremékszerek* címmel... Barátom megállt egy pillanatra, *Szeméremékszerek?*, kérdezte, majd legyintett. Siet, mondta.

Inkább Afrikába

Künn a százéves feketefenyők mélyen megmerültek a ködben, egy hónapja még ott ültek alattuk, most pedig behúzódtak ide, a nemrég nyílt kis kávéház, a PALIGO-CAFFE* belső szobájába. Kafka Feri, mint szokta, épp hangosan tallózott az újságban; Gorotva és Elemér pedig azon vitatkoztak, hová is utaztak el Olivérék, Ljubljanába, Celjébe avagy Škofja Lokába; a többi infaustus viszont még a Don Corleonében bóbiskolt, bár az sincs kizárva, Jonathán meg Szanitter már Boris PAPRIKA-CSÁRDÁ-jában ült, nem messze a férfistrandtól, a tó fölött, ugyanis Boris felesége, Goco, aki Amerikába ment volt szülni, ott élnek, oda menekültek Horvátországból a szülei (ők meg, ugye, valamiért ide, éppen ide, hozzánk menekültek, s ahogyan Misu mondja, mi máris megszerettük őket, maguk kreálta miniatűr kávéházuk legkedvesebb törzshelyünk), most kell, hogy megérkezzen a kisbabával, elsőik között szeretnék látni a kis amerikaiit, aki egykor majd a PAPRIKA-CSÁRDÁ-t örökölni fogja, mert mint Boris többször hangsúlyozta, neki csinálták...

Tegnap zárult, olvasta Kafka, bár sosem lehetett pontosan tudni, mit is olvas valójában, mit csempész a szövegbe, mire is variál valójában, tegnap zárult a bori medence eladására kiírt pályázat. A hét végén kiderül, kié lesz ez az ipari óriás, amely felöleli a bori, a majdanpeki bányákat, az öntödét, s ami a legfontosabb, a hozzá tartozó 1,2 millió tonna rézérctartalékot, melynek jelentős része: arany. Nem értem, mondta Elemér, miért van az, hogy az aranybányákat rézbányáknak nevezik?! Hát nem érted, mondta Gorotva, ez a fedőnevük... A régészeti ásatások alapján Bor környékén 4.500 évvel ezelőtt kezdődött a bányászkodás, ám ma már Bor és környéke fekete pontként szerepel Európa ökológiai térképén... Még jó, hogy Európának fogalma sincs arról, hogy Borban, a világ egyik legnagyobb rézbányájában, melynek 1,2 millió tonna réztartalékának je-

* Paligo (Piligo) Palus, a nagy Palicsi-tó neve (a kis Palicsi-tó neve Vértó).

lentős része: arany, ellopták Radnóti Miklósnak, a nagy magyar költőnek, akit egészen oda, Borba hajtottak volt kényszermunkára, vékonyan, akárha Carpeux Watteau-ja, Izsó Csokonai-ja, vékonyan megcsavarodó, kitűnő bronzszobrát, ellopták és beolvasztották, be, mintha csak azt akarták volna mondani, őt eleve nem tömegsírba szánták, hanem tűzbe... A ciprusi székhelyű EAST Point kompánia egyik tulajdonosa szerint túl nagy kockázattal jár ennek a cégnek a megvásárlása, ezért inkább Afrikába, az ottani réz- és aranybányák kiaknázásába fektetnek be. Igen, értem, mondta Szanitter Tibike, de mi lesz Radnóti Miklóssal?!

Közben künn a százéves feketefenyők még mélyebben merültek a ködbe, néhány nap, és a koronáik is megmerülnek, hogy aztán tömbökben kezdjen zuhogni a hó. Akkorra már Kafka Feri nagy aranyrögökről fog olvasni az infaustusoknak, nagy aranyrögökkel fognak védekezni a hó zuhogó tömbjei ellen. De most folytatta.

Fél nyugdíjat kapott. Ki?, kérdezte Vendel, aki kissé megzavarodott, nem értette, a 12 tonna rézérc után, melynek legnagyobb hányada: arany, hogyan következhet most egy fél nyugdíj, jöllehet érthette volna, hiszen ő is fél nyugdíjat kap, nálunk valójában mindenki fél nyugdíjat kap. A gyilkos, Nyári János, mondta, illetve hát olvasta Kafka. Akinek a második feleségét Krisztinának hívták. Láttam egyszer. Ki látta?, vágott közbe Vendel. Az újságíró, illetve az újságírónak nyilatkozó illetők egyike, tudod, ahogy ilyenkor szokott lenni, a szomszédok egyike beszélni kezd, majd a boltos is, mondta Elemér. Kafka folytatta. A házat, amelyben laktak, még az első feleségétől, Jusztitól örökölte. Krisztina állandóan kóborolt. Volt, amikor éjszaka sem jött haza, de Nyári Jánosnak még akkor sem volt szabad fenn aludnia a házban. A fészerben volt egy kis vacca, ott aludt. Krisztinát elvitték boncolni. Közben Nyári Jánosnak meg valahogy sikerült felakasztania magát. Tudták, az utcában mindenki tudta, barátja, a Vass Dénes a hibás valójában, mert noha Krisztina sok mindenkivel lefeküdt, Nyári Jánost az bántotta, azért csapta le a fejszével, hogy galambász barátja, Vass Dénes is kikezdett vele, engedte, hogy Krisztina kikezdjen vele. És lám, a sors különös iróniája, mégis az övé, Vass Dénesé lett Nyári János 70 galambja is, mind a 70 hibátlan szabadkai rezgőnyakú. Mert másnak nem volt ereje, gusztusa összefogdosni őket. Vass Dénes hangosan számolva, mind a 70-et belerakta szépen a maga hozta hálós zsákokba, mert a hátsó kertben lévő galambketrecet nem fonták körül sárga műanyagszalaggal a rendőrök, a megroggyant budit, a kamrát körülfonták kétszeresen is, de a ketrecet valamiért nem, talán azért, mert Vass Dénes azt mondta nekik, az már nem tartozik oda. Majd vigyázva felrakta őket az utánfutójára. És se szó, se beszéd, távozott velük. Különös, jegyezte meg a szomszéd, a galambok még a zsákban is turbékoltak. Künn a ködben, a százéves feketefenyők alatt Jonathán és Szanitter alakja sejlett. Elemér arra gondolt, nincs kizárva, immár annyira feloldódtak, hogy nem fogják tudni kiszakítani belőle magukat, nem fognak tudni átverekedni, a szó szoros értelmében átúszni rajta, csak ott, a helyükön egy-két napig kissé sűrűbb, sötétebb lesz a köd. Vendel arra gondolt, ha Kafka Feri most nem olvassa tovább azt a cikket, fölkel, odamegy hozzá, kirántja kezéből az újságot, megeteti vele, vagy legalább is összetépi. De akkor Kafka folytatta. A ház köré tekert sárga műanyagszalagokat hetekig nem bántotta senki. De aztán egy napon, minden bizonnyal előbb ügyvédekien keresztül, felvették egymással a kapcsolatot, összehangolták

az időpontot, megjelent a háznál Krisztina húgának a Fekete-tónál (Crna Bara) élő gyereke, valamint Nyári János kupuszinai nagybátyjának az unokája, aki egyszer, akkor még élt Jusztina, náluk, Szabadkán töltötte az iskolai szünidőt. Letekerték a sárga szalagot. Gyorsan megegyeztek, a Crna Bara-i gyerek Nyári János Nagyfénynél lévő öt (5) hold földjére tart igényt, a kupuszinai fiatalember pedig úgy nyilatkozott, Szabadkára szándékszik költözni, közelebb a határhoz. Jonathán és Szanitter, most már egyértelmű volt, hogy ők azok, a PALIGO-CAFFE lámpája alá értek. Úgy tűnt, arcukról csorog a verejték, jöllehet inkább a kávéház ablakára csapódó páráról lehetett szó.

Én nem szállok le Balástyán

Levettem, mondta. A Mariska néni fejét. Nagyban. Meg a macskáét is. Szintén nagyban. Én, tudod, most már a mise alatt is tudok fényképezni. Érted? Nem a szentfazekakat. Még csak a papokat sem. Valami egészen mást. Amit csak ezek a gépek tudnak. Magát a dolog misztériumát talán. Meg, tudod, Béla, én lenn a metróban is tudok fényképezni, anélkül, hogy az utasok bármit is megsejtenének. Azt, ahogyan a tömérdek fásult lény bóbiskol. Nem külön-külön az utasokat, hanem valami lebegő lepedéket, lepényhalszerű hókaságot. Azt is csak ezek a gépek tudják. Nem pedig a fontoskodó fotósok. Azok az ájtatosak, mert tudod, a paparazzókat én is szeretem. Ha újrászülethetnék, paparazzo szeretnék lenni... Várj, egy pillanat, jön, érkezik a kalauznő. Leveszem neked a fejét. Rögtön megkapod. Látod? Nem csúnya. Nem is szép. Kicsit férfias, ugye? De hát te szereted a férfias nőket... Haha! Nem hallod? Hát igen, meg kell szoknunk, az én vonatom is zörög, meg a te vonatod is zörög. Az enyém most éppen lassít. De én nem szállok le Balástyán. Te sem szállsz le Fehérvárot? Akkor kéred alapképnek a macska fejét? Nem nyitóképnek, hanem záróképnek. Jobb, ha a nyitókép megmarad fehérnek, akkor tisztán látod, hány óra. Nekünk, akiknek nincs gyerekünk, jobb a macska feje... Még akkor is, ha a trafikos öregasszony azt mondta a minap, még nem is meséltem neked, hogy a gyerek nélküli embereknek olyan macskabűzük van, hiába a sok pipere, kencefice, átüt, kiütködik rajtuk a macskabűz... Hát ismersz, Béluskám, ismered a számat, el tudod képzelni, mit kapott tőlem az öregasszony, mármint hogy az ő picsájának milyen is a bűze a négy fattya ellenére, akik, ugye, csak azért látogatják meg olykor, hogy elkacsmarják a pénzét, megkopasszák... Akkor, Béluskám, átküldöm neked a macska fejét... Ja, ne fejet mondjak? Arcot? Jó, persze, ezer bocs, Béluskám, akkor átküldöm neked a macska arcát... Ne haragudj, már teljesen elfelejtettem, pedig hát tudom, jól tudom, emlékszel, én is épp nálatok voltam, amikor a feleséged le találta vágni az ajtóval a macska fejét...

Akárha egy óriás vakondtúrás

Egyszer csak, a fene se tudja, honnan és miképpen, valami jó friss, fekete föld mutatkozott az udvar sarkában, kezdi meséjét. Gondolta, lecibálja róla az aranykát,

mert az takarta, meg néminemű más gaz, és fölhányja a kocsira. Úgy is történt. Korán kelt, megetette a jószágot, megfejt, kicsit el is bóbiskolt a meleg istállóban, majd elvégezett a ház körül, és odaállt a kocsival abba a sarokba, amelyről eddig nem is volt tudomása. Mintha az a sarka eddig nem is létezett volna az udvarnak. Akárha egy óriás vakondtúrás, olyan volt. Lehetséges, gondolta, minden ezerkétezer (1000–2000) kis vakondra jut egy medve nagyságú, amely ilyen tömérdek finom fekete földet túr ki a járataiból... Rúdjánál fogva odatolta a kocsit. És szépen feldobálta az ásóval a fekete falatokat. Már jött föl a nap, mire megpúpozta. Ment a lovakért. Közben ivott a kútnál. A lánya akkor jött ki a házból. Hova viszik kend azt a fekete földet?! Anyádra, mondta. Már nagyon elhasználódott, elkopott, kifényesedett, ami rajta van. Gondoltam, frisset viszek, szórok rá. Biztos örül majd neki. Hát biztos, mondta a lány. Befogta a lovakat. Már fönn ült a bakon, amikor oldalról a lányt hallotta. Kimegyek én is kendekkel. Hátranézett. Láta, a beteg lány, aki már öregasszony volt valójában, nagyon beteg, cukros meg rákos is, kapaszkodik föl a kocsira. Várt egy kicsit. Keze szárával megtörölte az orrát. Csavart a horpadt dózniból, rágyújtott. Jóízűen az ég felé fújta a füstöt. És aztán intett a lovaknak. Mintha intett volna. Tudták azok maguktól. Megindultak. És akkor nagy üvöltés hangzott. A lány még mindig nem ért föl a kocsira. Még mindig mászás közben volt. A kerekek alá esett. Átment rajta a kocsi. A csészán vitte be az orvoshoz. Nem vihettem a fekete földdel teli kocsin, nem fektethettem föl rá, mondta, túlságosan megpúpoztam, legurult volna róla. Két helyen tört el a medencecsontja. Azóta is ott áll a fekete földdel megpakolt kocsi. Abban a sarkában az udvarnak, amit ismét befutott az aranyka. Befutotta a kocsit is. Úgy ragyog immár, mintha aranyból készítették volna, mintha arannyal, tiszta arannyal pakoltam volna meg azon a napon. A csontok rosszul forrtak össze. Ilyet még az orvosok se láttak. Összenőttek a combjai. Messziről is jönnek emberek. Valaki azt mondta, ezzel az erővel akár pénzért is mutogathatnád.

Nem hallotta

Kora ősz volt, kerékpáron ereszkedtek a Friedrich strasséról a Haubachstrassén a Wilmersdorfer felé, hogy betérjenek a Rogaczkyhoz. Felesége elsodródott mellőle. Próbált utána kiáltani, ne hagyja magára. De nagy volt a zaj, nem hallotta. Tengeri halat, kagylót vásárolt. Ő akkor már ott állt a három marhanyelv előtt. Nem mozdult. Ott talált rá a felesége. Onnan vezette ki a levegőre. Hogy aztán, mintha mi sem történt volna, boldogan gurblizzanak ki a Kaiserdammra, és aztán bekapcsolódva a forgalomba száguldjanak hazafelé. De aztán napokig nem szólt. Nem tudott megszólalni. Mi van?, kérdezte a felesége. Haragszol? *Nem,* írta egy cetlire. *Bedagadt a számba a nyelvem.*

A leányregények könyvtára

Szép kis könyvtára volt. Ötven könyv talán, inkább kevesebb, mint több. Az ilyen kis könyvtárak a legszebbek. Ha újrakezdhetném, én is csak egy ötvenkötetes könyvtárat gyűjtenék magamnak... Mindegyik könyv kék pakkpapírba

volt csomagolva, a régebbiek (olyan is akadt, amely már fél évszázada a tulajdonában volt) színét kiszívta a nap. És mindegyikre egyforma, zöld-piros szegélyű, kitűnő minőségű, békebeli vignetta volt ragasztva, zsinórással rajta az író neve, a könyv címe és sorszáma.

Mindegyik könyv leányregény volt.

Talán ez, Laszti néni (Vujkovich-Lámich Skolasztika) könyvtára volt a legkomplettebb leányregény-könyvtár a világon. Ki a megmondhatója, létezik-e nagyobb, teljesebb – igazibb leányregény-könyvtár? Mindegyik könyvet tudta fejből, némelyiket kölcsönadta feleségemnek, majd a gyerekeimnek.

Olykor én is beleolvastam ezekbe a könyvekbe, ma már nagyon sajnálom, hogy nem olvastam át módszeresen az egész könyvtárat. Nem jegyeztem fel Laszti néninek (Vujkovich-Lámich Skolasztika) a könyvekről mondott ajánló szövegeit, kommentárjait. Ma vezérszónoka lehetnék a leányregények problémáját taglaló nemzetközi értekezletek valamelyikének. Mert föltételezem, sok ilyen tudományos tanácskozást tartanak szerte a világban az irodalom tudósai, Kaliforniától az Elefántcsontpartig, a Pó deltájától Ausztráliáig. Hihetetlenül szép kutyák voltak ezekben a regényekben. De persze macskák is. Sőt antilopok. És a lányok arca, ha nem volt szeplős, majdnem mindig szeplős volt, jóllehet lényük abszolút szeplőtelen, akkor halvány pírban égett. A ház, amelyben éltek, külön állt, nagy, zsúfolt kerttel, aztán mezők következtek, sötét erdővel szegélyezett folyó, avagy a tenger ragyogó, homokos partja. Sosem néztem le ezeket a regényeket, de én akkor Döblin, Céline, Pilnyak, Faulkner, Durrell, Genét, Burroughs vad regényeit faltam, ám most csak róluk álmodozom, pontosan érzem már, az első regény, amit írni fogok, egy leányregény lesz. Csak még azt kell eldöntennem, tenger vagy folyó lesz-e, ahová a hősnő (Alma? Szeréna?) naponta elszökik. Avagy egy kis tó. Egy végtelen lankák közül kiemelkedő zöld hegyháton elejtett kis, kerek tüköryi tengerszem...

Különös, Laszti néni (Vujkovich-Lámich Skolasztika), ez a szabadkai úrihölgy, aki egész életében a szabadkai Szent György-templom apácáinak segítkezett, éppen itt, Berlinben jutott eszembe.

Az történt ugyanis, hogy idős íróbarátom felesége megbetegedett, őt emelgettük, fürdettük, gondoztuk. Otthon egyszer megemlítettem, érdekes, ha dolgát végezendő levetkőztetjük, lehúzzuk bugyiját, milyen szépen, szemérmesen viselkedik, akár egy kislány, jóllehet valójában már közel a nyolcvanhoz és immár egészen közel a halálhoz. Igen, a szemérme szinte a haláláig megmaradt. És ez valamiféleképpen szép volt. Feleségem akkor azt mondta, biztosan azért, mert nem szült. Majd elrövedezve Skolasztikáról kezdett mesélni.

Laszti nénit 70 éves korában, mondta: szűzen abortálták. Úgy vették ki méhéből a rákot. Abba is halt bele. Az abortálásba?, kérdeztem. Igen, mondta. De facto a szüzességébe. Amelyet, lám, csak élete árán veszített volt el.

Verseket olvastak

A szép, kedves szőke lány fülében, ahogy megölelte, megcsókolta, s ujjai a melle felé kezdtek csúszni, döbbsen pillantotta meg: vatta. Már teljesen sárga volt.

Visszahőkölt. A lány szerencsére nem vett észre semmit. Később ő is teljesen megfeledkezett róla. A városba mentek. Moziba. A közönség olykor hangosan fölnevetett. Megállás nélkül ropogott a szotyola. Visszajövet szerelmeskedtek. A lány először tette vállára a lábait. Közben a vatta a párnára esett. Gyorsan lepöccintette. Mi az, mit csinálsz, kérdezte a lány. Semmit, mondta. A lány teste ezüstösen csillogott, kis, kemény mellei harsogtak az uja alatt. Abszolút egymásba csuklottak, a lány lassan, fokozatosan emelte a lábait, végül úgy tűnt, talpai már a mennyezeten szaladgálnak. Aztán együtt tusoltak, csipkedték egymást. Verseket olvastak. Később, vacsora után, sűrű macedón bort ittak, megkérte a kezét. A lány boldog igent mondott.

A mestergerenda

A széket feltette az asztalra. És kezében az injekciós tűvel arra tornázta föl magát. Igaz, kissé nehézkesebben, mint gondoltam. Féltem is, agyonüti, belezuhan a tűbe, ledöfi magát. Persze fogalmam sem volt, miben mesterkedik. Ha egy év gondolkodási időt kapok, mikor kap az ember egy év gondolkodási időt, noha, ugye, elvben kaphatna, csak meg kellene állítani a képet, meg egy évre, ha egy év gondolkodási időt kapok, mert hát, ugye, miért ne kaphatnánk, akár mondat közben is, egy év gondolkodási időt, miért ne állíthatnánk le felénél a mondatot, ha egy évre leállítanánk a képet, felénél a mondatot, le az ügyes-bajos dolgokat mind, ha egy év gondolkodási időt kapnék, mondom, akkor sem találnám ki, mi a szart akar ott fönn a mennyezet alatt. De most, mivel nem kaptam gondolkodási időt, lerövidítem.

A tíz (10) méteres mestergerendát injekciózta. Észbontó módszerességgel. Sokfajta módszeres embert láttam, tudod, én különben szeretem nézni, bámulni őket, a módszeres embereket, nekem igen érdekesek az ilyen emberek, a módszeresek, megszállottak, mániákusok, hiszen én nem tartozom közéjük, nekem más látószög, lépték, más eljárási módozat adatott, éppen ezért, ha lehet így mondani, van némi rálátásom ún. módszerükre, ám mondom, ilyen módszerességgel még nem találkoztam.

A szű minden egyes láthatatlan lyukába-járatába benyomott egy csöpp mérget. Aztán lekászálódott. Ismét rettegni kezdtem, belezuhan, szívébe áll a hosszú tű. Aztán arrébb húzta az asztalt. Ismét feltornázta magát. Csak most döbbsentem rá, valójában egy öreg emberről van szó, aki már közelebb a hetvenhez, mint a hatvanhoz. Figyeltem, miközben észrevétlen egészen alája lopakodtam, ha netán le találna zuhanni, elkaphassam, noha fönnállt a veszély, akkor meg belém találja döfni, az én szívembe a hosszú tűt. Lekászálódott. Megint arrébb toltá az asztalt. Teleszívta a spriccet. Feltornázta magát. Valami mondókát ismételtetett, mármint hogy egyetlenegy sem menekülhet, mindből, minden szűből kiengedi a szuszt, mindből, egyenként, közben hallgatva, mint mikor biciklikereket szűr ki a gyermek, hallgatva, hogyan megy ki a szűből, mint ziháltan lélekző haldoklóból, semmis süvítéssel a lélek, hogyan megy ki minden egyes szűből a szusz... Ahogy befejezte, a negyedén már túl volt a 10 méteres mestergerendának, azt mondta, aznap pontosan, ő úgy mondta, exaktliche: négyszázhuszonöt (425) lyukba lövellt mérget.

Aztán levette a széket, helyére tolta az asztalt. Isteni snapszot hozott, tavalyelőtti bodzát. Koccintottunk. Hallgattunk. Akkor mintha észbe kapott volna, eszébe jutott, miért is jöhettem. Fölkelt, mindjárt hozom, mondta, hozom a novellát, s máris a kredenchez sietett, elkezdte huzigálni a fiókokat. Itt volt, mondta. Mi?, kérdeztem. A novellád, mondta. Még képes lesz, gondolta, azt mondani, elhányódott, valaki betört, ellopta a kredenc fiókjából a novellámat, csak hogy ne kelljen megmondani a véleményét. De akkor felkiáltott. Megvan! A szőnyegre szórta, simogatni kezdte, sorba rakni az összevissza kevert, gyűrt lapokat. Szép, mondta. Nagyon szép, tette hozzá. Az a hosszú, már-már valóban végtelen létra, az a fényesre kopott kordé, aztán meg, amikor az ember már azt hiszi, vége: az a hárfa! Gratulálok. Hiszen csak a hárfa után kezdődik, majd csak akkor tudjuk meg, hová is baktat tulajdonképpen Barnabás. Foltozott szatyrával a kezében. A temetővel szembe, a halas mellé: a gilisztatenyésztőhöz... Bravó. Csak aztán a gilisztás udvarának, telepeinek, boxainak, a komposzt-, a humusz-bázisainak, bányáinak leírása sikeredett kissé halványabbra. Nem elég szakszerű, nem elég részletes, illetve hát nem elég zsiros a rózsaszínen áttetsző, gyűrűsen nyüzsgő testek tömege, nekünk, olvasóknak nem adatott meg átengedni magunkon a földet, nem adatott meg humuszt gyártanunk... Az pedig, ahogyan az utcán az elhasznált, fényesre kopott földre kiönti, szabadjára engedi őket, noha fantasztikus dolog, valamiért még kevésbé van megírva, mint az az udvar. Pedig hát így is megsirattam. Anyám is. Mit?, kérdeztem. Mit sirattatok meg édesanyáddal?! Hát szegény Barnabást. Tudod, mit nem éreztem? Mit?, kérdeztem, ugyanis már úgy hallgattam, mintha nem is az én szövegemről beszélt volna, ahogyan tulajdonképpen nem is az én szövegemről volt szó valójában. Jonathán szemszögéből írtam, majd Kafka Ferinek ajándékoztam. Tehát valójában Kafka Feri írta Jonathán szemével Barnabásról azt a novellát... Mit nem éreztél?, kérdeztem mind kíváncsiabban. Azt, amit Beckett egyetlen kukaccal el tud érni, nem kell neki öt (5) kilogramm. Nem értettem, mit is akar mondani. Várj, mondta, ismét felkelt, a novella lapjai ismét szétcsúsztak, lassan aláhullottak a fotel karfájáról. Nem nyúltam értük. Ismét huzigálni kezdte a kredenc fiókjait. Tán csak nem lopta el valaki?! Mit?, kérdeztem. A könyvet. Megvan. *Talán egy kukac néz...* (A magyarok, tette hozzá, ha jól emlékszem, úgy fordították, hogy: *Nem félsz, hogy egy poloska meglát?*) Én, látod, a szújoktól kezdtem félni. Igen, egy pillanatban azt éreztem, néz. Egy szú. Aztán meg azt, hogy mind több: száz (100) szú, ezer (1000) szú, tízezer (10.000) szú néz...

Tudod, meséltem már, mondta kezében a csukott könyvvvel, hátradőlve olvasófotelében, Berlinben, Boróék régi pincéjét takarítva ráakadtam, Gajo, volt tanárom, a *Lét és idő* horvát fordítójának írógépére, emigrációjának első éveiben Boro is azon a gépen dolgozott, nekem kellett volna kidobnom, de nem volt hozzá erőm, se fizikai, mert már annyira kimerültem, se lelki, tudod, Gajóék éppen akkor látogatták meg Heideggert a Schwarzwaldban, a hatvanas évek elején, amikor tanítványuk lettem... Egész életében betegesnek tűnt... Ki?, kérdeztem, vigyáznom kellett, el ne veszítsem a fonalat, legalábbis a vörös fonalat, mert, mint ahogyan éppen ő tanított, a többi fonalat lassan, észrevétlen kiengedheted az ujjaid közül, elvagdoshatod, el is kell vagdosnod... Ismét felkelt, megint huzigálni kezdte a kredenc fiókjait. A szomszéd helyiségből, a tévé mellől kiszólt a felesé-

ge. Mi a fenét keresel már megint?! Volt itt egy Heidegger, mondta. Ott van, ha ott volt. Állandóan attól retteg, irányította láthatatlanban felém a hangját, valaki betör, és elviszi a Heideggerét. Megtalálta. Hozta. Végigtaposott a novellámon, néztem a szivacsos gumitalp mintáit, állandóan változnak a fröccsentett szivacsos gumitalpak mintázatai, külön stúdiók, külön formatervezési truvájok eredményei, úgy tűnt, miközben ismét a kredenchez ment, titokban valami nagy, lila pecsétpárnára lépett, hogy most egyenként nyilvánítsa lila pecsétjével hivatalosan is semmissé novellámat, a lapok egyik kupacát közben szét is rúgta. Sokáig lapozott a testes, szürke könyvben. Látszott, afféle narkotikum számára a sűrű szöveg. Akkor elkezdte olvasni. Ilyen még nem volt, hogy úgy olvassa fel nekem valaki Heideggert, akárha Rejtő Jenőt. (Mondanom sem kell, sok időmbe telt, amíg most, itthon én is megtaláltam ezt a passzust.)

Minden állat és minden állatfaj saját módján vívja ki az övezetet, amellyel egy körzetet körülvesz, és amelybe beleilleszkedik. A tengeri sün övezete egész más, mint a méhé, és azé megint más, mint a szécinkéé, ezé más, mint a mókusé stb. De az állatok övezetei, melyeken belül viselkedés-összefüggésük és ösztönük hajtotta működésük mozog, nem egyszerűen egymás mellett és alatt helyezkednek el, hanem átnyúlnak egymásba. A szűnek például, mely a tölgyfakéregben fúr, megvan a maga sajátos övezete. De ő maga, a szű, és ez azt jelenti, övezetével maga is benne van az utána kutató harkály övezetében. És ez a harkály mindenestül benne van annak a mókusnak az övezetében, amely a munkája közben megzavarja. Az állatvilág kábult övezetei nyitottságának ezen egész összefüggése mármost nemcsak roppant és általunk csak sejtett méretekben gazdag tartalommal és vonatkozásokban, hanem mindemellett még alapvetően különbözik is a létező megnyíltságtól, ahogy az az ember világképző jelenvalóléte számára felmerül...

El tudod képzelni, mennyire elmerültem, a szó szoros értelmében alámerültem e kábult övezetekben, nevezetesen a szű kábult övezetében, hogy aztán fölmerüljön számomra, gondoltam, mondta váratlan szüneteket tartva, Heidegger ott hibázott, hogy egész könyvét nem a szű kábult övezetének, e kábult övezet nyitottságainak szentelte, egész hátralévő munkásságát. Én biz', gondoltam, azt fogom tenni, életem hátralévő részét a szű kábult övezetének szentelem, úgy is lett, míg aztán egy napon, mint a harkály, el nem kezdtem üldözni őket, szóval, mint láttad, neki nem estem injekciózni a mestergerendát... De a nehezén már túl vagyok, felismerem a helyeket, ahová lyuk nélkül is be kell szúrnom. Te mit gondolsz, fogta meg akkor a kezem, lehetséges, hogy egykor felénk ekkora fenyezők nőttek? Zavartan dadogtam, jöllehet már előbb is sok mindent tudtam arról a mestergerendáról. Tudtam, a megboldogult Magyar Lászlóék Hajdújárás központjában állt, majd összedőlt házából való. A Niagaránál meghalt levéltáros barátommal is váltottam volt szót egykor arról a házról. Üresen állt évekig, mert testvéreivel, az örökösökkel nem tudták eldönteni, mi is legyen a sorsa az apai háznak. És közben, a legnehezebb háborús évekről van éppen szó, összerogyott, a vert falak, a vályog egy-két év alatt elolvadt, a cserepeket meg amit lehetett, széthúzták az emberek. Csak a végtelen mestergerenda maradt. Azzal nem tudtak mit kezdeni. Azt nem tudták az éj leple alatt elhúzni. Meg tán mert annyira monumentálisnak tűnt, nem is mertek hozzányúlni, hová is fért, miféle építményt is tarthatott volna, de felfúrészolni sem merték. Amikor is ő, a mesterem egy napon apró pénzért meg nem vette, ki nem szállíttatta a Ludasi-tó partján

lévő haciendájára. Ahol egy külön új épületet tervezett neki. És valóban, a gerendát egy napon szépen, ünnepélyesen felemelték, beépítették. Patacsics vésnökkel még egy réztáblát is íratott, amelynek leleplezésénél magam is jelen voltam:

A Magyar-ház mestergerendája.

Aztán, mesélte, tíz-tizenöt év múlhatott, arra lettünk figyelmesek, mindent belep valami furcsa sárga por. Előbb az ablakokra gyanakodtak, sok ablak volt ezen a nagy hodályon (télen két dobkályha fűtötte), beszüremlik a homok, ez a bácskai sivatag, aztán egy napon megoldódott a rejtély. Hiszen ez: faliszt!, kiáltott fel a felesége. És máris sikítani kezdett. Ránk szakad ez a borzalmas gerenda! Mesterem is halálra rémült. Egy szű nézett, mondta. Egy fej és szem nélküli betűző szű. Kissé megrémültem, még senki sem nézett fej és szem nélkül. De hát az Isten is így valahogy figyel, les bennünket, fúrja tekintetét a hátunk közepébe, jöllehet neki nem csak feje, szeme, hanem semmije sincsen. De aztán barátkozni próbáltam vele. Tanulmányozni kezdtem, mint mondtam, alámerültem, hiszen mit sem tudunk ezekről a hengerded bogárkákról. Mit sem példának okáért a betűző szű írószerszámáról, szájszeréről, mert, emelte fel az ujját mesterem, a betűző szű a szájával ír, a szájával ír némán, illetve hát éppen csak percegeve, különösmód, állapítottam meg, akár az ősmagyarok, emelte föl a hangját: ékírással... Itt némi vita alakult ki egyszer aztán Gorotva György és közötttem, mondta, ugyanis György azt állította, a szű nem ékírással ír, noha, megengedte, vannak merőleges sorai is, hanem inkább melodikusan, mint az arabok. Mit sem tudunk az anyaszű gombakertészetről, ambróziatermesztéséről, a gombamicéliumról. Aztán, meséltem száz (100), majd ezer (1.000), tízezer (10.000) szű nézett, száz (100), majd ezer (1.000), tízezer (10.000) szű őrlötte, szitálta ránk a lisztet... Sikítva menekültek a többiek is. Az asszony azóta nem lépett ebbe a terembe. Az infaustusok összeültek, dr. Rekecki véleményét is kikértük, jöllehet ő, tudod, inkább a vízi lényekre specializált, a Vértót színező algákra nevezetesen. Dr. Cukor azt ajánlotta, szűfarkasokat kell a mestergerendára telepíteni, majd azok kiirtják ezeket a betűző rémeket. Ami, mármint dr. Cukor elképzelése, Regény Misunak is tetszett. Maga is kijött velünk a határsáv fenyesésébe szűfarkast gyűjteni. De a liszt egyre csak folyt. Akárha malomban élünk volna. Az asszony mind többet hisztériázott. A gyerekeket féltette, akik élveztek a sárga lisztben játszani. Akkor találtam ezt a spriccet... Azóta injekciózom őket. Látod, holnap talán már elérem a felét. A gerenda fele tehát holnap ilyenkorra már meg lesz mentve. Aztán még egy hét a másik fele. Ha befejezem, szó volt róla, megünnepeljük az infaustusokkal. Nincs kizárva, valaki, netán éppen Regény Misu egy kis alkalmi beszédet is fog tartani. Ha lesz idő, szívesen látlak, hozz új novellétet, kiviszem édesanyámnak a tanyára, örülni fog neki, csak ne olyant, hogy aztán ismét napokig sírjon, zokogjon.

Zsupsz, bekanyarodtak

Elmentek a kis Fiattal, az Éva meg a férje meg az öregem. Hogy az éjszaka leple alatt ellopják az aranymotort. Mi az, hogy aranymotor?, kérdem. De nem hallja a kérdésemet. Folytatja. Vittek valami hevedert, botokat, és az aranymotort be-

tuszkolták a Fiatba. És már indultak is volna. Ám Évának csak az aranymotoron maradt helye. Feküdj föl rá, mondta az öregem. Éva föl-kászálódott az aranymotorra. Még úgy is szép volt. Kiterülve az aranymotoron. Vicceltek. Mármint hogy azt szeretné, ugye, ha fordítva lenne, ha az aranymotor, mármint ő, az öregem feküdne rajta... Elindultak. De alighogy elindultak, valami fény mutatkozott az úton. A rendőrök. Zsupsz, bekanyarodtak a fák közé, a sűrűbe. A rendőrök meg tovább hajtottak, de nincs kizárva, csak a kanyarig. Ott várják őket. Egész éjszaka a kis erdőben lapultak. Eddig valójában nem is tudtak erről az erdőről. Hogy szinte igazi vadonná lett. Éva feküdt, meg-megcsúszott az olajos motoron. Azt kérdezte, vannak-e vadak ebben a vadonban. Az öregem azt mondta, vannak. Mire Éva felsikított. A férfiak, akik nem gyűjthattak rá, elbóbiskoltak. Akkor egy pillanatban felriadtak, azt hitték, beindult az aranymotor, közben csak az öregem eresztett egy sorozatot...

Mind kíváncsiabban hallgatjuk, ugyanis senki sem tudja, mi is az, hogy aranymotor, valami csodálatos végkifejletet várunk, mint az aranymadárról szóló mesében, de váratlanul témát vált. Rudinak sikerült elűzni az új ágyúval a seregélyek mongol hordáit, mondja, de a kukoricáját, valójában a mienket, mert Rudi a mi felesünk, szürom közbe, mind kiették a fekete kányák. Nevetve mondja, olyan öregek, annyira nagyot hallanak, hogy hiába sütögeti Rudi a fülük mellett az ágyúját, meg se hallják. Mire föl Rudi mérgezni kezdte őket. A fekete kányákat. És mind elhullottak a galambjaim. A macskák megették őket, de a belüket nem bántották, szépen látszottak, lilán világítottak bennük a méreggel átitatott kukoricaszemek, a tyúkok viszont futkosni kezdtek a tyúkbelekkel, mind kicsipegették, megzabálták a lila kukoricaszemeket, s egyenként fölfordultak...

Most meg a róka hordja őket. Hat kutya van a tanyán, de a róka még így is be tud surranni. Egyszer csak megáll mondat közben, hallgassátok csak, valami most is zavarja a tyúkot, majd már azt látjuk, robban, száll a toll a kukoricásban. Nem mondtam?! Róka!, kiáltja, átugorja az asztalt, s felkapva az első keze ügyébe kerülő husángot már nyomul is a róka után a kukoricásban. A hat kutya utána.

Döglött mustár

Megleltem az eredeti jegyzetet, amelyet egy vonatjegy tasakjának a hátuljára firkantottam valami félig kiszáradt örökíróval (ácsceruzám ugyanis épp nem volt nálam) a Keletiben, künn a sínek végénél, ütközőtuskóinál felállított kis bódé előtti műanyagasztalnál, amelyről csorgott a döglött mustár. Mindent belepett a por. Minden kiégett a kánikulában. A döglött mustárral összemaszatolt papírtálcák mértani közepén, akárha valami célbadobás eredményeképpen, csikkek. Szinte nem volt döglött mustárral összemaszatolt papírtálca, amelynek a közepén, mértani közepén nem oltottak volna ki, közben ide-oda maszatolva a döglött mustárt, csikket. Meg söröskupakok voltak még szanaszét. Ide-oda guruló üres, poros, szürke flakonok. Fáradt voltam, nehezemre esett a várakozás, féltem a hosszú út kínlódásaitól. De magának a helynek nagyon örül-

tem. Gondoltam, ott senki sem fog rám bukkanni. Egy-egy pillanatban nem tudtam eldönteni, Dél-Amerikában avagy Afrikában vagyok-e éppen, avagy mélyen lenn a Balkánon. Talán irányt kellett volna változtatnom. Mint Kafka egere, ahogyan irányt változtatott. El kellett volna indulnom a tengerek, a meleg tengerek irányába. Ott maradni örökre. Vagy a vulkánt célozni meg, közben kezemben a rája tüskés csontvázával irányítani a forgalmat az üres úton. Hirtelen úgy éreztem, a rája tüskés csontváza nélkül nem fogok tudni megmoccani, nem fogok tudni többé mozogni, tájékozódni a világban. Útközben, a Keleti felé jövet, az egyik bűzös díszmadárboltban láttam volt szépiacsontokat, vissza kellene menni, talán náluk akad egy olyan jogarszerű rájacsontváz. A verejték lassan átítatatta minden cuccom. Csorgott a lábszáramon. Megrettenem, lehetséges, hogy az ember valóban, a szó szoros értelmében megfő a saját levében?! De akkor, mondom, a hátizsákom fenekén, megleltem azt az eredeti jegyzetet, amelyet néhány éve ugyanott jegyeztem fel. Közben már két-háromszor felhasználtam, próbáltam felhasználni ezt a vonatjegyre karmolt vakszöveget. Erre próbáltam mozdítani, arra próbáltam mozdítani, itt beszúrni egy szót, ott beszúrni egy szót, de hiába, mindent ledobott, kidobott magából, lehetetlen volt bármit is hozzáhegesztetni. De akkor miért nem tépted szét? Talán kísérletképpen hagytam meg. Ugyanis már kíváncsi lettem, életem hátralévő részében még hányszor fogok próbálkozni vele. Valójában minden próbálkozásom után megfeledkeztem róla. Noha a fővárosban járva mindig ide siettem, itt töltöttem időmet, netán új mozzanatot sejtetek meg.

A biztonság kedvéért azért most, itt, lám, ismét itt, e döglött mustárral maszatolt papírtálcák között, akárha egy ilyen papírtálcára, átmásolom füzetembe, mert holnap már akár el is keveredhet, jó időre ismét el is veszhet ez a gyűrt, koszos tasakba dugott jegy. Amely, ezt elfelejtettem említeni, akárha még mindig érvényes lenne...

Engem is bevisznek az erdőbe, érted!?, mondta a bódé egészen fiatal, aranyláncos tulaja a szintén egészen fiatal, ám jóval kövérebb bérlőjének. Vedd le. Vedd le, mert leveszi más, érted?! Ennyi. Pénzednek ne légy ellensége, érted?! Ennyi. Le kell vennem. Lehet, holnap már engem is bevisznek az erdőbe. Lehet, hogy holnap már csak ezeket a tuskókat találsz itt. Az erdő sem lesz sehol. Érted? Semmi sem lesz. Még ezek a tuskók sem. Csak a döglött mustár. Érted, nem érted, figyelj, semmi, csak a döglött mustár. Le kell vennem. Érted? A kövér fiú elsápadt, a velem szemben lévő műanyag székre hanyatlott. Bámult a döglött mustárba. Azt hittem, örökre úgy marad. Aztán fölpillantott. És meglátott. Nem értette, hogy kerültem oda. Sokáig bámult rám. Majd megszólalt. Mit csináljak?, kérdezte. Az előbb fizettem be a lottót, mondtam, ha megnyerem a főnyereményt, egyszer egy figura azt mondta, ha befizetem, megnyerem, kihúzlak a szarból. Nézett. Nem értette, mit mondok. Talán az zavarta meg ennyire, hogy gondolkodás nélkül, azonnal válaszoltam. Idegesen rágyújtott. Közben összevissza kente az arcát mustárral. Nézett. A döglött mustárban egy könnycsepp próbált utat törni magának, alágördülni. Nézett. Hogy kerültél ide?, kérdezte. Dél óta itt ülök, mondtam. Most már végképp nem értett semmit. Nézett. Mind több könnycsepp próbált elindulni szeméből, minden bizonynyal a mustár is csíphette. Nézett. Akkor megint megszólalt. Mikor lesz a húzás?, kérdezte. Holnapután, mondtam. Rendben, mondta, kitörölve szeméből a könnyeket. Egyél meg még egy

virslit. Fölállt. Indulni akart, be a bódéjába, de akkor megállt, visszafordult. Húzásig mindennap megehetsz egy virslit. Dupla mustárral.

Lupus in fabula

A *Libella* most akár egy pompeji kávéház. Homály, váratlanul egy-egy éles részlet, ismerős arc. Jékely szép unokája, Lea lányom barátnője. Leáékkal szemben laknak, a Lukács fürdő mellett, a falon ott a márványtábla:

ITT ÉLT ÁPRILY ÉS JÉKELY

És, természetesen hozzá, abban a házban él a negyed másik kávéházának, a *Calgary*-nak a zongoristája, Fáy is. Egy éjszaka, borongó bácskai dzsentrinek, könnyed, ám mégis szívbemarkoló darabokat játszott nekem. Most teljesen elveszett. Sok szutykos zacskóval körbeaggatott járókában lépked. Valóban belakja a járóka kis alumíniumketrecét. És úgy halad. Aztán mintha mi sem történt volna, ismét játszik a *Calgary*-ban, ott, egészen közel az orvosi múzeumhoz. Minden bizonyonnyal ott, az orvosi múzeumban dolgozhatott Antall József; Fehér Ferenc, a filozófus szépen beszélt róla a *Beszélő* egyik régi számában, amelyet féltve őrzök. És a kis kávéházzal, a *Calgary*-val kapcsolatban is felmerült Antall neve, oda járt, az volt az egyik törzshelye ugyanis.

A *Libellában* persze felbukkan Kormos, a tar koponyájú, szlovák származású, eredeti figura, novellaíró, regényhős is. Mintha csak tudta volna, tudta is, hogy eseteim a novellaíró regényhősök, regényíró novellahősök, hogy médiumuk vagyok, jóllehet írás közben szegények védtelenek, mint a dolgukat végző vadak... Két mondat volt nálam az aznapi *Népszabadság*-ból. Később, amikor átmentünk a *Calgary*-ba, fel is olvastam, hosszan magyaráztam, értelmeztem. Lupus mondta őket a kórházban.

Lupusnak, a *Lupus Brókerház* volt vezetőjének, aki ellen a bíróság már kitűzte a büntetőper másodfokú tárgyalását, a nyolcágyas kórteremben a fal melletti ágy jutott. Nehezen tud fordulni, s a felülés sem megy könnyen. Mégis arra kérte az újságírót, a folyosón beszélgessenek, ne zavarják a betegeket.

Ő csak van itt magában, mondta Lupus. Nem tudja, kitől származik a híresztelés, hogy Görögországban van.

Namármost én ott, a *Calgary*-ban azt próbáltam megértetni véletlen kis közönségemmel, Fáy is az asztalunknál ült akkor már, szereti a bácskai dzsentrigyereket, mondta, hogy Lupus annak ellenére, hogy nehezen tud fordulni, s a felülés sem megy könnyen neki, valamiféleképpen mégis ott a nyolcas kórteremben... Hát hol a picsában van?!, csattant fel Kormos, aki erőlködve próbálta követni obszervációm. Hát nem érted? Elolvassam még egyszer a szöveget? Hát: Görögországban. Lupus Görögországban van. Kormos összeráncolta homlokát, egész tar koponyáját. Olvasd csak el még egyszer, mondta. Elolvastam. Láttam, már Fáy is lázba jött, nyomorék lábaival úgy érezte, maga is Görögországban van, ott napozik az egyik kis sziget márványmorzsás fövenyén, valójában immár ott folytatja életét a halászok, idős matrózok között.

Ő csak van itt magában, mondta. Nem tudja, kitől származik a híresztelés, hogy Görögországban van.

A mai *Népszabadságban* ('98. június 30., kedd) van még egy érdekes cikk a pintytenyésztőkről is, mondtam akkor, megszakítva a görög ragyogást. De két ilyen cikk már teljesen kimerít, mondtam. Minket is, mondták. Kormos intett Fáynak, másszon vissza a zongorához. Játssza el a *Szomorú vasárnapot*. Fáy visszamászott a zongorához. És elkezdte játszani a *Szomorú vasárnapot*. Nem olvastam fel. Az éjszaka s azon a hajnalon ott, a Calgaryban, miközben Fáy újra és újra a *Szomorú vasárnapra* improvizált, mint egy igazi nagy zongorista, nem kaptam többé szót. Nem tudom, lesz-e erőm kívágni. Ezért most idemásolom. Van még egy kis hely a füzetemben. Annyit másolok, amennyi helyem van még. Összébb húzva kiengedett, arabos kézírásomat. Apróbbra véve a betűket. A *Dagvány*, a *Mestergerenda* meg a *Döglött mustár* sok helyet elfoglalt. Meg kellene húznom őket. Meg, jócskán. De a füzetből már nem törölhetem ki ezen változatukat.

A kalitkában kitevelt madarakat tavaszra feljavítom, meséli Seres Imre, különleges, tízféle magból álló keveréket, házi tenyésztésű csontkukacot adok nekik, hogy azután az előző évről itt maradt tanítómesterektől nemes füttyöt tanuljanak. Amikor végre elérkezik a párzás, a dalolás ideje, szét kell rakjam őket egyenként, fehér vászonnal letakart egy-személyes kalitkába... A madarak egymástól tanulják a dallamot, így a nemes énekű törzsszállomány mellett ősszel befogottak is nemes éneket tanulnak. A fiatalokat a tanítók mellé helyezem, akik, ha betanították az új generációt, mennek vissza az erdőbe.

Ennyi helyem volt. Itt már valami egészen más kezdődik. Az igazság az, nem csak a *Dagvány*, a *Mestergerenda* meg a *Döglött mustár* vette el a helyet, különben is rendetlenül vezetem ezeket a füzeteimet. Nem lapról lapra haladok. Illetve olykor igen, olykor nem. Szeretek szabad helyeket hagyni, hogy aztán két szöveg közé beessen, bezuhanjon, igen, bezuhanjon, ez a pontos kifejezés, bezuhanjon valami harmadik. Ahogy a bunyevácok mondják: Ko govno medj dve trstike. (Mint két nádszál közé a szar.)

A slubicei rés

Az Oderáról, az Odera-Neisse-vonalról persze már az iskolában hallottam. Majd már innen, Berlinből kísérhettem az EU-egyesülés Frankfurt an der Oder-i központi ünnepségeit. Fél év sem tellett, noha, igaz, más ügyben – Kleist, illetve hát a kurzprosa ügyében – Frankfurt an der Oderben találtam magam. Megszerettem a kis várost, gyönyörűen kiépített folyópartját, az Oder holtágait, környékét egészen Buckowig, illetve Schloss Neuhausen-bergrig.

Egy napon aztán persze én is átsétáltam a hídon Lengyelországba. Megdöb-bentő volt a két rész közötti különbség. Az, ahogyan a házak falát, az emberek arcát eltorzította, a szó szoros értelmében megmarta, elpiszkolta a szocializmus, illetve az, hogy a rendszerváltás, az EU-ba való belépés óta még képtelenek voltak hozzányúlni a dolgokhoz. Hogy megkövesedett a kosz, hogy valami muzeális dologgá kezd lenni. A kosz. A reálszoc kosz. Mint egy rossz minőségű műmárvány. Egy órát sem sétálgattam, állandóan hátrafelé pillantgatva, hogy ha kell, gyorsan visszatálalhassak a hídra, visszamenekülhessek, visszafuthassak, amikor is vizezhetnékem támadt. Korán volt, a kávéházak még nem nyitot-

tak. Ezt már megtanulták Európától. Mind nagyobb pánikban szaladgáltam ide-oda a mellékutcákon. Mocskos, borzalmas kapualjakba lestem be. De a kapukon mindig éppen akkor támo lygott ki valaki. Már teljesen kétségbeestem, amikor váratlanul az egyik utca hatalmas, elhagyott, üres térré szélesedett, s ott egy furcsa, szűk falrést pillantottam meg. Valami sűrke bérkaszárnya és valami semmit sem kerítő, abszurd kőkerítés között húzódó fél méter széles, három-négy (3-4) méter hosszú átjáró szerűség volt. Már is elindultam feléje a kietlenség fizikailag észlelhető közegellenállásával küszködve. Ám akkor két munkás fordult be a pus zta térré, és határozottan a szűk rés, átjáró felé vette útját.

Ott mentek át. Valahová.

Kissé lelassítottam a lépteimet. Arra gondoltam, a munkások ismerik, szeretik a hasonló titkos átjárókat. Az sincs kizárva, éppen a túloldalon dolgoznak valamit. Igen, talán a túloldalon már javában bontják a borzalom a kulisszáit. Majd ahogy eltűntek, ismét megindultam a számomra mind ideálisabbnak mutatkozó rés felé. De akkor meg egy babakocsit toló asszony tűnt fel, határozottan szelve át az üres teret, az átjáró felé nyomulva a ropogó salakon. Megtorpantam. Kissé el is szégyelltem magam, hiszen akár óvoda, idilli napközi is lehet ott a résen túl. De nem volt idő csodálkozásra, mert mind több ember érkezett. Csevegtek, nevetgéltek. És mind a szűk átjáró felé igyekeztek. Egy pillanatra úgy tűnt, egész Slubice ott, azon a téren gyülekezik, nem azért, hogy valami nagygyűlést rendezzen, hanem hogy kiharcolja magának a résen való átjutás jogát. Immár olyanok is akadtak, akik tülekedtek a túloldalra.

Ezek szerint, tűnődtem, egyik lábamról a másikra ugrálva, talán nem is a híd vezet Európába? Létezik, miért ne létezne, a külön lengyel út Európába? A pokolba? Nem tudtam eldönteni. Nem tudtam ilyen általános, úgymond globális ügyekkel foglalkozni, megvolt az én magam nagy-nagy baja, immár az explózió határán, jöllehet kisdolgomból kifolyólag. Sietnem kellett, ha nem akartam, hogy szétduzzanjon a hólyagom, ott ájuljak, vágódjak el, ott explodáljak a reálszocializmusból maradt miniatűr sivatag közepén. Nagy költőnk védetlennek mondja a dolgát végző állatot, de arról senki sem írt még költeményt, mennyivel védetlenebb a dolgát végezni nem tudó ember.

Már majdnem visszajutottam a főutcára, amikor végre-valahára szembetűnő, bonyolult nyilakkal egy toalettet jelző táblát pillantottam meg. Majd, ugyanis immár futottam, hamarosan ott is állt előttem a konténer és a barakk furcsa kombinációja: a toalett. Gondolkodás nélkül benyitottam.

És valami váratlan, még nem tapasztalt otthonosság csapott meg. Zene szólt, paprikás krumpli főtt a vécésnéni csipkés ablakú fürkéjében. Dolgom végeztével, ahogy zsebemben kotorásztam, hirtelen zavarba jöttem, ugyanis nem volt zlotim. A vécésnéni azonnal megértette zavaromat. Már is mutatta a tálkák sorában az eurós tálkát. Euróból is tud visszaadni, mondta, mutatta. Ez az első eurokompatibilis konténer Slubicén, mondta.

Megkönnyebbülve immár, elindultam ama nagy, kietlen térré, ama rés titkát megoldandó.

Emil

Hogy miért lett egy napon annyira fontos T. Olivér számára Kőszegi Emil, talán maga sem tudná megmondani. Kőszegi Emil hetente háromszor, csütörtökön, szombaton és vasárnap ott árul a piac sarkán. Nem messze a házától, ugyanis valamiféleképpen ő örökölte a tollas Stein szép, franciatetős, titokzatos házat. Olivér még ismerte az öreg tollas Steint, gyermekkorában gyakran szöktek be nagy tollraktáraiba. Kőszegi Emil rózsatövet árul, meg szalonnát. Talán éppen az a fölakasztott, alig észlelhetően himbálódzó, súlyos szalonna állíthatta meg először T. Olivért Kőszegi Emil asztalánál. Nagyobb volt, vastagabb, húsosabb, mint ahogyan felénk általában megformálnak, kiképeznek egy oldalszalonnát. Amikor T. Olivér először megpillantotta, arra gondolt, így, ilyen tömbökben darabolhatta fel egykor az ősember a mamutot, s mivel felénk gyakran találunk mamutcsontokat a zöld agyagban, nincs kizárva, ezek az emberek, talán maga Kőszegi Emil is, őrzik az ősember tapasztalatát... Látszott, a himbálódzó szalonna ott, Emil háta mögött felfüstölve is másképpen lett, mintha több évre, több évtizedre, évszázadra lett volna tartósítva. Úgy, gondolta T. Olivér, pontosan úgy, ahogyan az ősember füstölhette a mamuthús piramisait. Emil rózsatövet árul, mesélte T. Olivér a piacról betérve Csabának, szalonnát, tojást, palántát, pálinkát, babot, mézet meg tökmagot. Csaba nevetett. Kőszegi Emil olykor még rókabőrt is árul, mondta. Noha T. Olivér rókabőrt éppen nem látott még Kőszegi Emil tezgáján, de akár láthatott is volna, ha alaposabb leltárt készít. Alaposabb leltárt pedig azért nem készített, mert Kőszegi Emil állandó mosollyal kísért ravasz bölcsességei nem kevésbé érdekelték. És nem kis meglepetésére T. Olivér azt vette észre, Csabát a maga említette rókabőr akárha elektromossággal töltötte volna, máris tovább, valami történet (mese) felé lendítette, ugyanis teljesen váratlanul, minden bevezetés nélkül egy fiatal zebracsikó bőréről kezdett beszélni, mármint méreteiről, arról, hogy szinte teljesen hibátlan, hogy fehérje hófehér, feketéje pedig egyértelműen kínai lakk stb. T. Olivér, aki nem értette pontosan, miért lendült, kanyarodott el olyan hirtelen és váratlanul Csaba Kőszegi Emilről, aki T. Olivér megboldogult testvérének (Csaba édesapjának) egyik legjobb barátja volt, évekig együtt svercelték volt a szajrét Bécsből Libuval, T. Olivér megboldogult testvérének (Csaba édesapjának) egyértelműen legjobb barátjával hármásban, T. Olivér tehát ha várt is valami történetet (mesét), akkor valamit abból az időből, talán azért terelte már eredetileg is a beszélgetést Kőszegi Emilre, ám az igazság az, T. Olivért a zebrabőr is felettébb érdekelte, a gerreznák, állatbőrök máris eletromossággal töltötték őt is, látta, karján feláll a szőre, s a szőrök hegyei szikrát vetnek...

Irodalmi tehetséggel megáldott hentes barátommal, kezdte Csaba, átvittük a zebracsikó bőrét Törökkanizsára... És Csabának ezzel a zebracsikó bőrénél is váratlanabban felbukkanó, irodalmi tehetséggel megáldott hentessel végképp sikerült eltérítenie, sőt egy pillanat erejéig kissé zavarba is hoznia T. Olivért. Végre egy hentes a filozofok között!, gondolta. Nemrég olvasott egy könyvet a zebracsikjáról mint olyanról, ám csak most, Csaba lelkes szövegét hallgatva döbbszentet rá, e meandernek is legalább két bejárata van, igaz viszont, a meander szalagdí-

szét nem szokás a zebra csikjával kapcsolatba hozni, hanem inkább a futókutyával, ami pedig nem más, mint a hullámtarajsor-díszítés, igen, éppen az ilyen és hasonló bonyodalmaktól remélt felmentést az irodalmi tehetséggel megáldott hentes felbukkanásával.... Az adai állatkert zebracsikójáról van szó, az fújódott volt fel, magyarázta Csaba, irodalmi tehetséggel megáldott hentes barátja azt, az adai zebracsikót nyúzta meg. T. Olivér kissé ismét meghökkent, hiszen azt sem tudta, hogy Adán létezik állatkert, eddig úgy tudta, Adán csak szerszámgépgyár van, T. Olivér úgy gondolta, jól ismeri Adát, ifjúkorában ugyanis oda járt volt udvarolni, ám eddig, úgy hitte, akár fogadott is volna a dologra, Bácskában, sőt egész Vajdaságban csupán Palicsfürdőn létezik állatkert. Először persze kiengedte belőle a levegőt, tette hozzá Csaba. A levegőt? Miből? A zebracsikóból, mondta Csaba. És csak aztán kezdte nyúzni. Igen, mondta T. Olivér, értem. Szép lehet, nagyon szép fejteni le az abszolút csikokat a még meleg csikóról, a fekete-fehér tokból kihúzni a bíborszínben ragyogó, forró testet, ilyet a filoszok valóban nem tudnak, nem, ők még a levegőt sem tudnák kiengedni egy felfújódott zebracsikóból. És a bőrt aztán, folytatta Csaba, átvittük a törökanizsai preparátorhoz, tudod, nagytata (T. Olivér édesapja) barátjához. A törökanizsai preparátor nagyon megörült nekem, mondta Csaba, egész idő alatt nagytatáról (T. Olivér édesapjáról) mesélt. Nagy, közös vadászataikról Romániában, Boszniában. Farkasok támadták meg őket. Egy medve kettétörte nagyapja (T. Olivér édesapjának) puskáját, de lévén ifjúkorában kitűnő szertornász, sikerült felkapaszkodnia az egyik fára, ott lógott, amíg a törökanizsai preparátor oda nem érkezett, le nem terítette a medvét... Én ezt a történetet, jegyezte meg Csaba, fordítva hallottam, de nem lényeges. Egy pillanatban, folytatta Csaba, a törökanizsai preparátor teljesen váratlanul azt kérdezte tőlem, T. Olivér most mintha megsejtette volna, miért is kanyarodott el a törökanizsai preparátor felé Csaba, ugyanis itt valahol akart kilyukadni, tudom-e, mi van azzal a farkassal? Miféle farkassal?!, kérdeztem. Hát, mondta a törökanizsai preparátor, azzal, amit öregapáddal lőttünk volt Romániában, amit az ács Joca táncos fia vett volt meg tőlem, s vitt magával Párizsba még a háború alatt, '96-ban... Mondtam, nem tudom, fogalmam sincs, sosem is hallottam arról a farkasról, ugyanis a kalandos romániai vadászatról mintha hallottam volna valamit, viszont arról most hallok először, hogy az egyik farkast haza is hozták, de majd megkérdezem nagybátyámtól, T. Olivértől, ő biztosan tudja, mi lett a sorsa annak a farkasnak, jöllehet azt kétlem, hogy valahol Franciaországban (Dordogne-ban?) nézve József farkasos előadását valamit is sejtett volna abból, hogy azt a farkast valójában az ő apja (az én nagyapám) lőtte volt... Meg azt is megígértem neki, hogy téged is átviszlek hozzá, ugyanis, képzeld, a törökanizsai preparátornak van egy: flamingója is!

József, az ács, meg a gyöngyösi Gemza Peti átmentek volt '96-ban Törökanizsára a preparátorhoz, tulajdonképpen valami kitömött madarat, gémet szeretek volna, ezek szerint akkor még nem lehetett flamingója a törökanizsai preparátornak, mert József azt egészen biztosan azonnal, gondolkodás nélkül megvette volna, szóval átmentek, s alighogy körülnéztek, megpillantották azt a gyönyörű farkast... A Beckett-szövegek alapján készülő *Le Vent dans le sac* (Szél a zsákban) című darabot készültek épp beállítani Orléans-ban akkor. Arról a darabról van szó, amelyben József, az ács egész idő alatt fonja annak a lánynak,

Laurence Levasseurnek a haját, aki a farkassal táncol... Somlasi Lajos könyvében közreadott róluk, mármint Laurence-ről, a farkasról és Józsefről néhány kitűnő fotót, majd küldetek belőlük a törökkanizsai preparátornak, mondta T. Olivér, jöllehet valami olyasmit is kihallott Csaba szavaiból, hogy a preparátor szívesen visszavásárolná magát a farkast is, hogy őt tulajdonképpen a farkas sorsa izgatja még mindig, akárha még mindig élő állatról lenne szó. Mi lett vele, mármint azzal a farkassal?, kérdezte Csaba. Minden bizonnyal ott hanyódik valamelyik párizsi vagy orléans-i színház kelléktárában, mondta T. Olivér. Talán éppen erre, a már-már misztikusnak mondható pillanatra várva. A színház kellékei minden bizonnyal meg sem rezzennek, ha olykor egy-egy vad felvonyít, felrikít, netán énekelni kezd a raktárban, ők tudnak ezekről a misztikus pillanatokról, amilyen az is volt ott Törökkanizsán, illetve amilyen ez most itt, Magyar-kanizsán...

A lányról, Laurence-ről, aki a farkassal táncolt (s aki az egyik kritikus, a kitűnő jászárokszallási – T. Olivér anyósa Jászárokszalláson született – kritikus szerint nem más, mint Beatrice, s a farkas sem más, mint az a farkas, akivel Dante találkozott volt a pokol felé vezető útján), aki különben egy motoron közlekedő, aranyos párizsi lány volt, s aki számára akkor még új volt, kissé durva az a szerep a farkassal, ugyanis ő egyértelműen a modern klasszikus tánc elkötelezettje volt (hogyan teszi, gyömszőli be a haját a bukósisakba, kérdeztem egyszer, mire Gemza Peti azt válaszolta, az a haj, az a gyönyörű haj – Niagara műhaj volt valójában), azt hallottam, Távol-Keletre távozott, ha jól tudom, mostanság éppen Mongóliában él... Majd beszélek Józseffel, mondta T. Olivér, miközben máris Laurence mongóliai életéről kezdett álmodozni, megpróbálom rábeszélni Józsefet, látogassák meg Mongóliában Laurence-t, hívják vissza őt Mongóliából, s valamiféleképpen engedjék hozzá ismét azt a farkast, de már nem Orléans-ban, nem Párizsban, Avignonban vagy Amszterdamban, hanem itt, a törökkanizsai preparátornál, és hát akkor majd már azt a flamingót is engedjék játszani, még akkor is, ha József egyik, a *Le Vent dans le sac* után következő darabjában, nevezetesen a *L'Anatomie du fauve*-ban (A vad anatómiájában) körüljárta a bácskai és bánáti világutazók, nagy vadászok (Magyar, Vojnich, Latinovits és a cincár Damaszkín Arzén, aki egyik alkalommal a természetkúpok, ahogy ő mondja, termita-dombok mögött egy leopárd által félig felfalt zebracsikót talált, s aki különben egyszer nagy farkasvadászatot rendezett Teleki Sámuelnek a deliblái homokpusztában) T. Olivér számára is olyannyira fontos témáját... Át kell mennem Törökkanizsára, gondolta, meg kell vennem azt a flamingót, és átszállítani a kompon, mindig kompot mond, gyerekkorának legcsodálatosabb közlekedési eszköze még mindig izgalomba tudja hozni, jöllehet már régóta híd köti össze a két Kanizsát, a Törököt meg a Magyar (csak még a Kicsit, meg a Nagyot, Kiskanizsát meg Nagykanizsát kellene ide kötni, mert hát a Nagy Brehm is említi Kiskanizsát, valamint a Nagykanizsán keresztül elérhető Fiumét, s éppen a flamingók kapcsán, ugyanis felénk ez az a két hely, ahol flamingót láttak), áthozni, T. Olivér ismét megborzongott, karján ismét fölállt a szőr, s a szőrök hegyei szikrát vetettek, és egyelőre odaállítani szobájában az azúr szifon mellé...

Közben T. Olivér lassan, hiszen immár több mint egy órája nyomták a szöveget Csabával, sejteni kezdte, igen, lassan, de hát T. Olivér nem is akarta felgyor-

sítani a dolgokat, idő kell a dolgok csatlakozásához, hagyni kell a bakterokat, pályarendezőket, nyugodtan dolgozzunk, nyugodtan rendezzék, csatlakoztassák azt, ami csatlakozni akar, azt, aminek csatlakoznia kell, miért is lett számára annyira fontos Kőszegi Emil.

Egy alkalommal, ahogyan T. Olivér ott álldogált a tezgánál, Kőszegi Emil maga mögé, a himbálódzó, súlyos szalonnától kissé jobbra mutatva arról beszélt, hogy éppen most hurcolkodik el az egyik lakója... T. Olivér azonnal regisztrálta, hogy Kőszegi Emil nem csak kissé jobbra, hanem határozottan felfelé, a padlásszoba irányába mutatott. Ugyanis a tollas Stein szép, titokzatos, franciáztatós házának volt egy padlásszobája, amely T. Olivér fantáziáját már gyerekkora óta foglalkoztatta. Csak most, Csabát hallgatva értette meg, hogy ő már akkor, egy éve, amikor a lakó kihurcolkodott, elhatározta, megszerzi magának azt a padlásszobát. Tett is róla említést Kőszegi Emilnek, hogy őt érdekelné az a szoba, szívesen kibérelné, akár meg is venné, most hirtelen arra gondolt, ha sikerülne kibérelnie, akkor már a flamingót is odahozhatná, de akkor Kőszegi Emil számára túl váratlan volt ez az ajánlat, értetlenül nézett T. Olivérre...

És T. Olivér már sejteni kezdte azt is, talán a néhai törökanizsai Tallián báró – Tallián Emil, a nagy nimród hagyatékából való az a flamingó, mert úgy emlékezett, a báró a *Törökanizsa és Vidékében* megjelent, Soley-tóról készült beszámolójában mintha említést tett volna a flamingókról. T. Olivér alig várta, hazaérjen, ismét kezébe vegye Szabó József helytörténész *Tallián Emil, a világutazó vadász* című könyvét, és leellenőrizze, jól emlékszik-e. És hazaérve, mert hát Csabával már képtelenek voltak egymást tovább hergelni, valahol meg kellett szakítani a habe dumát, ahogy T. Olivér felesége mondotta, a jellegzetes, olykor a dögletes jelzővel élt, kanizsai habe dumát, valóban gyorsan ráelt a Soley-tóról szóló cikkre, sőt még a báró egyik afrikai ebédjének étlapján is talált sült flamingómellet, valamint a becskerek-i múzeum tárgyjegyzékében úgyszintén felbukkant egy 1907-ből származó tömött flamingó, igen, minden bizonnyal éppen arról a flamingóról lehet szó, az kerülhetett a törökanizsai preparátor tulajdonába, miután a becskerek-i múzeum anyagát az idők folyamán szétcincálták, igen, minden bizonnyal azt újította (élesztette?) fel...

Rhinocérosz nyomai mindenfelé mutatkoznak, írja Tallián Emil említett cikkében, továbbá igen sok szemölcsös disznó, tiang-tiang antilop, kuru, gazellák tarkítják a területet, a Soley-tóban pedig ezer meg ezer vadkacsa és fekete nílusi liba úszik. A partján végre töménytelen sokaságban sétálnak a királyi darvak, pelikánok s a gyönyörű rubinvörös tollazatú flamingók. Mindez utóbbi szárnyasok természetesen csak pillanatnyilag érdekesek számunkra, s éppen ha a tő felé megyünk rhino keresésére, csak olyankor lövünk belőlük egyet-egyet.

És T. Olivér máris belefeledkezett a könyv újbóli olvasásába. Miközben állatokra vadászott benne a maga módján ő is, hol az egyik, hol a másik báró, bárónő alakja igézte meg.

Tallián Vilmos, Emil bátyja, például a bécsi katonai akadémia befejezése után a Bécsben székelő VII. huszárezred legendás hírévé lett. A bécsi spanyol lovasiskolát is befejezte, és rettenhetetlen huszár hírében állt. A katonai pályán csak kicsapongó és bohém életvitele miatt nem tudott magasabb rangfokozatot elérni. 1878-ban fogadásból éjjel belovagolt a törökök által megszállt Szarajevó-

ba, hogy egy üveg pezsgőt vegyen. Barátaiktól ezzel a bátor tetteivel száz (100) üveg pezsgőt nyert. Tehát ő volt az első osztrák-magyar katona, aki ebben a hadjáratban behatolt Szarajevóba. T. Olivér alig várta, hogy ismét Szarajevóba utazzon, mostanában ugyanis ismét gyakran bukkant fel Szarajevóban, hogy bosnyák barátainak előadja Tallián Vilmos kalandját, hiszen erről az esetről valóban tudniuk kellene nekik, nincs kizárva, majd valamelyik bosnyák lapnak adandó interjújában is elmeséli az esetet, hiszen egyik szarajevói barátjával nemrég Pesten, fantasztikus mód, éppen a Vajdahunyadvárában elhelyezett múzeum vendégszobájában laktak, éjszakánként agancserdő, tömérdek kitömött vad, a sötétből váratlanul kidőő sárga agyar, életnagyságú, repedt gipszlő között kellett feltapogatniuk a romantikus toronyba...

1910-ben a magyararkanizsai polgárok felkérték, jelöltesse magát a Nemzeti Munkáspárt színeiben. Választási beszédét Kanizsán a Nagykokcsma előtt tartotta többbezsres tömeg előtt... T. Olivér igen kedveli az egyik fotót, amelyen Tallián Tibor, Béla fia, és Vili bácsi látható. Vili bácsi kezében ott az elmaradhatatlan üvegszipka, előttük pedig, zwiebelmusteres tányéron, talán éppen ez a kép tika: egy cső főtt kukorica.

A család legismertebb tagja, Béla, Tisza István földművelésügyi minisztere volt, minden bizonnyal képe, szobra is látható ott Vajdahunyadvárában (máris elhatározta, ha ismét ott fog lakni Vajdahunyadvára romantikus tornyában, a Műcsarnok és a Hősök tere fölött, megkeresi Béla képét, szobrát), ő építette a törökkanizsai selyemgyárat, amely T. Olivér lényének bizonyos minőségeit is nagyban meghatározta, meg éppen Stein tollraktáraival együtt, később Béla Délvidék és Belgrád civil kormányzója lett. T. Olivér persze nem felejtette el újra átfutni annak a jelenetnek a leírását is, amely szintén ott szerepel az őt meghatározó momentumok között, már fiatal korában is próbálkozott újraírásával, vidékük mitológiájába való beemeléssel, ahogyan ő mondta, becsempészésével.

Az oroszok már elérték Törökkanizsát, hamarosan majd átérnek Magyararkanizsára is, T. Olivér jól emlékezett rájuk, noha még alig volt 5 éves, napokig ott vonultak a házuk előtt.

Albertina Lalával együtt összeszedte a családi ékszereket, s egy értékes Tizián- és egy még értékesebb Rembrandt-festménnyel 1944. október 7-én kompra szállt, hogy Magyararkanizsára menjenek, onnan pedig Szegedre, ahol Tibor, aki majd '46-ban fejbe lövi magát, várta őket. A zsúfolásig megtelt kompot az éppen akkor érkező, méghozzá személyesen Tolbuhin marsall vezetésével akkor érkező orosz csapatok löni kezdték a Tisza közepén. Albertina halálos sebet kapott, talán éppen magától Tolbuhin marsalltól, s a folyóba vészett, Lalának pedig sebesülten sikerült kiúsznia. Ami a festmények sorsát illeti, semmi információnk sincs, T. Olivér maga találta ki, hiszen első próbálkozásában még az egyik teknőbe kötözött elmebeteg gyerek hóna alatt látjuk a Tizián- és Rembrandt-vásznak tekercsét, vagy nem is kitalációról van szó, már ő sem tudja biztosan, illetve már maga is elhitte saját kitalációját, ahogyan szülővároskájának fiataljai is elhitték, hogy az egyik tiszaparti halásztanyán, Adorjánánál, vagy lejjebb, Titelnél, T. Olivér látott volt egy viaszosvászon asztalterítőt, amelyen Rembrandt-részletek sejlettek, ám annyira természetesnek vette ezt a történetet, saját

történetét, meg hát végső soron azt is, hogy feléjük Rembrandt-vásznakat használnak viaszosvászon asztalterítő helyett, hogy később még csak rá sem kérdezett a dologra...

Igen, T. Olivér arra gondolt, a törökkanizsai Talliánok is közrejátszhattak abban, hogy ott, Magyarkanizsán, a piac sarkán, Kőszegi Emil fontos lett számára.

Valamint persze T. Olivér azon is tűnődni kezdett, Csaba irodalmi tehetséggel megáldott hentes barátja számára mit jelenthet ez a mitológia, hiszen ő azzal a zebracsikóval tulajdonképpen máris alkotó módon járult hozzá, igen, T. Olivér már azon is tűnődni kezdett, nála, mármint Csaba irodalmi tehetséggel megáldott hentes barátjánál ugyan milyen formát ölthetett, vagy ha még nem öltött, milyen formát ölthet majd ez a történet a mamuttal, farkassal és flamingóval, valamint azzal a Tizián- és Rembrandt-képpel, mert ahhoz nem fért kétség, Csaba sietni fog hozzá, hogy mindenről részletesen beszámoljon neki, elújságolja, sikerült, nem volt könnyű, útrabocsátania azt az adai zebracsikót... Ami Kőszegi Emilt és szalonniját illeti, T. Olivér máris látni vélte, amint Csaba irodalmi tehetséggel megáldott hentes barátja Kőszegi Emil tezgájához lép. Egy ideig nézi, szemrevételezi a himbálódzó véres, kormos tömböt, majd lassú, ráérős mozdulattal zsebébe nyúl, előveszi bicskáját, kinyitja, megtörölgeti élet, majd megnyesi, kóstolgatja, ízlelgeti, leellenőrzi, szakszerűen megállapítja (egy darabkát zsebébe is csomagol, hogy majd a laboratóriumban is leellenőrizze), valóban mamuthúsról van-e szó, mert nincs kizárva, az olajfűrók tényleg valami olyan veremre bukkantak a határban, hiszen már az egyik kurgánt is elhordták, ahol romlatlanul megmaradt a nehéz időkre, talán éppen ezekre a mi nehéz időinkre elraktározott mamuthús, majd amikor maga elvégezte a tesztelést, bicskája hegyén körbekínálja a Kőszegi Emil tezgájánál összesereglett embereket, köztük az *Új Kanizsai Újság* szerkesztőjét is, amiből nem nehéz arra következtetni, hogy az újság következő számában nyoma marad a dolognak, ha éppen nem lesz belőle szenzáció, amelyre hamarosan ráharapnak, úgysem ettek még mamuthúst, sült flamingószárnyat, édes, falatnyi flamingóagyat, a szabadkai és a pesti lapok tudósítói is...

Az argolíszi öböl

A szokásos időben rendelkezésre áll a szoba, üzente Nikosz Tolonból.

Évek óta a szokásos időben indultam, vagy éppen indultunk.

Az egyes vagy többes szám használata Nikosznak sokáig gondot okozott.

Volt, amikor Paulóval, volt, amikor Erikával érkeztem, volt, amikor Pauló Erikával, és volt, amikor hárman éreztünk, néha egyedül utaztam.

Augusztus közepe volt a szokásos idő. Nikosz nem lehetett bizonyos abban, hogy amikor nem hárman jöttünk a könyvekkel, lexikonokkal, Pauló a kamerájával, akkor én tudok-e arról, hogy Pauló Erikával, vagy tud-e Pauló arról, hogy Erika velem tölti el a szokásos időt a tengerparton.

Mindig én kaptam a táviratot, telefont, később e-mail üzenetet, hogy a szállítás, amit évekkel előbb Paulóval fedeztünk fel egy görögországi utunkon, rendelkezésre áll, így írta, hogy megkímélje magát az egyes vagy többes szám használatától.

Nikosz nem maga találta ki a *szokásos időt*. Mi használtuk, amikor az első ittlétünk után lekötöttük az apartmant. Talán Pauló mondta, talán én, talán később Erika. A közös időinket neveztük így, és a külön töltött időinket is, ha nem hárman, hanem ketten, így vagy úgy kettesben, vagy ha akár egymagunkban éreztünk. Az egymás tudomására hozott, a másakra nem tartozó időinket is *szokásosnak* tekintettük, Pauló azt az időt is, amikor a forgatásokon a szokásosan szükséges fényre várakozott többnyire alkonyatig, Erika talán azt a néhány pillanatot is, amikor könnyű kézmozdulattal kioldotta a hátán a melltartóját, én talán azt az időt is, miközben kialakult bennem valamelyik műelemzésem terve.

Ülünk Paulóval Nikosz teraszán.

Villámlik a tenger felett.

Alattunk néhány méterre, a sziklás partszegélyen a hálóiakat foltozzák a halászok. Az alkonyt választják erre a tevékenységre, ez a munkájuk szokásos ideje. Majd éjfél után húzzák ki a hálókat a vízben.

Erikával is alkonyatkor nézzük a teraszon a halászokat. Később lesétálunk a vitorlások kikötőjéig.

Nikosz apartmanját hat vagy hét éve fedeztük fel Paulóval. Három szoba, előtér, teakonyha. Vissza tudtunk húzódni a magunk zugába, ha dolgozni akartunk. Pauló itt fejezte be annak a filmjének a forgatókönyvét, amivel később a velencei fesztiválon díjat nyert. Én itt kezdtem dolgozni a velencei festőkről szóló tanulmányon, amit azóta sem fejeztem be. Délután úszkálunk a tengerben. Este Nikosz éttermének a teraszán üldögélünk. Erikával is mindig ugyanannál az asztalnál vacsorázunk. Bizonyára Pauló és Erika is ennél a sarokasztalnál.

Paulóval sohasem beszéltünk azokról az időinkről, amelyeket nem együtt töltöttünk. Erikának nem voltak titkai előttünk.

Ha utazunk, felváltva vezetjük Pauló tízéves Fordját. Ha Erika is úton van velünk, mindig maga vezeti a kis Fiatját.

A szokásos időben rendelkezésre áll a szoba, írta e-mailen Nikosz. Most írt először még két mondatot a szokásos mondathoz. Van egy csomag is, uram. Nálam helyezték el az Ön részére.

Utazhattam volna a Suzukimon, de Pauló nélkül, Erika nélkül sohasem indultam el kocsin Tolonba.

Athénig repülőgépen, onnan autóbusszal. Hátizsák. Kézitáska. A Ford is, a Fiat is Nikosz háza előtt parkolt mindig egy pálma árnyékában. Most német rendszámú kocsni áll a ház előtt, de nem a pálma alatt. Nikosz nem tudhatta, hogy busszal érkezem, tartalékolhatta az árnyékos helyet a számomra.

Az utcácska párhuzamos a tengerparttal. A távolság a víztől nem több harminc méternél. Nyolc lépcső vezet a keskeny, homokos partig. Mindig számoltam a lépcsőket. Számoltuk mindig. Törülköző, gyékény, amire feküdtünk. Paulónál néha a kamerája. Erikánál néha jegyzetomb, írószerszám. A puha filctollakat szereti. Nikosz házában a környéke csendes. A nyaralócentrum feljebb van. A turisták strandja is egy kilométerre.

A mi partunk nem több negyven-ötven méternél. Hat-nyolc nyaralónál soha nincsenek többen.

Volt, amikor csak ketten úsztunk a vízben, vagy hárman. Egyszer két német lány a közelünkbe dobta le a gyékényét. Monokini, formás mellek. Erika meguntta, hogy nézzük őket. Ő is levette a melltartóját.

Nikoszt nem látom a verandán.

A szőlőlugas árnyékában egy fiú ül. Felpattan, elém siet, átveszi a kezitáskát, lesegíti a hátizsákot. Azt mondja, örülnek, hogy megérkeztem, Nikosz úrnak be kellett utaznia két napra a városba. Bevezet, megkérdezi, melyik szobában alszom és melyikben fogok dolgozni, hová tegye a csomagokat.

Pauló mindig azonnal kilépett az erkélyre. Erika is. Megkérem a fiút, hagyja leeresztve a redőnyöket. Tizenhét-tizennyolc éves lehet. Fehér vászonnadrág, fehér póló. Sötétbarna, ápolt haja a válláig ér. Karcsú. A karizmai kiduzzadnak. Paulóra emlékeztet. Tizenhat éves korunkban ilyen fehér vászonnadrágban, ilyen fehér pólóban, ugyanilyen vállig érő hajjal játszott az iskolai előadáson a Fiút, aki arra kéri Vladimirt és Estragont, hogy várjanak türelemmel Godot-ra.

A part üres. Nem megyek le a nyolc lépcsőn. Kicsomagolok. Csak az egyik szobát kívánom használni. A fiú kimegy. Felhúrom a redőnyöket. Alkonyodik. A halászok a szokásos helyen, a szokásos időben javítják a hálójukat. Pauló egyszer rájuk svenkelt a kamerával. Otthon egy órán át folyamatosan vetítette a néhány perces felvételt. Nem voltam ott, Erika sem. Pauló később csak annyit mondott, hogy egyszer majd egy teljes napon át újravetíti.

Egy órája üldögélek vacsora után a megszokott asztalunknál. Mindig üldögéltünk egy órácskát. Pauló és én a sörünket, Erika a martiniját iszogatta. A messzeségben vörös az ég alja. A tenger is vöröslik, csak a part közelében sötét-kék a víztükör. A fiú most is fehér vászonnadrágban, fehér pólóban van. Az asztalomhoz lép, elém helyez egy kis csomagot. Nikosz úr telefonált, lehet, hogy

holnap sem tud visszajönni, de nem akarja az urat vártni, ez a csomag, amiről az üzenetben említést tett.

Mégis, mikorra várható Nikosz úr?

Csak annyit tud, hogy újabb intéznivalói vannak, talán a szállítókkal kell még tárgyalni, az is lehet, hogy a furgonon maga hozza a friss árut.

Paulónak gratuláltunk többen az osztálytársak közül a színielőadás után. Ugyan, mondta, azért a pár mondatért, ti is elmondátok volna. Csak azt nem értettem, mondtam másnap, amikor hárman voltunk Erikával óraszünetben, hogy miféle üzenetet hozott, vagyis hogy tulajdonképpen kit is kellett eljátszania. Ezt ő is megkérdezte a magyartanárunktól, aki az előadást rendezte, de a tanár úrnak annyi dolga volt, hogy csak annyit mondott, nem fontos, az a fontos, hogy beszéljen hangosan, és mindig mosolyogjon.

Bármi bármikor megtörténhet, ezt Pauló sok évvel később mondta, amikor átvette a díjat Velencében. Tudtam, hogy a díjra is érti, tudtam, hogy a filmben is erről van szó. „A képsorok úgy szüntetik meg az idő folyamatosságát, hogy a múlt mintha jelen, a jelen mintha múlt volna, s mindezt az emberi arcon mutatja be.” Ez a zsűri indoklásában volt.

A fiú várja, hogy kibontom-e a csomagot. Nem nyúlok hozzá. Megkérdezem, hogy Nikosz úrnál van-e alkalmazásban. Nem, északról jött a szüleivel, itt töltik a nyarat, némi fizetésért segédkezik Nikosz úrnál. Választékosan beszél angolul. Egy barna hajú, nagyon szép hölgy szólította meg a faluban az olasz fagyfaltozóznál, átadta a csomagot, megkérte, vigye el Nikosz úr éttermébe, ő majd továbbítja a címzettnek. Azt nem tudja, Nikosz úr miért kérte meg arra, hogy csak este adja át, abban az órában, mondta Nikosz úr, amikor az úr itt szokott vacsora után üldögélni.

A csomag virágmintás, fényes papírba van csomagolva, sötétkék bársonyszálgaggal van átkötve.

Egy szép arcú barna hölgy?

Igen, egy nagyon szép arcú, karcsú hölgy.

Fehér farmerben talán?

Pontosan uram, fehér farmerben.

Fehér pólóban?

Valóban, uram.

Mosolyog, mintha valamiről tudomást szerzett volna.

Megkérdezem, hogy eljön-e másnap is.

Nem valószínű, uram, letelt a szüleim szabadsága. Rövidesen hazautazunk. Vár. Nem engem néz. A kezemet figyel, kibontom-e végre a csomagot. Nem bontom ki.

Lehet, hogy majd eljövök megint. A szüleimmel vagy egyszer a szüleim nélkül. Szeretek itt lenni. Mi is szerettünk, mondom. Mosolyog. Nem lepi meg, hogy többes számot használtam.

Nagyon messze, a szigetek felől villámlik. Déli szél fúj. Kivilágított vitorlás úszik a part közelében.

A fiú már nincs sehol.

Nem is köszönt el.

Lehet, hogy köszönt, a villámcsapástól nem hallottam.

Körülöttem minden olyan, a sörözők csendes beszélgetése, a parti kövekhez csapódó hullámok hangja, mint máskor, mintha csak Paulóra várakoznék most is, amiként egy éve, üzent, hogy a szokásos időnkben vár a szokásos helyen, siessék, el kell olvasnom a forgatókönyv befejező részét, nyugtalannak éreztem a hangját a telefonban, másnap indultam, este itt ültem a várakozásaink szokásos idejében.

Felemelem a csomagot, kibontom.

Akkoriban is Erikával dolgozott. A forgatókönyveket együtt írták. Paulóé volt az ötlet, a történet, a naponta változó szövegeket Erika írta.

Szerdán este kilenc óra körül Nikosz teraszán, mondta Pauló a telefonba.

Már tíz óra.

Kérek még egy sört.

A telefonbeszélgetésben nem említette Erikát.

Nikosz a szobámba vezet. Bepillantok Pauló szobájába is. A megszokott rendtelenség, a könyvek, a fehérneműk szétdobálva. Női holmit nem látok.

Gitáros játszik a teraszon.

Paulónak nem mondtam meg, hogy azért iratkoztam át az első év után a filmrendezői szakról a bölcsészkarra, művészettörténetre, mert akkor már bizonyos voltam benne, hogy utolérhetetlenül jobb nálam. Gondolkozásban talán egyformák voltunk, de ő mindent azonnal képekben látott, én legfeljebb az értelmezésben voltam erősebb. Neki alig voltak szavai, én néha még a magam számára is kínosan hosszú elemzésekbe bonyolódtam. Az évfolyamtársaink elismeréssel beszéltek a megszállottságáról, a vizsgamunkáiról az terjedt, hogy a nálunk huszonöt-harminc évvel idősebb mesterek indultak el ilyen színvonalon a pályán. Erika akkor váltott át az ágyban is Paulóra, amikor a berlini fesztiválon Wim Wenders megnézte a rövidfilmjüket, kivételes, de erősebb dramaturgiai munkára, összefogottabb kompozícióra van szükség, mert, így mondta a vetítés után, a képsorai, uram, kioltják egymást.

Erikát nem vették fel a rendezői szakra, átirányították a dramaturg osztályba. Jó volt abban, amit csinált, legalább olyan jó, mint Pauló abban, amit ő csinált, már a vizsgamunkákban is együtt dolgoztak, habár sokat vitáztak, Erika gondosan kidolgozta a figurák közötti kapcsolatokat, az ütközéseket, tudott talányos helyzeteket ajánlani, de végül mindenkit kimenekített a kelepceből, Pauló ezt hamisnak tartotta, nem tudta jól megfogalmazni, hogy miért, ez a szerencsém, mondogatta, ha el tudnám beszélni, nem tudnám képekben látni.

Nikosz figyel, ahogy bepillantok a másik szobába. Ha hárman érkeztünk, mindig megnyitotta Erika számára az udvarra néző szobát. Néha elkaptam a pillantását, miközben nézte Erikát, amikor fürdőruhában lesuhant a nyolc lépcsőn a partra. Egyszer észrevette, hogy nézem őt. Elismerően elmosolyodott. Ennyi volt a részvétele a hármunk történetében.

Ha a barátom megérkezik, említse meg neki, hogy itt vagyok, mondom tíz óra után a felszolgálónak, sétálok egy kicsit, nemsokára visszajövök.

Ő is ismeri Paulót, bólint.

A parti villák mögött a falut átszelő országútig is lépcsők vezetnek. Felmegyek, jobbra indulok az egyetlen terecske felé. A teraszokon turisták, az árusok

este is nyitva tartják az üzleteket. Az olasz fagyaltos előtt sor áll. Itt nem nyolc, legalább huszonöt lépcső vezet a partig. A tenger láthatatlan, olyan végtelen a sötétség. A hullámoknak csak a csobbanását hallani.

Pauló a hangokban is lát képeket.

A múlt évben ülünk a padon a lépcsősornál. Nézi a vizet, amit én nem látok, csak a láthatatlanságot látom. Gyönyörű, mondja, talán órák múltán egy csobbanás valahol, mondja, és végleges az elmúlás, lehet, hogy nem is végleges, de visszavonhatatlan.

Lassan fordul felém. Az utcai lámpák nem világítanak a padig, holdfény sincs. Nem is az ő arca. Persze az övé, de mintha maszk takarná. Akkor sem tudtam magamnak megmagyarázni, hogy miért látom ilyennek, azóta sem. Van, amikor az értelmezésre való képességem csődöt mond. A kisfiús, az egykori diákszínpadi szerepére emlékeztető arca volt.

Reggel mentünk vissza. Még mindig a padon ült.

Nevetett. Mintha ő is most érkezett volna frissen reggeli után. Hol lakhatott Poszeidón? – kérdezte. A hangjából érződött, hogy nem tőlünk vár választ. Sehol, mondta elégtétellel, mint aki nem hiába áldozta erre az egyetlen szóra az éjszakáját. Erika azt mondta: a víz, a víz, a víz mindent elmesél. Erika azért mondta ezt, hogy visszatérítse Paulót a munkához. Akkoriban még a Guardi-filmen dolgoztak. Így nevezték. Néha alkonyfilmnek is emlegették. Két évvel előbb a velencei fesztivál után Milánón átutazva a Poldi Pezzoli Múzeumban Pauló megpillantotta Guardi egyik lagúna-képét. Erika rövid tárgyalás után megnyerte George Váradit Pauló filmjének a velencei vetítése után, hogy legyen a producere egy Guardi-filmnek. Nem tudom, hogy sikerült ez Erikának, milyen hatással volt Váradira, mit vetett be az ágyon kívül, habár, gondoltam, az ágy sem lehet kizárva, Erikánál semmi sem lehet kizárva, könnyedén szét tudta választani az énjeit, mintha betonfalat húzna közéjük, amit ugyanolyan észrevétlenül bontott le a kellő időben, amiképpen felépítette, s abból, ami az alapozás és a szétszedés között történik, többnyire a győzelem tudata maradt meg az arcán, mint egy szelíden mosolygó maszk. Paulóval nem beszéltünk Erika maszkjairól, de biztos vagyok benne, hogy ő is mögéjük látott. Volt idő, amikor szerelmes voltam Erikába, ő is belém. Abban a volt időben megtanultunk olvasni egymás némaságából. Megéreztem, mit nem tud eltitkolni, s ez elégtétellel töltött el, nem azért, hogy lám, ő is sebezhető, inkább azért, hogy épen tartható mindhármunkban a kölcsönösség, ami az összetartozásunk alapja volt.

George elképesztően sok pénzt tud felhajtani, az egyik legismertebb hollywoodi producer, magyarázta Erika, a legsikeresebb operatőrök közül választhatunk, egy velencei karneválba akarja a sztorit helyezni, tetszenek neki is a Guardi-képek, de több gondolat szeretne, lagúnákat, erős szerelmi szálát, két hónapunk van a forgatókönyvre.

Pauló bólogatott. Egészen mást láthatott közben maga előtt, mint amiről Erika beszélt. A Guardi-képekből őt a különleges fények érdekelték, a mozdulatlan víztükör, mindent eltakar, mondta, amikor a képek előtt állodgáltunk, azt kellene megtalálni, amit eltakar.

Akkoriban már beleástam magam a velencei festészet alkonykorszakába. Ezért vittem el őket is a milánói képtárba. Azt mondtam Paulónak, hogy ha ki

tudja hozni a filmből azt, ami a számára fontos, akkor komolyan kell venni a producer ajánlatát.

A víz, a víz, a víz mindent elmesél, ismételte Erika a padon. Ekkor nevetett fel Pauló, ekkor kérdezte, nem tölünk, hanem önmagától: hol lakhatott Poszeidón? Erika újra a vízről kezdett beszélni, Pauló közbevágott, nem erről van szó, a víz önmagában semmi, hanem a kő, a sziklakő, a fény meg a kő, ismételte.

A parttól úgy húsz méterre kiemelkedett a tengerből egy gúla alakú szikla. Pauló lement a lépcsőn, levette a szandálját. Bermuda volt rajta. Belegázolt a vízbe. A mutatóujjával rajzolni kezdett a sziklára. Váráztunk néhány percig, aztán Erika lekiáltott neki, hogy ő megy úszni, menjünk majd utána. Este Pauló azt mondta, hogy széneceruzával lerajzolta az arcot, amit, így mondta, látni vélt a sziklán, de előbb napnyugtakor is megfigyelte.

Mikor reggel a szilához ment, nem tudtam megfigyelni, mit csinál, mondtam, talán a távolság miatt, talán a fény vakított el. Ugyanolyan hosszan nézett, mint én a rajzot. Nem állítanám, hogy arc, azt sem, hogy maszk, mondtam. Rendben, felelte, így akartam. Nem hagyott nyugodni, hogy mégis arc-e, vagy olyan maszk, ami ugyan eltakarja az arcot, de mintha látni engedte volna azt is, amit eltakart. Éreztem, hogy Pauló ugyanolyan hosszan nézi az én arcomat, amilyen hosszan kezdtek előttem kirajzolódni a maszk alatti vonások. Női arc. Hosszú haj, ívelt száj, finom orrhajlat, a holt szemüregek csücskében egy-egy könnycsepp. Szénrajz volt, de a satírozások és a hol finom arabeszkre emlékeztető, hol erőteljes ívek mintha fényeket is, árnyékokat is sugároztak volna. Tudtam, hogy mindig az ilyen belülről világító fényt kereste a kamerával. Sokszor faggattam, erről is nehezen tudott beszélni. Másként látás, mondta, a látásformák felfüggesztése, mondta.

Munka közben Erika sokszor rászólt, néha rárivallt, azért mondhatnál többet is erről, az Isten áldjon meg, legalább azt, hogy neked ez így jó vagy nem jó. Pauló nevetett, persze, persze, majd kiválasztjuk, megvárjuk a fényt, számolgatjuk a beesési szöget, még a próbafelvételek előtt kipróbáljuk, melyik a jó kameraállás, melyik a rossz, hogyan mozgathatóak az alakok egy adott térben. Tudtuk, ez azt jelenti, hogy otthagy bennünket, egy-két óra múlva visszajön, annyit mond csak, hogy az első vagy a második, netán a harmadik változattal haladjunk tovább.

Hozzászóltam a dialógusaink ilyen formáihoz. Kételyemben, amely abból született, hogy vajon jól értem-e azt, amit Pauló nem mond, ámde mégis közölni kíván, az kárpótolt, hogy az ő kételyeit is megéreztem. Nem csak a kételyeit. A félelmét. Attól, hogy bármit mondana, az legfeljebb megközelítené csak, amit értésünkre akar adni.

Éreztem, hogy Pauló rögzíti a tanácstalan tekintetemet. Kiszolgáltatott voltam a pillantásának, s habár ez az alávetettségem tudatával járt, enyhített rajta az, hogy az ő kiszolgáltatottságát is éreztem benne. A saját szenvedélyének való kiszolgáltatottságát. Máskor, az Erikával való együttlétünkben is találkoztam ezzel a kölcsönösséggel, miközben szeretkeztünk, és észrevettem, hogy a félig lehunytt szempillái mögül elhomályosodó tekintettel figyeli a félig lehunytt szempilláim mögött elhomályosodó tekintetemet, egyszer el is mondta, szeretett beszélni a szeretkezésről, szeretted, ha elmondom, milyennek láttam őt, szeretkezés közben nem beszélt, de voltak hangjai, leste az arcomat, a testem mozgását is próbálta nézni, olyannyira össze voltunk szokva, hogy éreztem a combmozdulatáról, mi-

kor kell segítenem, hogy rám fordulhasson, minden közös mozdulatunkat ő akarta diktálni, az uralmi helyzet élvezettel töltötte el, bárhol is voltunk, nem fojtotta magába a torokhangokat, legfeljebb ha olyan helyeken szeretkeztünk, ahol vékonyak lehettek a falak, a végső pillanatokban egy odakészített párnát nyomott az arcára. Persze másféle, ám mégis hasonló örömet pillantottam meg Paulónak a riadtságomat felfedező mohóságában, miközben ő sem kívánta titkolni a kiszolgáltatottságát, egyszerre vontuk el egymásról a pillantásunkat, s fordítottuk újra a szénrajz felé, éreztük, hogy fontos útvonalon kísérjük egymást.

Felvillant bennem, hogy nem is olyan régen, vagy éppen elég régen?, mikor is?, nem találtam fontosnak, hogy azt, ami felvillant bennem, az idővel hozzam kapcsolatba, olyannyira magának a felvillanásnak a jelenével függött össze, s ily módon nem az idő figyelmeztető intését éreztem, hanem a kiiktatása ment végbe, miközben tehát már újra a szénrajzot néztem, felvillant bennem, Pauló egyszer mondott valamit arról, hogy a szem nem csak a másikat látja, befelé is lát, s számára ez a legfontosabb, továbbá az, így mondta, *továbbá az*, hogy amit ilyenkor felfedez, azt hasonlóképpen fedezhesse fel, így mondta, a befelé látó kamerával.

Beállok a sorba az olasz fagylaltosnál. Húsz év körüli fiú kanalazza bűvészmozdulatokkal az adagokat. Egy kislány ámulva nézi. Pisztáciát és mogyorózt kérek. A fiú látja a sikerét, mielőtt átadja a nekem szánt tölcseért, követhetetlen mozdulattal eltünteti a köténye alá, onnan húzza elő. A kislány tapsol.

Elindulok a régi padunkhoz.

A huszonöt lépcsőfokot megvilágítja a hold.

A tenger nyugodt, az égen csillagszönyeg, a parttól alig húsz méterre a vízből kimeredő sziklát ugyanúgy világítja meg a hold, mint amikor Pauló belegázolt a vízbe. Most, hogy végignéztem a fagylaltos fiú mutatványát, hasonlónak érzem a kezei játékához Pauló egykori mozdulatait, miközben mintha rajzolt volna a sziklára.

Miért volt olyan fontos a számára, hogy ideutazzam, hogy olvassam a forgatókönyv befejező részét?

Lemegek a lépcsőkön.

Mintha valaki figyelne.

A partszakasz üres.

Visszamegek a padhoz.

Most indul el egy alak felfelé a lépcsőn, csak az árnyaszerű mozgását látom. Felér. Elkerüli a padot. Nem látható az arca, mégis úgy érzem, vet rám egy pillantást. Mintha ismerne, de ezt is csak a fejtartásából érzem, abból, hogy talán biccent.

Biztos vagyok benne, hogy nem biccentett, habár az imént úgy éreztem. Talán rájött, hogy tévedett, amikor felismerni vélte, talán egy másodperccel előbb jött rá, mint ahogy biccenteni akart, talán azt érezte, hogy félreérthető volt a tekintete, nem tudhatja, hogy még mindig nem látom az arcát.

Karcsú. Feszülő fehér farmer, feszülő fehér pólóing, vállig érő haj, nem vagyok biztos a színében, mintha ezüstös lenne, lehet, hogy a holdfényben látom ezüstösnek.

Nem tartom fontosnak sem a haja színét, sem a karcsúságát, a hosszú combját, nem tudom, mitől érzek a lépteiben nyugtalanságot, talán mégis rám pillan-

tott, talán mégis biccentett, s most tart tőle, hogy ezt a szándékával ellentétesen értelmezem.

Felállok. Elindulok utána.

Pauló már hónapok óta nem adott magáról hírt. Annyit tudtam róla, hogy dolgozik, váratlanul lejött Tolonba. Erika George-dzal tárgyalt, a producer már hatalmas összegeket gyűjtött össze a szponzoroktól, Pauló díjai, amiket a nemzetközi fesztiválokon nyert, jó ajánlólevelek voltak. Erika is jó ajánlólevél volt, George hurcolta magával a fogadásokra, díszbemutatókra, díjkiosztásokra, Erika mélyen kivágott estélyi ruhákban tündökölt, mutatott néhány fotót, vagy egyszínű fehér, vagy egyszínű fekete estélyiket viselt, csillogó ékszerekkel, az egyik fotón George úgy ölelte át a vállát, mintha a szeretője volna, férfias és meghitt volt a mozdulata, lehet, hogy egyszer-kétszer lefeküdt vele Erika, miközben arra gondolt, hogy Pauló filmjéhez bassza össze a pénzt, de mégsem gondolom, hogy ágyba bújtak, Erika tudott úgy viselkedni, mintha szerető volna, holott nem volt az, máskor meg, ha Pauló társaságában mutatkozott velem, senki sem gondolhatta, hogy mi kapcsol össze hármunkat, mindenesetre be kellett vetnie magát George-nál, hogy vállalja Pauló új filmjének a finanszírozását, mert a *Velencei karneválnak*, amit magunk között Guardi-filmnek neveztünk, megint nagyon jó volt a szakmai visszhangja, de George szerint nem hozott kasszasikert, ahhoz túl súlyos, mondta.

A lány kiér a nyaraló főutcájára. Tíz méterre haladok tőle. Körülnéz. Nyugtalan. Lehet, hogy csak bennem kelt nyugtalanságot, lehet, hogy csak úgy tesz, mint aki tart valamitől. Kissé színpadiasak a léppei.

Mintha találkoztunk volna már valahol. Miképpen érezhetem ezt, amikor az arcát még mindig nem látom?

Ha Pauló volna a helyemben, és volna nála kamera, ráirányítaná. Azt hiszem, a lány engedné. Talán játszana is a lépeteivel a kamerának.

Elhagyja a gyümölcsöst, aki késő este is friss árut kínál. Ritkúlnak a házak. Távolabb vannak egymástól a lámpaoszlopok. Eléri a partra kanyarodó, lejtős ösvényt. A sötétből előlép egy férfi. Az ő arcát sem látom. Izmos, karcsú. Farmert visel, fekete garbót. A lány futni kezd. Úgy érzem, tudja, hogy hiába próbál elfutni, mégis próbálkozik. A férfi utoléri, karon ragadja. A lány felemeli a szabad karját, ökölbe szorítja a kezét, a férfi elkapja, mielőtt megüthetné őt. Észreveszik, hogy mögöttük vagyok. A férfi elengedi a lányt, a lány belekarol, egymáshoz simulva mennek tovább.

A lefelé vezető ösvényen gyorsan eljutok Nikosz teraszához. Az asztalomon a félig kiürült söröspoharam. Megkérdezem a felszolgálót, látta-e Paulót, nem látta. Megkérdezem, hogy Nikosz úr itt van-e. Némi habozás után azt mondja, hogy Nikosz úr elment, hívatták. Ki hívatta? Nem tudja. Mikor ment el? Talán félórával azelőtt, hogy az úr sétára indult.

Nyolc asztal van a teraszon. Néhány lépcső vezet a partra.

A lány és a férfi a sarokasztalnál ül. A lány kissé oldalt, az arcából csak a finoman ívelt orr, a gyengéd vonalú áll látható. A férfi cigarettára gyújt, engem néz. Olyan érzésem támad, hogy az imént, amikor a maradék sört ittam, a lány is figyelt, most fordult csak félre, amikor letettem a poharat és hátradőltem.

A lány is cigarettára gyújt. Beszélgetnek. De mintha csak igyekeznének, csak mutatni próbálnák, hogy beszélgetnek. Azt hiszem, addig szóltanul ülhettek,

amíg nem látták meg, hogy észrevettem őket, akkor kezdtek a játékba. Nem ismerem őket, holott ha igyekeznek, hogy számomra természetesnek tűnjön a jelenlétük, akkor mégis ismerniük kell.

Egy idő után úgy látom, hogy a kétségtelenül rögtönzött jelenetük mégsem nekem szól. De akkor kinek? Mintha Pauló állította volna be, négy szereplő, ketten nem tudnak egymásról, ám a mindkettőjük által látható pároson át kapcsolat alakul ki közöttük.

A lány elvezeti a tekintetemet a másik sarokasztalig. Némileg távolabb van a többi asztaltól, majdnem sötétben.

A sarokasztalnál Erika ül.

A felszolgáló éppen italt visz neki. Úgy látom, vörösbort, kétdecis pohárban. Kedvenc viseletében van. Farmer, búzakék, magas nyakú pulóver. A kedvenc ékszere van a nyakában, aranyláncon függő bronzmedál.

Amikor Nikosz bevezetett a szobámba, s egy-egy pillantást vetettem a másik két szobába, nem láttam női holmit.

Most érkezhetett. Amíg sétáltam. Talán még ki sem csomagolt.

Miért nem a szokásos asztalunkhoz ült? Nikosz évek óta fenntartja számunkra, ha csak egyikünk is megérkezik.

Pauló neki is telefonált?

Pauló azt is mondta a telefonba, hogy üdvözli apámat, mindent nagyon köszön neki.

Nem tudhatta, hogy apám a múlt hónapban meghalt.

Mintha a lány nemcsak az én tekintetemet akarta volna elvezetni Erikához, de az övét is hozzám.

Erika szemében megjelenik a fény, ami már diákkorunk óta azt az örömet helyettesíti, amivel hárman szavak nélkül is köszöntöttük egymást.

És ahhoz hasonlóan, ahogyan, amikor vetkőzni kezdett, pillantásában a derűt a feszültség váltotta fel, mintha most is, amikor már jó ideje nem előttem vetkőzik, maga oldva ki a melltartóját, csúsztatva le a bugyiját, hogy a hasát, aztán a fekete erdőcskét tárja fel, úgy érzem, hogy most is, Nikosz teraszán ismétlődnek a régi pillanatok, amikor a tekintetéből kiolvasható, hogy nem képes eltitkolni, mit jelentek a számára.

Hacsak nem tévedek ebben.

A lány felé fordul. Én is figyelem a lányt. Megérezheti, gyorsan a férfihoz hajol, újra beszélni kezd hozzá, de mintha csak arra volna ereje, hogy a közlés látszatát keltse, úgy beszél, mint aki választ sem vár, a férfit, bármennyire is könnyedén kíván alkalmazkodni az újabb és újabb helyzethez, ez meglepi, bólogat, úgy látom, nem talál szavakat ahhoz, hogy valóságos párbeszédet imitáljon.

Erika figyelme segít mindezt közvetíteni, mert ugyan eddig is követtem a lányt és a férfit, de nem találtam rá magyarázatot, hogy miért tartozna rám a ket-tősük, Erika tekintete azonban hozzájuk kapcsol.

A lány elhallgat, végre hosszan rám néz. Mintha remegne az ajka, de a két asztal közötti távolság miatt ebben nem vagyok biztos. Most megint úgy érzem, hogy mintha minden Pauló kamerája előtt játszódna, beállított mind a négyünket, megadta az instrukciókat. Lehet, hogy Paulón át ismerem a lányt?

Mindketten a bejárat felé fordulnak. Előbb a lány változtatott a testtartásán, a

férfi észrevett az arcán valamit, ettől követte, hirtelen átkarolja a lány vállát, összeér az arcuk, de nincs a mozdulatukban meghittség.

A szőlőlugassal keretezett lépcsőről két férfi lép a teraszra. Magasak, izmosak. Fekete vászonnadrág, rövid ujjas fehér ing, árulkodóan széles, nagy csatos deréköv.

A lány rám pillant, a férfi újra beszél hozzá, de ő változatlanul engem néz, talán ugyanazt érzi, amit én, ismer, holott sohasem látott.

Az egyik magas alak elindul Erika felé. A másik az én asztalomhoz lép.

Pályázati felhívás a Babits Mihály műfordítói ösztöndíj elnyerésére

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium megbízásából a Magyar Könyv Alapítvány ösztöndíjas pályázatot hirdet fiatal műfordítók részére, akik szépirodalmi (próza, líra, színmű), kritikai, szociográfiai vagy bölcséleti műveket ültetnek át magyar nyelvre, s munkájuk időigénye hat hónaptól egy évig terjed. Az ösztöndíj célja, hogy kedvező feltételeket teremtsen a magas színvonalú műfordítói tevékenységhez.

Pályázhatnak a magyar irodalom külföldi fordítói is. Esetükben feltétel a balatonfüredi Magyar Fordítóházban végzendő munka. (Az ott-tartózkodás ideje szükségszerűen rövidebb az ösztöndíj időtartamánál.)

Pályázhatnak: 1967. január 1. után születettek

Az ösztöndíj bruttó összege: 70 000 Ft/hó

Ösztöndíjkeret: 4 fő/év, amely a megpályázott időtartamnak megfelelően megosztható

A pályázati kérelemhez csatolni kell:

a pályázati adatlapot, szakmai önéletrajzot, publikációs jegyzéket, részletes munkatervet, a szakma elismert képviselőjének ajánlását, magyar vagy magyar nyelven publikáló könyvkiadóval, illetve a külföldi könyvkiadóval kötött szerződést vagy szándéknyilatkozatot.

Nem kötelező de ajánlott: műfordítási szövegmutatvány csatolása maximum 20 oldalnyi terjedelemben.

A pályázó az ösztöndíj időtartama alatt nem részesülhet más magyarországi ösztöndíjban.

Az ösztöndíjak odaítéléséről a nemzeti kulturális örökség minisztere által felkért szakmai kuratórium dönt.

Az ösztöndíjasnak vállalnia kell, hogy az ösztöndíj lejártakor egy közzétételre is alkalmas beszámolóval (3-5000 n terjedelemben), valamint az elkészült mű kéziratával ad számot a támogatás idején végzett munkájáról. Bármilyen megjelenés esetén közli azt a tényt is, hogy a munka idején ösztöndíjban részesült. Az ösztöndíj megvonható vagy részlegesen visszatartható, ha az ösztöndíjas vállalt kötelezettségének nem tesz eleget, beszámolóját a kuratórium nem fogadja el.

A pályázatokat a **Magyar Könyv Alapítványhoz** kell benyújtani személyesen munkaidőben vagy postai úton. Cím: 1146 Budapest, Hermina út 57-59.

A pályázati kiírás és adatlap beszerezhető az Oktatási és Kulturális Minisztérium ügyfélszolgálati irodáján, és letölthető a minisztérium honlapjáról (www.okm.hu), valamint a Magyar Könyv Alapítvány honlapjáról (www.konyvalapitvany.hu).

Beérkezési határidő: 2007. április 6.

Az elbírálás határideje: a beadástól számított legfeljebb 40 munkanap.

kopott

félszázada az utcasarkon rángattam anyámat – a doktor bácsi sárga táskája milyen új még most is látom ahogy maga elé néz fáradt tekintettel és konokul – fiam a kopott táskáktól tanulj no aztán ezt ki értette belecsavarodott a gyerek a megfektetlen rejtélyekbe s talán cukorkára vágyott vagy csak némi szeretetre mely a markoló tenyér titkos csatornáin átszivárgott felesleges szavak nélkül s mihelyt elkanyarodtunk némán a lehasznált tértől a látvány évtizedekig lepergett a hiányos emlékezet követhetetlen odúján bolyongott valami érzéketlen metafizikai űrben lehet már odaát vagy csak a szemerkélő élmények nem emelték soha képbe a múlt idő lett e szerény bölcsesség menedéke némileg fakultan rezignált biológiai ingerekkel lemeszelve s ha olykor fel is támadt hősiünk emlékező kedve a szélesebb ám közönybe dermedt utakon egyre elkanyarodott míg csak rá nem verte naponta a monoton taktust a lomha alkony s már tünedezett is föl hívón a túlsó parton a kor megannyi rikoltó műanyagja ügyes kis masinák a bamba provinciákból fölszakadt népnek kik belepirulva a térdig sárba a leporosodott úttalan lapályba a leleplezéstől féltek az ódivatú cipőktől a mosott kockás ingektől s mindentől amire nincsen fölvakarva öles betűkkel a szédítő márka mivel a gondosan módolt patinákhoz nem ért még föl sem a fej sem az elhasznált pénztárca a korszerű helyzet pedig színes kokottként riszálta magát míg csak az ember egy fáradt deszkakerítés tövénél meg nem állt követve az időbe süppedt szálkás vonalakat melyek futása egy rozsdásodó pántnál elakadt s rávezette egy mívesen öntött kilincsre a tétova kezét súlyos érintésétől már tört is visszafelé a csöndes emlékezet rávetítve szétmállott égi vitorlákra a valahol eltékozolt ifjúságot

Saját tao

46

*A világ bölcsessége:
kék sajtharang a Földön –
felhővel tele.
A világ butasága:
a sajtharangban hagymát, erős paprikát,
kézigránátot tartani.
A szenteltvíztartóban
babot csíráztatni.
A pénzt becsületesen a legnagyobb
becstelenség megszerezni.
A pénzt még a párnánkban is
lustaság túl sokáig megtartani.
A pénzt véletlenül is
gyanús elveszíteni.*

*Akinek nincs,
eltelik a ninccsel.
Akinek van,
hiányát látja.
Egy fej hagymát az éhes tud
7 felé osztani.
Egy hetet a jóllakott
lát 7 napnak.*

47

*A szent, a bölcs, az örült
foglyok. Kénytelenek
a fogságot világnak,
a világot nemlétezőnek mondani.
Ezért vagyunk halandók.
A szent, a bölcs, az örült
a tejúton császkál, a szemük
be van csukva, a köpenyük
lyukas, mint az égbolt,*

*a csillagok kikandikálnak
a bordáik alól.
Hogy megismerjem őket,
az ujjam a dárda ütötte
lyukba csúsztatom.
Megéget a sebfény.
Szembe jön bennem
valami más.
Párhuzamosan jön velem
valami azonos.*

48

*Reggel 100 ember érkezik
vonattal az egyetemre.
Délután 101 megy el.
Ennyit tanultak.
Reggel 100 ember indul el
az erény útján.
Este csak 99 lép le róla
pihenni.
Egy ott maradt.
Ha keresni kezdjük – elveszítjük.
Ha oda akarunk jutni hozzá – távolodunk tőle.
Ha leülünk és nem gondolunk rá – mellénk telepszik.
Este 100 ember hagyja abba a munkát –
pedig csak 99 kezdte el.
Este 100 ember kezdi el a pihenést –
de reggel csak 99 hagyja abba.
Az az egy mind a kettőt végzi,
úgy pihen;
úgy tűri, hogy a dolgok
önmagukat tegyék meg és hagyják abba.*

49

*A szentnek nincs saját szíve,
a bölcsnek nincs saját feje,
a többiek fejét, szívét
teszi a saját fejévé, szívévé.
Az örültnek van saját szíve,
az örültnek van saját feje,
az ő szíve a feje,
az ő feje a szíve.*

A bölcs jó a jókkal.
A szent jó a rosszakkal.
Az őrült jó mindenkivel.
A bölcs hisz az igaznak.
A szent hisz a hazugnak.
Az őrült nem hisz senkinek.
A bölcs ember őrült a földön,
szent az égben.
A szent ember bölcs a földön,
őrült az égben.
Az őrült ember szent a földön,
bölcs az égben.

Kimaradt

*többhónapos frontszolgálat
majd csalánlevesen
és jó kis orosz vidéki levegőn töltött
három év után
ha nyári estéken
a szobánkba tévedt egy lepke
apa fejvesztve menekült
s rendszerint a fürdő fedezékébe
míg ártalmatlanná nem tettük
a szerencsétlen betolakodót*

*a hadapródiskolán
a sokrétű és alapos elméleti képzés mellett
igyekeztek a legváratlanabb helyzetekre is
felkészíteni a növendékeket
de úgy látszik
az éjjeli pávaszem valahogy
mégiscsak kimaradt a tantervből*

Könnyű testi sértés II.

*(a sikerrel járt
tanú kutatás utáni
újabb vallomások
szerint most is)*

*egyedül van a kő
s tűri néma méltósággal
hogy semmi sem történik
hogy nem lesz boldogabb*

*antik istennők titkával
nem gyötri tovább az idő
a fű ha itt leszárad
újra már nem nő*

Kozmosz a hálóban

*A fotelok olyan magasra nőttek,
Hogy támlájukra ült a mennyezet.
Én ringatom csak magam az ölükben,
És néha magammal fogok kezét.*

*Nem búsulok a kelleténél jobban,
Hogy mikor sírom el magam, titok.
A fejem fölött csillagok keringnek,
A kávémban spirálgalaxisok.*

*Mért sírnék, hisz a nap lemegy és fölkel,
És éjjel fekete minden tehén,
Hát hinnem kell, hogy jó kezekben voltam,
Míg itt híztam az istenek tején.*

*Most megtanulom befogni a számat,
Belül rohadjon átok és szitok,
Most van kiért hanyatt dőlnöm az ágyban,
A lábam közt spirálgalaxisok.*

*A fotelok tán kerubokká váltak,
Mert mindkettőnek két pár szárnya van,
Ha sokáig ringatnak az ölükben,
Előbb-utóbb megkedvelem magam.*

KMK

*egy éve a jobb oldalamon fekszem.
Ezékiel, csak prófétaság nélkül.
munkám nincsen, a seggemet meresztem,
ütheti bárki, míg bele nem kékül,
bár nincs bűnöm, de nincsen érdemem sem.
az erkélyen perverz galambok búgnak,
nem mozdulok, hogy mindet elkergessem,
elfordulok, hadd dugjanak maguknak.
s nézem az órát, a perc lassan múlik,
hogy itt hagyjam megszaggatott gerincem,
ketyeg az óra, kinn valami hullik,
taknyát-nyálát folytatja ránk az isten.
(má is megint az ágyban maradtam.
sötétedik. azt hiszem, tavasz van.)*

Mondta Lihogyenko

A házigazda öntötte a faszenet a rácsra, a zsákból fekete köd szállt fel, egész koromvihar gerjedt, majd a ragadós szemcsék durván rárepültek a hófehér kerti székek karfáira. A férfi körbesétált, mutatóujját végighúzta minden domború felületen, karfa, háttámla, asztal széle, és kormos lett, mehetett be mosakodni.

A fürdőszobában látta, hogy a hasánál, ahol hozzászorította a zsákot, a pólója is koromfekete, cserélni kellene, de feljebb, a mellénél amúgy is volt rajta két sorban fekete felirat, és úgy döntött, nem olyan feltűnő. Keresztül kellett volna mennie az egyik szobán, hogy a tisztához férjen, valószínűleg ez is közrejátszott a döntésben.

Abban a szobában pihent ugyanis a lány, istenem, Nataskának hívják!, alsóneműre vetkőzve heveredett le, és nem húzta magára a plédet. Testhelyzetéből ítélve egy nyújtózkodás végpontján lepte meg az álom. Egy órája meg sem mozdul, ezt a férfi biztosan állíthatta, hisz legalább négyszer rányitott, halkan, nehogy úgy vegye ki magát ez a nagy járkálás, mintha tiltakozna valami ellen. Nem mozdult a lány, talán csak a homlokát ráncolta néha, ahogy álmának valamelyik elviselhetetlen jelenetéhez érkezett.

Úgy is lehetne fogalmazni, hogy a lány az elmúlt éjjel belopta magát a férfi szívébe. A szomszédos országból várt vendéghez, a harmincas Misához csapódva érkezett, a férfi nagyvárosi házához csak tegnap délután futottak be. A lány kipirulva és harsányan köszönt, láthatóan készült erre a nyelvtörő mutátványra. Vászonzsebkendővel törölgette az arcát, mielőtt megpuszilt volna valakit, s megint megtörölte, amikor a másik emberhez lépett, így ment ez végig, asszony, gyerek, gyerek, egy üdvözlés, egy törlés. Mintha valami hű, de nagy munka volna, gondolta akkor ezen az idétlenkedésen mérgelődve a férfi, s amikor a lány hozzá lépett, teátrálisan magához ölelte, megveregette a hátát is, úgy csókolta meg az arcát. Amint eleresztette, a lány addig nagyon gyakorlatias mozgása megakadt, egymásra meredtek, és ez volt az a nagy pillanat, amikor az ember azt gondolja, megteszem, vigyenek utána akárhova.

A többiek, Misa, meg a házigazda felesége és gyermekei nagy elszántsággal próbálták összeilleszteni a múltkori látogatásból megmaradt szavakat a mostani alkalommal, hátha oldani lehetne a feszültséget, ahogy visszautálnak a barátság kezdetére, mindennek az elejére, s mintegy jelzik, nekik már ilyenjük is van: közös élmények, azokra megfelelő szavakkal. Senkit sem zavart a sok hiba, egyik sem ismerte igazán a másik nyelvét, és ez így volt rendben, idegesek voltak, de már nem annyira, mint tavaly.

Misa a családjával akart áttelepülni, állampolgárságot szerezni, s ettől az egész helyzet akár nyomasztó is lehetett volna, mint minden együttlét, ahol alá- és fölérendeltség dominál. Ilyenkor túl nagy hangsúlyt kapnak a véletlenek, de itt mindenki úgy érezhette, nem ő az, akit nyakszirten kaptak, és az is mindjárt kiderül, miért.

A fene sem értette, hogy ki a lány, Misa ugyan, mikor lecsillapodtak valamelyest, amúgy barátilag félrevonta a férfit, s többször is a lány felé bökve magyarázni kezdett valamit, néhány szót úgy hangsúlyozva, hogy a szája nyitva maradt, mintha egy valószerűtlen világ szakadéka tátongna a férfi felé, de a nagy monológból semmi sem derült ki.

Idegen nyelven van ez, haver, mondta a férfi szívélyesen mosolyogva Misának magyarul, pontosan tudva, hogy nem érti, mint ahogy ő sem értette, ki a lány, hát akkor kvittek vagyunk, gondolhatta. Átfutott a fején, amikor a szüleivel tizenévesen kiutaztak a szocialista tömb csodahelyére, a bolgár tengerpartra, s ott egy NDK-s lánnyal próbált így szóba elegyedni. Estére már csókolóztak a parton, de mindketten érezték, hogy beszélni is kéne. Néhány összefüggéstelen szó után a férfi mindig így zárta: *schwer*. Egyikük sem tudta még, hogy ha szükségét érzik a beszédnek, akkor nem igazi a csók, s azt sem, mit jelent, ha valakire azt mondják: a nyelvtudása *kielégítő*.

Amikor Misa látta, hogy nem boldogul, nagy nehezen elmagyarázta, hogy majd este, telefon, haza, mármint neki haza, tehát egy telefon külföldre, ugrott össze a gyomra rögtön a férfinak, de Misa folytatta, hogy majd este Lihogyenko, aki tud magyarul is, a telefonba mondja nekem.

Oké, mondták mindketten, és mintha dróton húznák, a tekintetük ugyanoda siklott, ahol a tűző napsütésből kiemelkedve, valami hihetetlen cselvetéssel az árnyak különböző részeit összefűzik. Tizenkilenc éves. Egy gyerek, bár alaposabban megnézve, és a férfi ezt nem mulasztotta el rögtön a köszönés után, az első vodka üres poharát markolva ellenőrizni, egyértelműen a végén lehetett annak a folyamatnak, amikor a villámszerű fejlődés tologatja a testtájakat. Ezen már minden a helyén volt, és ott is lehetett egy ideje, mert az is látszott, hogy nagy gyakorlattal mozdul rajta és benne minden, és a férfi belesápadt, amikor a feszes arccoskán felismerte a végtelennek tűnő készülődés befejezettségének öntudatát. Meg se szólalt ez a lány, mégis mindegyre azt hajtogatta: elkápráztatlak titeket.

Pedig nem volt igazi szépség. Ennek a típusnak nincs szüksége mértani tökéletességre. Leült a székre, kint voltak az udvaron, tikkasztó meleg volt tegnap, alig észlelhető mozdulattal megigazította a pólóját a melle alatt, majd előrenyújtotta a kezét, amikor a férfi újra tölteni akart:

– Kö-sző-nöm – tagolta olyan aranyosan csücsörítve, hogy a pillanat gazdagságára egyszerűen nem létezik megfelelő jelző.

Félóra múlva megvolt a kipakolás, elhelyezkedtek az udvaron. A lány kétrészes fürdőruhájának színe jól passzolt a műanyag napozóágyra tett hosszú, kék szivacshoz, egyből hanyatt vágta magát, de úgy, hogy a zuhanásában nem volt semennyi erőpazarlás, ott feküdt, és a hasa, mint egy mázas torta teteje, ragyogott. A férfi mondott zagyva-oroszul valami mókásat, mire Nataska nevetni kezdett. Úgy nevetett, hogy egy rándulással felült, a lábait a napozóágy két oldalán tette le a földre, s előrenyúlva felhúzta a szivacsot az arcáig, beletemetkezett, csak a rázkódó vállát lehetett látni. Akár sírhatott is volna. Amikor leeresztette a karját, az arcát erős pirosság keretezte, meglehet, ő is kezdett addigra rájönni, mit is művel ott a napon.

Vacsorához kint terítettek, dolgozott mindegyik sarokban a spirál-vape, illata egybekapaszkodott a gulyáséval, amit a férfi olyan sűrűre csinált, hogy ilyen máskor csak nehéz mámorba hullva sikerült neki, tökrészezen, azon ábrándozva, hogy egyedül magának főz egy lakatlan szigeten.

Pedig nem is ivott sokat, és el is gondolkodott, nem lehetséges-e, hogy más-kor azért iszik, mert saját beszédének lendülete erre sarkallja? Hogy összefonód-na benne valamiképp a kifejezés és a mesterséges elfojtás ezen két útja, a beszéd és a pia, persze nem mintha ez olyannyira különösen egyedi eset volna, tudja ő ezt, de mégis... Melyik lehet vajon meg a másik nélkül? De hát nem mindegy az most, ütötte el a dolgot, a rájuk ereszkedő tüneményes alkonyat itt és most van, figyelmeztette magát, szeretni kell, ami van, és kész.

Nataska sárga pólóban volt, levette a gyűrűket az ujjáról, és kivette a fülbe-valóját is. Ez valami ottani szokás lehet, nézte meg alaposan a férfi. Nem baj. Dísztelenül ül az asztalhoz, náluk ezt így csinálják. A hangjában azonban ün-nepélyesség zengett, hisz pár óra alatt közel kéttucatnyi szót kapott, és most mindenkinek ezeket mutogatta. Ké-rem. Gulyás-leves. Ő-rü-lök. Az ő-betűkkel jól elvult, kilökte a szájából, mintha köpne, a mellkasából dolgozott, jöttek az ő-k is, mint a slejm a hörgőkből. A férfinak az volt az érzése, hogy egy tüdőbajos-sal ül szemközt. Nem szedett sokat a tányérjába, valahogy elment az étvágya ettől a gusztustalan kivagyiságtól, hogy bárki is azt hihetné, egyetlen óra alatt belép valami rendbe, és ott már viszi a szót, rendelkezik, hiszen ezt teszi ez a Nataska, aztán majd két nap múlva sebbel-lobbal elrohan, mintha itt sem lett volna. Miért van az, bosszankodott a férfi, hogy az emberben az adakozókedv olyan váratlanul apad el, és olyan ijesztően visszhangos csendet hagy maga után? Hiszen csak egy perce még a hódolója volt a lánynak, most meg bármit tegyen, biztos benne, hogy őt zavarni fogja, és ez nem járja, a vendég mindig húzza össze magát, ne legyen terhére annak, aki befogadta, mert akkor azok kénytelenek lesznek félbehagyni az ajnározásukat.

Miért vagyok én ilyen idegbeteg, merevedett meg egy pillanatra a férfi, és igazán nem tudta a választ, nem értette, mi zajlik benne.

*

Telefonáljunk, mutatta Misa az egyezményes jelet, és máris mentek be a házba, letelepedtek a fotelekbe, tárcsázták Lihogyenkót. Misa épp csak beleszólt, s már-is adta át a készüléket. Hosszan beszéltek, a vonal túlsó végén a tavaly megis-mert, nagy testű, örökké kajánkodó orosz medve részrehajlás nélkül, felváltva gyötörte a magyar és az angol nyelvet.

A férfi nagyokat hallgatott, a szája kiszáradt attól, amit hallott. Először azt hitte, hogy ez a tripla jó szerencse. Ez az érzése nem tartott sokáig. Utána az jött, ettől teljesebb borzalom nincs a földön, és lám, csak eljutott odáig az életben, hogy megtudja, milyen egy megválaszolhatatlan kérdés.

Nem volt benne biztos, hogy jól érti, de Lihogyenko azt magyarázgatta neki, hogy Misa a lányt hálából vitte. Mindazért, ami jót a férfi vele tett. Tavaly, idén, s amit még tenni fog. Nem fizetségként, nem ezt a szót használta, mit is mondott a lánnyal kapcsolatban? Ajándék, hogy ajándékba hozta volna Misa. *Give as a*

present. Ajándék?, kérdezte nagyon-nagyon lassan a férfi, és lélegzetét visszafojtva várt. Odaát valami zavar lehetett, Lihogyenko köhécselt, szívtá a fogát, *szar angol*, szidta magát, milyen rosszul beszél, de amikor a férfi ismét megkérdezte, immár nagyobb nyomatékkal: ajándék?, akkor rávágta, hogy az. Mondta magyarul is: a-ján-dék.

Misa közben ott ült szemben a férfival, egyenesen belemeredt a képébe, és szaporán bólogatott, mintha hallaná, amit beszélnek, s menten jóvá is hagyná. Mintha Lihogyenko minden szava színigaz volna.

A vonal és a világ másik végén, valami ajándékozgató mesevilágban üldögélő orosz medve még elnézést kért, megígérte, hogy holnap leír mindent e-mailben, írásban jobban fogalmaz. A férfi alig figyelt oda, azt sem tudta, hogyan tette le a kagylót. Ez szép, zakatolt a fejében mindegyre, ez nagyon szép.

No, ezt vajon hogy lehet... Nem tudta, mivel magyarázza, hogy nem örül. Márpedig jó lett volna rendet rakni, főleg most, főleg ebben a kiélezett szituációban, amikor nagyon ésnél kéne lennie, ebben a *borzalomban* értelmet kéne találnia. Hallott már ilyet, sok ott kint a szegény, és állítólag nem is olyan nagy ügy. Élni kell. De hát ez borzalom, sóhajtott jó mélyet a férfi.

Hogy mondhatná meg neki mindezt ezen az idegen nyelven?

És akkor eszébe jutott, hogy ha ez így van, akkor a lány mindent tud, hamarabb tudta, mint ő, és akkor az összes mozdulatát kezdheti átértékelni. Misa közben kiment a többiekhez az udvarra, de a férfi képtelen volt mozdulni, tisztán érezte, hogy valamilyen hullám törik meg rajta, pedig nem is szeretné, hogy ez legyen.

A következő másodpercben a családja jutott eszébe, nincs abban semmi, ha az ember be akarja biztosítani, ami fontos. Ha kimegy, és ezzel a tudattal, elszánással, hogy ne mondja: akarattal, akkor először, szigorúan házastársi alapon bent is, s a bent alatt itt a lelkét értette, el kell végeznie valamit. El akart rontani még néhány dolgot, a személyes végzete személyességét megőrzendő, hisz ha belemegy, ha részt vesz a játékban, akkor előbb ezeket kell fölrángatni idebent, sorolta, akik mindeddig nyugton voltak, a befészkelte, csalódott, de nem gyűlölködő családot fölrángatni, és kinyírni, felszabdalni, eltüntetni, hogy lehessen mozdulni. Túl nagy volt a zsúfoltság ebben az életben ahhoz, hogy csak úgy, könnyedén kimenjen Nataskához, vagyis az ő közelébe, *ezzel a tudattal*. Kimenjen a lányhoz, az ő izgalmasan piros szeméhez, amilyennek majd a holnap feltöltött digitális fotók fogják mutatni. Mégis, akárhogy forgatta, *túl kevés* volt, amit megvonhatott volna tőle, ezért hirtelen adakozóvá vált, és eltűnt belőle a leereszkedés finnyás érzése, a magyarázhatatlan mérgektől felbolyhosodott hangulat, és már szerette volna, hogy a hatalmában álljon nézni őt. És válaszoljon neki, mint amikor a lány délután megkérdezte a gulyás pörköltjéből fakanálra vett húsdarab fölött: *nyers?* És a férfi rosszul nézte ki a szótárból, azt válaszolta: *grúbij*, pedig az úgy nyers, mint az erőszak.

Ha mocskos dolgokat művelsz, kire gondolsz?, kérdezte nemrég tőle egy nő, aki korábban már azt is megkérdezte tőle, hogy miért nincsenek a mai nőknek női kérdéseik. És mit teszel, toldotta meg most, ha mocskos dologra gondolsz?

Most mit tegyek, kezdett el kapkodni a férfi, és majd megveszett a méregtől, amiért legalább erre nem készült fel, elég lett volna egyetlen percnyi higgadság, csak ennyi, s nem több, hogy uralja a helyzetet, és nem, nem, nem, ő nem képes

előrelátó módon viselkedni, nem lát tovább az orránál. Mikor pedig vannak neki sokkal mélyebb gondolatai is, és messzebb ható elvárásai. Akárcsak Misának. Neki is vannak, de erről nem beszél senki, erről mi tudunk, ismerte fel a férfi, ő és én, no meg valószínűleg a sok ezer kilométerre hátramaradt felesége, aki ide küldte, vagyis ide engedte, meg egy lány, aki itt van, annyira természetes, szinte kommersz akarattal.

És most, amikor nem kérni akartak tőle, hanem adni neki, most, amikor úgy nézett ki, hogy nincs előzetes elvárás meg kanok versengése, amikor *csak úgy* kaphatott volna valamit, egyszerre belezavarodott az egészbe, és a nyomás a mellében fokról fokra erősödött. Az a sárm, amit alig választ el valami a látványosan rossz közérzettől, a férfias kisugárzás, a tudás súlya alatt megtört óriás emberi arca... mi a fenét tud ő ebből adni, mire lehetne képes? Lehetetlennek látszott megértenie, hogy most ez nem kell, hogy ez esetben ezek megkerülhetők.

Mire nagy sokára kiment, a feleségét látta meg előbb, Misa rajzolgatott neki a papíron holmi magyarázatokat, jeleket a nyelv helyett. Velük átellenben Nataska aludt az asztalra borulva.

A kifestett kis dzsemesüvegekben, melyek a fára voltak felakasztva kislánya különös attrakciójaként, csúfolódva lebegtek a mécsesek lángocskái.

*

Ez volt tegnap, ma pedig alig látta őket. Korán reggel a feleségével együtt mentek be a városba. A férfi morcosan készülődött a grillezéshez. Tíz körül megállt a ház előtt a kocsijuk, s kiszállt belőle Nataska. Nagyon fáradt, nehezen bírta a két-napos vonatozást, még mindig azt érzi, magyarázta a felesége. Éppen a felesége.

Most ott fekszik bent a szobában.

Mi más lenne ez, mint a kijelölt időpont.

A lehetőség pillanatnyi megélése, ugye, mint Lewin mezőelméletében, vilant a férfi agyába, s ettől meg is torpant, no nem, nem hagyja, hogy megint az agya robbantsa fel az intimitást, feltépve a kapukat, bezúdítvá ezzel mindent, ami az ő környezete, egyszóval mindazt, amitől nem lehetne begerjedve. Nem szabadna neki úgy lenni.

A férfi állt a fürdőszobában, a délre beígért tarja alól az összes faszén a pólóján ragadt, és nem ismeri fel magát a tükörben.

Jelenleg minden benne van a fürdőszobában, ami a túléléshez szükséges volna, hisz még este letett egy üveg bort a radiátor alá, nem dugta, nem letette, és most ezt látva nem vitás, hogy ez a helyiség egy tutaj, egy leszakadó félsziget, ahol megmaradhatna. Ez a fürdőszoba. Ha nem kellene kimenni, hát nagyon jó kedve lehetne. Hisz logikus, azért jött be ide, mert koszos lett, a faszenes zsák, igen, és azért nem megy ki, hogy ne legyen koszos. Mert ha kimegy, akkor kint is kell lenni, a kintlétnek az összes követelményével egyetemben, férfiként, *férfiként*, mondta másodszorra hangosan, maga elé, aminek most a gondolatát sem bírta elviselni.

Ivott a borból, és benyitott a szobába. Nataska azonnal felült az ágyban, és ránézett.

Nem lehetett volna megszégyeníteni, az arcára volt írva, no nem, az lehetetlen, de akadályokat lehetett gördíteni akaratának érvényesülése elé. Roppant fe-

szült volt, mint a kellő pillanat előtt az ébresztőóra, és a szemében nem volt elég büszkeség.

Ennek a lánynak egyféle vörösborillatú lehelete van, rögzítette a férfi, mikor megcsókolta, most meg nem mondom a nevét, inkább fűszeres, egy messzi szigeten termelik a szerzetesek.

*

Lihogyenko levele még ebéd előtt megjött. A férfi odakintről is meghallotta, hogy a program zenével jelzi az érkezését. Ledobta a húsfogót, hadd sercegjen kicsit a faszénen a páclé, beszaladt, mit szaladt, berepült a szobájába, kettőt katintott, s át akarta futni, aztán mégis leült, és úgy is maradt.

Nem ajándék a lány, *szar angol*, írta Lihogyenko, *not present – surprise*. Meglepetés. Ősztől Bécsben jár majd zeneakadémiára, csak úgy gondolta, beugrik, legyen egy kis meglepetés.

B A B A R C Z Y E S Z T E R

Mell-blog

Kérem az orvost, hogy ha lehet, ne vegyék le. Ez valamiért rám van bízva, nyilván, mert ezek az én melleim is, logikus, hogy védelmezzem őket. Elég elfogódott vagyok, pénzt akarok adni neki, ilyet még sose csináltam, vagyis egyszer próbáltam, de elakadt a mozdulat. Mosolyog, és int, hogy majd műtét után.

Bocs, anyu. Szemrehányóan néz, de nem szól. Akkor most kettőnknek három melle lesz, mondjuk, az egyik mellem lehetne félig az övé, úgyis vadul nőnek, ahogy nő a gyerek. Ilyen rossz viccet nem mond az ember, a növekvő gyerekről se beszél annak, akiben daganat nő, és megkérdezni se meri, hogy a kettő nincs-e összefüggésben. Anyu, ha elvetetném, visszafejlesztenéd a daganatod? Nem agódnál, hogy az a vég kezdete, ha a lányodnak gyereke születik?

Késő, túl vagyunk a harmadik hónapon és túl vagyunk a műtéten. A mellek útjai elváltak. Egy mérettel nagyobbra cserélem a melltartóimat, ő pedig büszkén mutatja, milyen csinos protézist lehet kapni a régi melltartókba. A hasam nem zavar, annak megvan a maga bája, de ezektől a mellektől kifejezetten dundi leszek.

Nézegetem, hogy van-e bennük valami, de semmi, aminek a nevét tudnám. Kis göcsörtök. Szeretném megkóstolni már a tejet, nem emlékszem az ízére, azt képelem, olyan lesz, mint a beavatás. Az első bélyeg vagy valami más szer, mindenképpen olyasmi, ami visszavisz a szavak előtti időbe.

Gyönyörű melle volt, híres volt róla. Csináltathatna magának egy újat, ezt hívják helyreállító műtétnek, nem? A TB is finanszírozza, de ha mégsem, összedobjuk a pénzt, a mellek egykori hasznélvezői. Nem mintha el tudnám hinni, hogy közöm volt egyszer ezekhez. Csak tudomásul veszem. Anyu, én nem hiszem el, hogy szoptattál engem. Nem akarom elhinni, mert szerintem te nem szeretsz engem. Nem szophattam a melledből, ha egyszer nem szeretsz. Ezt csak annak engedni az ember, akit szeret. Lehet, hogy akkoriban, amikor nekem még nem volt mellem, akkor szeretted? Összefügg a mellemmel a nem szeretés? Tessék, a tiéd lehet a mellem, de ezek után nem foglak még szeretni is érte!

Értelemszerűen nekem is gyönyörű mellem van, híres is vagyok róla, vagyis, pontosítsunk, az van nálam, amire azt mondják, hogy gyönyörű. Nem egészen az enyém, igazából anyué. Ha kell, megmutatom, de azt gondolom közben, látjátok, milyen szép melle volt anyunak? Tizenkilenc éves koromig nem hordtam melltaratót, egyszer az utcán mégis rám szólt két férfi, hogy ilyen csinos kislány ugyan minek hord cicifixet. Mutasd csak a cicidet. Nem tudtam, ezt bóknak kell-e venni. Olyan a mellem, mintha volna rajta cicifix, pedig nem is. Olyan volt, de most telik, ahogy haladunk előre, és már nem olyan. Anyás. Megemelem néha, nehéz, ormótlan, mintha bakancsra cserélném a szandált.

Az az igazság, hogy nem akarnék lányt. Ezt a mell-mizériát megspórolnám neki. Nem tudhatom persze, hogy ki nő a hasamban, de őszintén remélem, hogy hímnemű. Egy hímnemű talán még anyunak is tetszene, ha már muszáj. Nagyon csinos most is, még nyári ruhában sem látszik a forradás, csak a nyakán a lyuk, amit fúrtak bele, de még egészen régen, amikor nekem nem volt mellem. Hogy kapjon levegőt, mert a gyógyszerrel nem kapott. Fájt a lába, azt mondták, azért vett be olyan sokat. Akkor talán mégsem az én a mellem a probléma. Habár, ha jobban belegondolok, próbálgattam akkoriban is. Feküdtem az ágyamban, és rátettem a kezemet, hogy majd mekkora lesz. És szerettem volna fürdőruhafelsőt, csinos, világoszöld háromszögeket. Meg is kaptam végül, ha balhézik az ember, lesz eredménye.

Nő a mellem. Jön mellettem egy férfi, legalább negyvenéves, és azt mormolja, hogy nő a melle. Miért szól hozzám egy ilyen öreg ember? Érzed már, kicsikém? Tényleg duzzad a bimbó, csúnya, igazából szégyellem. Nem rendes mell, csak két mellbimbó. Nem szeretem, hogy ezt mondja. Nagyon ijesztő. És nem értem, honnan tudja, amikor a fényes, kék iskolaköpenyem van rajtam, aminek csak a zsebei duzzadnak a rengeteg kincstől, felül lapos, mint a jégpálya. Feszülten nézek, nem válaszolok, jönnie kell a busznak, hogy kimentsen. A busz egyébként nem jó a mellnek, mert zötyög, és néha hozzányomódik az ember egy hideg vashoz, de most jó, hogy jön. Felszállok, ő ott marad. Majd ha megnövök, beszélgetünk.

Egyszer biztos meg fog születni ez a gyerek. Venni kell mindenfélét. Vegyél szoptatós melltartót. És mellpumpát. Az összes szükséges holmit megkapod úgysis a régiektől, de más mellpumpáját nem használja szívesen az ember. Ezt tanácsolják, akik már túl vannak rajta. Anyu idejében még nem volt szoptatós melltartó, istenien praktikus, a közepét le lehet gombolni, és van benne egy párnácska, ha kicsordulna a tej. Eléggé hasonlít a mellprotézishez, csak azt nem kell legombolni. És nincs benne mell. Ezt nem tudom elhinni, ha néha átöltözik előttem, mindig azt várom, hogy két mellet fogok látni, de csak egy van, a másik helyén összevissza szabdalva a hús, fényesek a forradáscsíkok, és az egész nem hasonlít semmire. Nem beszél erről. A halálról sem beszél. A gyerekről se beszélünk. Csak a szocpolról, hogy érdemes volna-e.

Fogalmam sincs, milyen mellpumpát kéne venni. Igazság szerint a gondolat is elborzaszt. Nem tudom elképzelni, hogy egy tárgyat ráteszek, aztán vákuumot csinálók, és az szívja. Nem is szeretem, ha szívják. Úgy tapasztalom, elterjedt tévképzet, hogy a nők szeretik, ha piszkálják a mellbimbójukat, biztos Diane Poitiers miatt. A fene essen Diane Poitiers-be. Én nem szeretem, hagyják békén, érzékeny. Anyu kioktat, ő fejt. Fejni rossz, de muszáj. A fejés se tetszik, a szó különösen rémes.

Bánfalván, Bánfalván, ott lakom én, Ott gyártjuk a tejet Szepe meg én. Szepinek lába közt van egy kis hely, amit a tej végett rángatni kell.

Hó-láriáriári-hollárihó

Hó-láriáriári-hollárihó

Hó-láriáriári-hollárihó

Hollári-hollári hó!

Lehet, hogy aztán nem lesz szép mellem. Zizi mutatja, viccesen panaszkodik, hogy tehén lett, lóg a melle, mint a tőgy. Nem mérlegelek, hogy megéri-e, egy utazáson vagyok, nem száll ki az ember közben, minden jöhet, ami jön. Van, aki megcsináltatja, ezt is mondják, elítélően, de kis izgalommal. Borzalmas hiúságnak tűnik, erkölcstelennek. Joga volna ehhez egy nőnek? Hogy szép mellet csináltasson, csak mert elromlott, vagy már eleve sem sikerült jól? Különben is számon tartják, ha nem igazi. Nem foglalkozom ezzel. Nagy a hasam, férjhez megyek, gyereket szülök, ennek a szép mell-kérdésnek vége. Anyuka leszek, nem nő.

Embertelenül fáj, azt reméltem, hogy végre hasra tudok majd fordulni, a mellek azonban visszalöknek. Gördülhetnék rajtuk előre, de túlságosan feszítenek, nem próbálom ki. Ügyetlenek vagyunk, a szájacska túl kicsi ehhez a hatalmas gömbhöz, próbálók egy csücsköt csinálni rajta, hogy beleférjen, de hiába. Ilyenkor kell a fejőgép, zakatol, ipari holmi, amit otthonra vettem, az csak egy sárga műanyag vacak.

Először megijedtem. A gyerek megvolt, de nem volt hozzá tej. Ha megnyomtam a bimbónál, kicsordult valami, de nem fehér, inkább áttetsző. Mintha ondó vol-

na, csak az íze más. Megnyugtatnak, hogy előtej, ez kell a babának, az immunrendszerének. Simogatni szépen, elindul az ember ujjá a hónalj felől, és masszírozza lefelé a csatornák tartalmát, belecsorgatja a gyerekbe, csak meg ne fulladjon tőle. Most már annyi van, hogy csodájára járnak. Anyu mondja, hogy ő még adott is. Van tejtestvérem, és nem tudtam róla.

Tejszag van, tejszaga, babapuha, egyfelé tudok csak figyelni, mindenhol szoptatni szeretnék, olyan jó. Neked is jó, ugye? Ha az arcához ér valami, már nyitja is a száját. Reflex. Békésen szuszog, a nyelve a mellbimbóhoz ér, úgy alszik el. Most nem zavar, ez jó. Annyira jó, hogy zavarbaejtő egy kicsit. Felkínálom a férjemnek, de nem lesz ebből rendszer, túlságosan szégyenkezünk. Csak a fejést nem tudom megtanulni, mindig marad bent valami, nem érem el az ujjammal, nem ismerem ki magam a duzzadt mirigyek között. Ha nem jön ki, hát nem jön ki, marad elég.

Mindenkin megérezem a tejszagot, látom az elengedettséget az arcán, nem feszül egy izom sem, mintha nem volna a világon szorongás, nem lenne készenlét, menekülés, kifelé irányuló figyelem. A gyerekről is látni, hogy szopik-e még. Például tejragya van rajta, piros pörsenések. És másként szuszog. A szoptató nő is másként szuszog. Szóval tudom, de nem mondom ki. A szexről se beszél az ember akárkivel. Nincsenek is jó szavak.

Egyszer majdnem kimondom. Szőke és fehér bőrű nőnek mondanám, néhány évvel idősebb, de csak most szült. Szeretném látni a mellét. Nagyon szép nő, de nem ezért. Akárki mellét láthatom, mondjuk, más diákokét vagy hírességekét, de az övét nem. Jól öltözik, de diszkréten, félig mindig elfordul, ha hozzá szólok, nem látom, még sejteni sem tudom. Nem szerettem még nőt, őt sem kívánom, csak a mellét szeretném látni. Hogyan hat azon a fehér bőrön egy tejszög. Lehet, hogy megcsókolnám, vagy lenyalnám. Nem kerül erre sor. Kimondani most sem merem, csak leírom: tejszagod van. Nem válaszol. Látszik, hogy tiltott zónába léptem.

Soha nem voltam még boldog. Most boldog vagyok. A bábim szeret engem, a száján át összeolvad velem, az ujjamat szorongatja, ha görcsbe rándul a teste, végigsimítom, és már jó. Önző lettem, nem figyelek másra. Anyu nem jön. Nem is akarom, hogy jöjjön. Nem kérdezem meg, neki jó volt-e. Vagy szereti-e nézni, ha más szoptat. Nem azért, mert nem merem, csak nem érdekel. Beburkolózom a boldogságba, mindent eltakar.

Amikor már érdekelné, azért nem kérdezhetem meg, mert halott. Éjfél körül mentem be a szobába, csöndben és mereven feküdt. Lemosdattuk és felöltöztettük, de elfelejtettem ráadni a pótmelles melltartót. Nem is kérdeztem meg tőle, hogy szeretné-e. A temetőt, hogy hol legyen és hogyan, megbeszéltük. Meghalt, és nem mesélt a melleinkről soha.

A gyereknek nem elég a tej. A jobb mellem begyulladt, duzzadt az egész, de nem jön belőle semmi. Pótlás kell, úgy mondják. Tápszert kap cumiból. Mondja az or-

vos, hogy ne tegyünk nagy lyukat rá, de nem tudom nézni, ahogy kínlódik vele. Nem elég, hogy nem vagyok már jó anya? Mindent megveszek, amire az van ráírva, hogy tejet csinál. A konyha megtelik bűdös főzetekkel. Fáradt vagyok, a szoptatások között fordítanom kell. A baba nem kap levegőt, az orra eldugult, az orrszívótól zokog, kiköpi a mellem. Az éjszakai szoptatás után fejek. Az én tejemet is inkább a cumiból issza meg, a mellen csak csócsál. Kétórányi munkával megtöltöm, hogy eltegyem reggelre, de ahogy a hűtő felé lépek, megszédülök és elejtem. Üvegből volt, mert az higiénikusabb. Keservesen, hisztérikusan sírok.

Meddig tart egy mell története? A jobb mell örökre így marad. Nagyobb lesz, tömöttebb. Igazából nem is egy melltartó méret a kettő. Ki gyárt felemás mellekre melltartót? A daganatot nem lehet majd kitapintani. Az orvos hümmög, jár szűrésre? Kellene.

Gyönyörű a melled. Ezt a mondatot már ismerem, igyekszem nem bólogatni, mint aki régi viccet hall. A kéz gyönyörű inkább, ezt gondolom, ha hozzám érnek. Minden kéz más, a mellem ugyanaz, de a kettőből együtt valami új kerekedik.

A megfelelő melltartókat ki kell tanulni. Szívesen próbálok melltartót. A női eladóknak meg is mutatom. Jó ez? Szakértő szemmel nézik: itt egy kicsit eláll. A másik jobb volt. Folyton egyedül a tükörrel, nem volna könnyű. Egyszer a férfi tulajdonos húzza el a függönyt, de olyan magányos vagyok abban a melltartóban, a tükör előtt, hogy nem tiltakozom. Meghúzza a pántot, finoman engedi vissza, nem csap meg. Hány melltartópántot engedtek vissza a világon abban a pillanatban? Sosem fogom megtudni.

Mindig van egy pillanat, amikor elnevetjük magunkat. Néha ő mondja. Kapcsold már ki, nem tudom kikapcsolni. Néha én mondom. Na, látom, nem megy, kikapcsolom. Néha nem mondunk semmit, csak nevetünk.

A gyereknek már melle lenne, ha lány lenne, de fiú. Mellkasa van, szép, arányos. Csinos srác lesz. Az osztályban a lányoknak van mellük, de ezek a mellek nem érdeklik, vagy nem beszél róluk nekem. A nők érdeklik, a másik oldal, az egész egyben, nem részletekben. A temetőbe együtt szoktunk menni. Minden úgy történik, ahogy meg van írva.

<zongoraszó és az ember topográfiája>

*zongoraszó és az ember topográfiája növekszik bennem
a sárga szobában ülök szívem alól meleg színek gyalognak kifelé
és társaim végtelen emlékezetét építem akiknek zsebében elhullott éveim fekszenek
higgyétek el egy elveszett üveggolyóban tekeregnek az évszakok
tavasszal felegyenesedünk és nem engedjük hogy határaink a korlátaink legyenek
nyáron mikor az aszály kitakarja a homokpadokat már egészen embernek érezzük
magunkat*

*és egymás mellé telepszünk mint a füvek az őszi sugárutakon
télen pedig mikor a temetők világosságát magasan viszi a szél
karácsonyi dalokat égetünk és megszámloljuk a szörnyű utat
amit magunk mögött vontatunk
íme hát a kalapács fejből élünk valamennyien
homlokunk mögött ultramarin kockák legelnek
s aki ezzel nem tud kibékülni
az opportunista lesz házasságot tör vagy csodákra várakozik*

<este van>

*este van
az ég leterítette narancs-szőnyegét
és úgy gondolom hogy hiába birkózzuk le magunkról
apoteózisunkat attól még nem hajtanak ki bennünk
az alázat gyöngyöző bokrai és nem lesz konstruálható
az elhagyott fiúk boldogságérzete sem
az élet szappanoperája arról szól hogy irányított ciklusokban
igyekszünk megszabadulni elgondolt bűneinktől miközben
levetjük magunkról természetes formanyomainkat
és levetjük magunkról az ember körülvonulhatatlanságát is
amíg bor van lepény is van mondta egyszer anyám
aki sosem fog lengőbordáimra szerelmi bizonyítványt
akasztani és aki mégsem hagy éhen halni sem*

*a dolog úgy áll hogy mindnyájan önmagunk
trapézművész-meséjén egyensúlyozunk s közben fejre állítjuk minden közösségünket
igen most még így állunk
de vegyétek ölbe meztelen szíveteket
mert benne van az akihez annyi zárandokutat szervezünk*

<egy derék mérnök asztalán>

*egy derék mérnök asztalán készült ez a világ
s mi egytől egyig benne fészkelünk
valamennyien boldog órák ringatására születünk
s most mégis mintha valami pimasz rejtvénynek volnánk részei
a hétköznapi karavánjai között egymásba kapaszkodnak kiáltásaink
és a szorgalmas esztendő alatt meghízunk szenvedéseink
bizony az ember rettentő léptei alatt megerősödnek számvetései
ahogyan tehetetlenségem is mit felajzott gondolataim edzenek
mellemben a magányosság lóerői dübörögnek
amikre emlékezni kell és amik végleg széttörték hiúságomat
minden közösségemet valami ismeretlen erő izmaira bízva
most egyedül vagyok
bogaras törekvések egyirányúsítják illúzióimat
és kiszámítható éjszakák jégtűfelhői alatt bámulom
ahogy a lakótelepek ablakaiban fából faragott elefántok
dulakodnak a mindenre merőleges harmóniáért*

Tiszta, keserű

(kávétüskeváron)

*A Somló is – látod – egyre zöldebb.
Mintha lehetnék otthon megint.
Az út sárgán izzó repceföldek
között vezet, tündöklő nyírfa int,
és én játszom újra: összefűztem
– szép nyakadra gyöngysort – ezt a verset.
Belül közben éget néma tűzben
a nyers tudás: hiába szeretlek,
nem tehetsz úgy, ha nincs, mintha lenne
gyógyító szered az életemre.*

MÍTOSZ ÉS TÖRTÉNELEM KÖZÖTT

A Grimm-testvérek mondagyűjteményéről

Aki a *Német mondákat* olvasni kezdi, joggal gondolhatja, hogy a világhírű mesegyűjtemény, a *Gyermek- és családi mesék* (GyCsM) folytatását és kiegészítését tartja a kezében. A mondák két kötete kevéssel a mesék két kötete után jelent meg (a mesék 1812-ben és '15-ben, a mondák 1816-ban és '18-ban); a két gyűjtemény majdnem azonos terjedelműnek látszik, és felépítésükben is vannak hasonlóságok. Első ránézésre talán csak annyi a különbség, hogy a Grimm-mondák általában jóval rövidebb szövegek, mint a Grimm-mesék: a negyven nyomdai ív terjedelmű GyCsM kétszáz mesét tartalmaz, a nagyjából ugyanekkora *Német mondák* (NM) lapjain csaknem hatszáz monda olvasható. A másik különbség, amit fokozatosan észrevesz az olvasó, hogy a mondák nemcsak rövidebbek, hanem csiszolatlanabbak, darabosabbak, művészi értelemben lezáratlanabbak is, mint a mesék.

Ez a különbség már a műfaj mibenlétét érinti, azt, amit a testvérek az első kötet előszavában így fogalmaztak meg: „A mese inkább költői, a monda inkább történeti jellegű.”

Két évszázaddal később olvasva ezt a kijelentést, a mese és a monda szétválásának pillanatát, voltaképpen a modern mítosz kutatás geneziséét vehetjük észre. Óvatosabban fogalmazva: azt a gyors és radikális lépést, mellyel a történeti filológia kiterjeszkedik a népköltészetre.

Nem az történt ugyanis, hogy a Grimm-testvérek az első kasseli évek során, ifjúságuk legszebb évtizedében először meséket gyűjtöttek, aztán mondákat. 1806-ban, amikor nekifogtak a gyűjtésnek, még *nem tudták* – és értelemszerűen senki sem tudta –, hogy a mese és a monda két különböző dolog. Erre munkájuk közben jöttek rá. Eredetileg csupán az volt a szándékuk, hogy az Arnim és Brentano által közreadott népdalgyűjteménynek, a *fiú csodakürtjének* hozzák létre prózai-epikai párdarabját. Gyűjteni akartak – Achim von Arnim szavaival – „mindenféle mondákat, híreszteléseket, bölcs mondásokat, történeteket, prófétálásokat”, majd fokozatosan kiderült, hogy az egyre gazdagodó gyűjtemény kétféle ágazik. A szövegek egyik csoportjára inkább az „igaz poézis” törvényszerűségei érvényesek, a másik csoportra inkább „a tényekhez való hűség” kíváncsi nyomja rá a bélyegét.

Természetesen vannak átfedések, vannak meseszerű mondák és mondai elemekre épülő mesék. Nem is beszélve arról a tíz gyermeklegendáról, mely a gyermekszereplők miatt a GYCSM függelékében szerepel (a magyar kiadásból annak idején cenzúrázták, és azóta sem sikerült visszarakni őket), de megformáltság tekintetében közelebb állnak a mondákhoz. A két gyűjtemény egyébként is rendkívül heterogén, mindkettő a maga módján. A kétféle szándék azonban világosan elkülöníthető. A GYCSM-et, mint azt a cím is mutatja, családi olvasókönyvnek, népszerű olvasmánynak szánták a fivérek, az NM viszont sokkal inkább tudományos igények szerint készült.

Némi leegyszerűsítéssel úgy is mondhatnánk, hogy a mesegyűjtemény inkább Wilhelm, a mondagyűjtemény inkább Jakob Grimm szellemi arculatát mutatja. A GYCSM meséi részben azért is hosszabbak a mondáknál, mert Wilhelm Grimm – írói, költői érzékére hagyatkozva – szívesen összeolvasztott párhuzamos történeteket; sti-

lisztikailag egységesítette, elmélyítette és kiszínezte őket. Ezt a meséknél bátyja, Jakob még elnézte, de a történetinek minősített anyag feldolgozásakor – ha szabad így fogalmaznunk – „bekeményített”: erélyes levelekben tiltja meg öccsének, hogy oly módon vétkезzen a tudományos-elméleti követelmények ellen, ahogy azt a mesékkal tette. Wilhelm pedig szót fogadott.

Még két jelentős különbséget szeretnénk kiemelni. Az egyik a források jellegének különbsége. A mesegyűjtemény nagyrészt (persze nem kizárólag) szájhagyományon, szóbeli gyűjtésen alapul; a mondagyűjtemény összeállításakor a fivérek túlnyomórészt írott vagy nyomtatott forrásokat használtak. Ezek közt vannak krónikák, oklevelek, tanúvallatási jegyzőkönyvek, magánlevelek, naplók, ponyvaregények, sírversek, anekdotagyűjtemények, furcsaságok tárházai és így tovább. Ezek nyelvileg-stiliztikailag nincsenek vagy csak kevésbé vannak egységesítve, őrzik dokumentumjellegüket.

A másik lényeges különbség, hogy a GYCSM nemcsak egyes meséiben, hanem megkomponált kötetként is lezárt, lekerekített, teljes egész benyomását kelti, a mondagyűjtemény viszont lezáratlannak hat. A fivérek terveztek egy harmadik kötetet, mely aztán nem jelent meg (viszont csaknem teljesen nyomdakész anyaga fennmaradt a hagyatékban, és 1993-ban [!] végre napvilágot látott), és terveztek egy kommentárkötetet is, mely azonban a későbbi néprajztudósok és filológusok nagy bánatára nem készült el. Az NM második kötetének megjelenése után egy évvel Jakob Grimm közreadta *Német nyelvtan* című alapművét, Wilhelm pedig elkészült a német rúnákról szóló értekezésével; véget ért a poétikus ifjúkor, elkezdődtek a szigorú tudományosság férfiévei.

Jelen sorok írói éppen húsz évvel ezelőtt készítették el a GYCSM első teljes, szövegghűnek tekinthető magyar fordítását. (Melyen azért ma már itt-ott javítanánk, némely fordítói dilemmákat másképp oldanánk meg, de a szöveget mint fordítói munkát egészében véve annyi sok év távlatából is rendben levőnek látjuk.) Most, húsz év elteltével ismét létrejött a találkozás a két fivér és a két fordító között. Mi is mások lettünk, a szövegghalmaz is más, mellyel dolgozunk, de a folyamatosság, reményeink szerint, érzékelhető lesz.

A magyar fordítás, melyet a pozsonyi Kalligram Könyvkiadó fog megjelentetni, ezúttal is teljességre törekszik: tartalmazni fogja a fivérek életében megjelent két kötet teljes anyagát, a szövegek eredeti sorrendjében (a későbbi átszerkesztéseket figyelmen kívül hagyva), továbbá az 1993-ban publikált harmadik kötetet is. Sem a kiadó, sem a két fordító nem számít arra, hogy az NM ugyanolyan népszerű lesz, mint a mesék; ám azt is tudjuk, és tanúsíthatjuk, hogy a mondagyűjtemény egészében véve nem kevésbé értékes, mint a GYCSM, sőt bizonyos szempontból annál jóval gazdagabb is. Biztosak vagyunk benne, hogy meg fogja találni azt a néhány ezer olvasót, aki érdeklődik a Grimm-testvérek és a mondák iránt. Minthogy pedig a szövegek érdekességük és lezáratlanságuk miatt meglehetősen távol állnak a német romantikus szépprózától, ugyanakkor néha meglepő hasonlóságot mutatnak a késő modern archaizáló-kísérletező szövegformálással: ezért lehetségesnek és remélhetőnek tartjuk, hogy az élő irodalom kedvelői is találnak kedvükre valót a Grimm-testvérek mondagyűjteményében.

Német mondák

Szemelvények a gyűjtemény első kötetéből

160. A felbuzgó ezüst

Happel: Relat. Curios. III. 529.

1605. február havában, Heinrich Julius braunschweigi herceg idején történt, hogy Quedlinburgtól egy mérföldnyire, egy Völgyszád nevű helyen egy szegény paraszt elküldte a leányát egy közeli harasztosba, hogy szedjen tűzifát. A leány evégből magával vitt egy puttonyt meg egy kézikosarat, és amikor mindkettőt megszedte, és immár hazaigyekezett volna, odalépett hozzá egy fehérbe öltözött emberke, és kérdezte: „Hát te mit viszel?” – „Szédett-vedett fát” – felelte a leány –, „fűteni és főzni.” – „Borítsd ki azt a fát” – szolt az emberke –, „fogd a kosaraidat, és gyere velem; mutatok neked valamit, ami jobb és hasznosabb a fánál.” Kézen fogta a leányt, odavezette egy domboldalhoz, és mutatott neki egy helyet, úgy két közönséges asztallapnyi szélességűt, mely csupa szépséges ezüst volt nagyobb és kisebb érmékből, derekas vastagságúakból, rajtuk olyasféle képmás, mint Szűz Mária, és veretként körbefutó ősrégi írás. Látva, hogy e töméntelen sok ezüst mintegy felbuzog a földből, megijedt a leányka, és visszahőkölt; még a kézikosarából sem volt hajlandó kiborítani a fát. Ezt megtette azonban a fehér ruhás emberke, megtöltötte a kosarat pénzzel, odaadta a leánykának, és így szolt: „Jobb lesz ez neked, mint a fa.” Amaz döbbenten vette át a kosarat, mikor pedig az emberke rászolt, hogy borítsa ki a fát a puttonyból is, és rakjon ezüstöt belé, a leány elhárította, mondván: fát is kell hazavinnie, mert kisgyermeknek van otthon, azoknak meleg szoba kell, meg aztán főzéshez is kell a fa. Tetszett ez a válasz az emberkének: „Akkor hát vidd haza, amid van” – így szolt, és eltűnt.

A leány hazavitte a kosár ezüstöt, és elmesélte, miképpen járt. Mármost a parasztok ásót és egyéb szerszámot ragadva, seregestül szaladtak a kiserdőbe, hogy kivegyék a maguk részét a kincsből, de senki sem találta meg azt a helyet, ahol felbuzgott volt az ezüst.

A braunschweigi herceg hozatott egy fontnyit a vert ezüsből, miként az egyik halberstadti polgár, N. Everkan is vásárolt egy fontra valót.

161. Aranyhomok az Unterbergen*

Brixener Volksbuch

1753-ban esett, hogy egy teljesen nincstelen szolgalegény, a Szt. Zénó templom melletti fogadós háznépéből, Paul Mayr nevezetű, felment a hegyre. Midőn a

* Unterberg: magas, meredek hegy Salzburtól délre. – Szent Zénó templom: Bad Reichenhallban van, bajor területen, a határ túloldalán. (A ford.)

Brunnenthal közelében csaknem félmagasságig jutott, egy kőszál került az útjába, melynek tövében egy kupac homok volt. Minthogy hallott már egyet-mást, és nem volt kétsége felőle, hogy ez aranyhomok, telerakta vele minden zsebét, és nagy öröme hazaindult; ám abban a szempillantásban ott termett előtte egy idegen ember, és rászólt: „Hát te mit viszel?” A legény rémületében és riadalmában válaszolni sem tudott, hanem az idegen ember nyakon ragadta, kiürítette a zsebeit, és így szólt: „Nehogy az idevezető úton menj vissza, hanem indulj el egy másikon, és ha még egyszer itt mutatkozol, élve nem jutsz le innét.” A derék legény haza is ment, ám az arany annyira csábította, hogy elhatározta, még egyszer megkeresi azt a homokot, és magával vitte egy jó cimboráját. De mindhiába, mert azt a helyet sehogy sem találták többé.

Máskor meg egy erdészre sötétedett rá fönt a hegyen, úgyhogy egy barlangban kellett éjszakáznia. Másnap egy kőszálra bukkant, melyből csillogó, súlyos aranyhomok szemerkélt. De mivel nem volt nála edény, egy másik alkalommal visszament, és alátartotta a korsóját. És amikor színültig telt korsóval elment onnét, ettől a helytől nem messze látott kinyílni egy ajtót, melyen át benézett, és úgy rémlett neki, mintha a maga természeti voltában látná a hegy belsejét, és benne egy külön világot, melyben ugyanolyan napfény ragyog, amilyen ránk is. Ám az ajtó alig egy percig állt nyitva; amint becsapódott, úgy visszhangzott belül a hegy, akár egy nagy boroshordó. Korsóját az erdész akárhányszor megtölthette és hazavihette, de a halála után nem volt áldás az aranyon. Azt a bizonyos ajtót a rá következő időkben soha többé nem látta senki.

163. *A steinaui forrás*

Bange: Thüring. Chronik, 105. lap

1271-ben történt, hogy Berold fuldai apát ellen fordultak saját hűbéresei, és összeesküdtek az életére. Midőn egy ízben a Szt. Jakab kápolnában misézett, rárontottak a von Steinau és von Eberstein uraságok, Albrecht von Brandau, Ebert von Spala, valamint Conrad lovag, és meggyilkolták. Ezeket a haramiákat nem sokkal később harmincadmagukkal és húsz lóval templomrabláson kapták rajta Hasselsteinben, pallos által kivégezték őket, és lakhelyeiket lerombolták. E büncselekmény miatt a von Steinau uraságoknak azóta három kereket és három gyapjúnyíró ollót kell a címerükben viselniük, és azon a helyen, ahol szövetkeztek az apát ellen (vagyis a Steinau an der Strasse nevű falunál a hanai grófságban), egy forrás melletti hajdani pázsiton mind a mai napig nem nő fű.

165. *A weissensteini kardtánc*

Winkelmann: Hess. Chronik, 375. o., idős emberek közlése alapján

Nem messze Marburgtól fekszik egy Wehre nevű falu, mellette egy kiugró hegy, melynek csúcsán a régi időkben egy rablólovag-vár állt a hagyomány szerint, Weissenstein volt a neve, omladékaiból még most is van. Ebből a várkastélyból nagy károk háramlottak a környék lakosaira, csakhogy a rablók fölött nem lehet

tett úrrá lenni a falak erőssége és a hegy meredeksége miatt. Végül a parasztok, hogy megvédjék magukat, cselhez folyamodtak. Nagy titokban összeszedtek mindenféle fegyvert és hadieszközt, fölmentek a várkastélyba, és azzal hozakodtak elő, hogy kardtáncot akarnak bemutatni a nemesuraknak. Ennek ürügyén bebocsátást nyertek; akkor előrántották fegyvereiket, és a rablónépséget nagy bátran addig kaszabolták, míg a nemesurak kegyelemre meg nem adták magukat. Ezután a parasztok átadták őket a várral együtt a tartomány fejedelmének.

167. A hórihorgas ember Hofban, a Gyilkos utcában

Widmann: Höfer Chronik

E halálos ragály (az 1519-es hofi pestis) előtt egyik éjjel egy nagy, fekete, hórihorgas ember mutatkozott a Gyilkos utcában, és szétterpesztett lábaival az utca két szélét tapodta, és a feje kimagaslott a házak közül; és ezt a jelenést az én özanyám, Walburg Widmann asszony maga is látta, midőn egy este a mondott utcán végig kellett mennie: a magas ember egyik lábával a korcsma kapujában, másikkal a szemközti nagy ház előtt állt. Özanyám rémületében nem tudta, visszafusson-e vagy továbbhaladjon, végül Isten nevében elszánta magát, és miután keresztet vetett, az utca közepén lépkedve átment a rémalak lábai közt; attól nem tartott, hogy az efféle kísértet üldözőbe is veheti. Alighogy átjutott, a kísértet oly hatalmas erővel csapta össze két lábát mögötte, hogy oly nagy dübörgés támadt, mintha a Gyilkos utcában végig összedőltek volna a házak. Ezután kezdődött a nagy pestisjárvány, és a Gyilkos utcában haltak meg az első áldozatok.

168. Háború és béke

Gottfr. Schulz: Chronik, 542. o.

Braeuner: Curiositaeten, 279. o.

Praetorius: Weltbeschr. I. 665. o.

1644. augusztus tizennyolcadikán első János György választófejedelem elvonult Chemnitz városa mellett. Ekkor szolgálai a környékbeli csaltban fogtak egy vadasszonyt, aki csak egy könyöknyi nagyságú, ám egyébként meglehetősen emberi formájú volt. Arca, keze és lába csupasz volt, a többi része bozontos. Egyszer csak megszólalt, mondván: „Megjövendölöm és meghozom a békét e tartományban.” A választófejedelem megparancsolta, hogy engedjék szabadon a vadasszonyt, mert mintegy huszonöt évvel ezelőtt fogtak már egy hasonló formájú emberkét is, aki békétlenséget és háborút jövendölt.

169. *Rodenstein kivonulása*

Szájhagyomány. Ld. még: *Zeitung für die eleg. Welt*, 1811. Nr. 126., *Reichsanzeiger*, 1806. Nr. 129., 160., 198., 206.

Az erbacher grófságban, a reichenbergi fennhatósághoz tartozó Oberkainsbach falu közelében, nem messze az Oden-erdőtől találhatók egy hegyen Schnellert régi várának romjai; szemközt egy órányira, a rodsteini grófságban éltek valaha a von Rodenstein uraságok, akik férfiágon kihaltak. Ma már csak ősi rablóváruk düledékei láthatók.

Ennek utolsó gazdája kiváltképpen elhíresült hatalmáról, szolgálinak számáról és összeharácsolt gazdagságáról; ő róla szól az alábbi monda. Amikor háború áll küszöbön, ő Schnellert várából, rendes tartózkodási helyéről kivonul a leszálló éjszakában, kísérve háznépétől és harsogó trombitáktól. Vonul árkon-bokron át, az oberkainsbachi Simon Daum tanyáján és csűrjén keresztül, egészen a Rodensteinig, úgy menekül, mintha tulajdonát akarná biztonságba helyezni. Többen hallották a szekerek nyikorgását és egy „hó-hó” kiáltást, mely a lovakat nógatta, sőt hallatszottak különálló szavak is, miket a vezér kiáltott, parancsokat osztván a nyomában vonuló hadnépnek. Ha viszont békességre mutatkozik remény, akkor hasonló menetben tér vissza Rodensteinből Schnellertbe, csak hogy nyugodalmas csendben, és olyankor ki-ki biztos lehet felőle, hogy a békesség csakugyan megköttetik. Mielőtt Napóleon 1815-ben partra szállt, szájról szájra járt a monda, hogy a rodensteini uraság kivonult a hadivárba.*

170. *Tannhaeuser*

Praetorius: Blocksberg, Lipcse 1668., 19–25. o., egy régi népdal nyomán
Agricola: Sprüchwort., 667. o., 322b

A nemes Tannhaeuser, egy német lovag, sok földet bejárt, és eljutott Vénusz asszony hegyének belsejébe is a szépasszonyokhoz, hogy lássa a nagy csodát. És midőn már egy ideje ott tanyázott vígan és nagy jódolgában, végül arra ösztökélte a lelkiismeret, hogy térjen vissza a világba, és elbocsátást kért. Vénusz asszony pedig mindent megígért neki, hogy elhatározásában megingassa: hogy ő hozzáadja feleségül egyik pajtásnőjét, és hogy a lovag gondoljon csak az ő piros szájára, mely minden órában ránevet. Felelte Tannhaeuser: nem kíván ő más nőt, mint akit a szívében hordoz, nem akar ő mindörökké a pokolban égni, és ő közömbös ama piros száj iránt is, ő neki nincs itt tovább maradása, mert az ő lelke megbetegült. És akkor a nőstény ördög a hálókamrájába akarta őt csalogatni,

* A Reichelsheim melletti erbacher-reichenbergi hatóság sok személyt kihallgatott ez ügyben; a jegyzőkönyvek 1742-vel kezdődnek, és 1764-ig zárulnak. Még 1792 júliusában is volt egy kivonulás. 1816-ban a Rajna-vidéken ismét hasonló híresztelések és mendemondák kaptak lábra. Egyesek a rodensteini uraság helyett Lindenschmiedet, a Hárskovácsot emlegetik, akiről a híres népdal szól; nemrégiben történt, hogy látták a Lindenschmiedet egy hatalmas paripán lovagolni, a Rajna mentén vágatott fel és alá, bizonyára örömet lelte benne. Mások azt mondják, hogy Schnellert vonul ki a saját várából a Rodensteinre, hogy esküdött és halálos ellenségét, a rodensteini uraságot még szellem alakban is megtámadja. (*A Grimm-testvérek jegyzete.*)

hogy ott a szerelmet gyakorolják, csakhogy a nemes lovag fennszóval lecsepülte őt, és a mennyei Szűzhöz könyörgött, hogy segítsen elszakadnia innét. Bűnbánattal telve járta végig az utat Rómába Orbán pápához, neki akarta meggyónni minden bűnét, hogy vezeklés méressék rá, és megmeneküljön a lelke. Mikor azonban azt is meggyónta, hogy egy teljes évet töltött Vénusz asszonynál a hegy belsejében, akkor így szólt a pápa: „Majd ha kizöldül e száraz vessző, mit a kezemben tartok, akkor fognak a te bűneid bocsánatot nyerni, addig nem.” Tannhaeuser így szólt: „Pedig ha csupán egy esztendőm volna hátra ezen a földön, akkor is oly bűnbánatot és vezeklést tettem volna, hogy Isten megszánt volna”; és nagy búsultában és bánatában, amiért a pápa elkárhoztatta, kivonult a városból, és visszatért az ördögi hegy belsejébe, hogy immár mindörökké odabent lakjék. Vénusz asszony pedig úgy üdvözölte, miként egy szeretőt szokás fogadni hosszú távollét után; eztán pedig vagy harmadnapra kizöldült a vessző, és a pápa követeket küldött minden országba, hogy megtudakolják, hová lett a nemes Tannhaeuser. De már akkor késő volt, addigra ő már ott ült a hegy belsejében, és kiválasztotta magának az ő ottani kedvesét, és ott kell most már ülnie ítéletnapig, amikor Isten talán máshová helyezi őt. Ezért egyetlen papnak sem volna szabad a bűnös embert vigasztalásba taszítania, hanem részesítse bocsánatban, ha az bűnbánatra és penitenciára ajánlkozik.

171. *Hackelberg, a bolygó vadász*

Hans Kirchhof a Wundunmuth IV. köt. 283. számában

Élt valaha a braunschweigi tartományban egy vadászmester, Hackelberg nevezetű, ki oly nagy kedvét lelte az erdőjárásban és a vadászatban, hogy végül, midőn halálos ágyán feküdt, és a vadászatnak semmiképp sem akart búcsút mondani, állítólag azt kérte és kívánta Istentől (kétségkívül istenfélő és keresztényhez méltó élete jussán, miként addig élt), hogy a rá váró mennyország helyett ítélet napjáig vadászhasson a Söllingi-erdőben. Szintugyan ezért meghagyta, hogy az említett vadonban és rengetegben temessék el, ami meg is történt. És az ő istentelen, sőt ördögi kívánsága is teljesült, mert gyakorta hallatszik éjszakánként elborzasztó és rettentő kürtészó és ebcsaholás, hol itt, hol amott ebben az erdőségben, amint ezt velem azok tudatták, kik maguk hallották az ilyen vonulást. Ezenfölül biztosra veszik, hogy valahányszor éjjel ilyen garázdálkodás hallatszik, és másnap az emberek vadászatot tartanak, valakinek karja, lába, ha éppenséggel nem a nyaka törik, vagy valami egyéb szerencsétlenségre kerül sor.

Én magam is (ha jól emlékszem, 1558-ban), midőn Einbeckből a Söllingi-erdőn át Usslarba lovagoltam, és eltévedtem, véletlenül rábukkantam Hackelberg vadász sírjára. Volt ott a sűrűben egy térség, mint egy rét, ám hitvány dudvával és náddal benőve, hosszúkas terület, egy holdnál nagyobbra becsülhető, ott semmiféle fa nem nőtt, pedig köröskörül sűrűn álltak. Ez a tisztás hosszirányban napkeletre nézett, alsó végében keresztbe feküdt egy magas, vörhe-

* *Keresztbe fekiúdt*: németországi régi temetőkből ma is látni koporsó alakú, fekvő sírköveket. – *Nem kelet felé*: vagyis a halott nem egyházi szertartás szerint volt eltemetve. (A ford.)

nyes (azt hiszem, tűzütő-fajta) kő, mintegy nyolc vagy kilenc láb hosszú és, ha jól emlékszem, öt lábnyi széles. Csakhogy a fejrésze nem kelet felé volt fordítva, mint a többi sírkövéké, hanem dél felé, az alsó vége meg észak felé.

Mondták nekem, hogy ezt a sírt senki meg nem találhatja sem ügyességgel, sem szorgos kereséssel, bármennyire iparkodjék is, de ha valaki véletlenségből vetődik oda, még néhány szürkésfekete kutyát is látni fog, amint fekszenek a sír mellett. Én azonban ilyen kísértetet vagy falkát a legkevésbé sem észleltem, más-különbén kevés hajam szála nőtt, mely égnek nem állt volna.

173. A Höselberg

Bange: Thüring. Chron. Fol. 57.

Kornmann: Mons Veneris, Cap. 74., 374. o.

Seyfried: Medulla, 482. o.

Lásd még Agricola: Sprüchwort. 301.

Thüringia földjén, nem messze Eisenachtól van egy hegy, Höselbergnek* hívják, melyben az ördög lakik, és a boszorkányok ide zarándokolnak. Némelykor iszonytató bömbölés, sikoltozás hallatszik belőle, mit az ördögök és a kárhozott lelkek adnak ki magukból; egyszer 1398-ban fényes nappal három nagy tűzoszlop csapott fel Eisenach mellett, egy darabig a levegőben lángoltak, majd egyesültek, majd ismét különváltak, végül mindhárom behúzódott ebbe a hegybe. Némely fuvarost, kik egy másik alkalommal bort szállítottak arra felé, a gonosz Ellenség egy látomással becsalogatott a hegybe, és mutatott nekik sok híres embert, kik immár a pokol lángjai közt senyvedtek.

Azt meséli a monda: volt egyszer Angolországban egy királya és annak felesége, aki Reinschweig nevű leány volt, és akit a király közrendű sorból, csupán erénye miatt emelt magához. Mármint amikor a király meghalt, kit a királyné szerfölött szeretett, nem akarta megtörni hozzá való hűségét, hanem alamizsnálkodott, és imádkozott a király lelkének megváltásáért. Mondták neki, hogy az ő urának Thüringiában, a Höselberg belsejében van a tisztítótüze, így tehát a jámbor királyné elköltözött Németországba, és lent a hegy lábánál kápolnát építtetett, hogy ott imádkozzék, és a kápolna köré települt egy falu. Aztán a királynét megkísértették a gonosz szellemek, ő pedig úgy nevezte a helyet, hogy Satanstedt, melyből lassacskán lett Sattelstedt.

174. A rechenbergi uraság szolgálója

Agricola: Sprüchw. 301., 172. lap

Kirchhof a Wendunmuth V. köt. 247–249. számában

Luther: Asztali beszélgetések, 106.

Hans von Rechenberg uraság az 1520. év során Sebastian Schlick és még számos más tisztességes, becsületes ember jelenlétében elmesélte, milyen hűségesen és

* Található ugyanerre a hegyre a Horsel-, Hursel-, Hosel- és Oselberg nevezet is. Ennek levezetése az Ursel, Usel („hamu”, „űszök”) szóból kézenfekvő. (A Grimm-testvérek jegyzete.)

jól szolgált egy legény az apjánál sok éven át abban az időben, amikor Mátyás király Magyarországon harcolt a törökök ellen, úgyhogy az ő apjának sohasem volt ennél jobb szolgája. Egy alkalommal levelet bízott rá, hogy azt adja át egy bizonyos nagyúrnak, és Hans uraság, miközben azt hitte, hogy a szolga már rég-es-rég útra kelt, véletlenül bement az istállóba, és ott találta a szolgát, amint a paripa mellett fekszik és alszik, úgyhogy dühbe gurult, és rászólt: micsoda dolog ez?! A szolga felállt, és előhúzott egy levelet a kebléből, mondván: „Itt a válasz.” Mármint ez messzi út volt, emberfiának lehetetlen, hogy megjárta volna. Erről ismerszett meg, hogy szellem volt. Nem sokkal később az urat szorongatták ellenségei, ekkor így szólt hozzá ez a szolgája: „Uram, ne félj, te csak menekülj szaporán, majd én visszaügetek, és hírt hozok az ellenségről.” Térült-fordult; a tarisznyája színültig tele volt, és hangosan csörömpölt. „Hát nálad mi van?” – kérdezte az uraság. „Összes lovukról letörtem és magamhoz vettem a patkót, itt hozom őket!”, azzal kiszórta a patkókat a földre, úgyhogy az ellenség nem tudta üldözőbe venni Hans urat.

Hans von Rechenberg uraság azt is mondta: végül a szolga eltűnt, miután ráismertek; senki sem tudja, hová lett.

Kirchhof, aki egy másik nemesemberről jegyzett fel mondát, olyasfélérről, aki kengyelvasból, vagyis fegyveres útonállásból tartotta fenn magát, még az alábbiakat közli. Egyszer a nemesúr ellovagolt, és rábízta a szolgájára az egyik lovát, melyet különösképpen szeretett: hogy a szolga nagyon vigyázzon rá. Miután az uraság távozott, a szolga a lovat egy magas toronyba vezette, mely tíz grádicsnál is magasabb volt; midőn pedig az uraság hazaérkezett, a ló meghallotta és ráismert, amint belovagol, és kidugta a fejét a torony tetején az ablakon, és felnyerített, úgyhogy az uraság nem győzött csodálkozni, és hurkokkal meg hevederekkel kellett a lovat a toronyból lebocsátania.

Egy másik alkalommal ez a nemesúr emberölés miatt tömlöcben hevert, és kérte szolgáját, hogy segítsen rajta. Felelte a szolga: „Habár nehéz dolog, én mégis megteszem, de ne nagyon kapálódzz az orrom előtt a kezeddal, és ne mondj semmi szeleburdit!” Ezen ő a keresztvetést és a fohászkodást értette. A nemesúr megígérte, mindkettőtől tartózkodik, csak szabadítsa ki. Mi történt? A szolga őt úgy, ahogy volt, láncra verve, bilincsben felragadta a levegőbe; csak-hogy a nemesúr ott fönt a magasban megrémült, megszédült, és így kiáltott: „Isten, segíts! Hol vagyok?”, mire a szolga eleresztette és behullajtotta őt egy mocsárba, aztán hazament, és szólt a hitvesnek, hogy hozza haza a férjét, és gyógyítsa meg, amit az meg is tett.

MÁRTON LÁSZLÓ fordításai

308. *A bolygó vadász*

Michael Beham egyik mesterdala nyomán (MS. Vatic. 312., 165. lap), megjelent: a Hagen-féle Sammlung für altdt. Lit. u. Kunst 43–45. oldalán

Eberhard von Württemberg gróf egy napon egymagában kilovagolt a zöld erdőbe, hogy a maga mulatságára vadásszék. Egyszerre csak hangos zúgást és zsvajjt

hallott, mintha egy másik vadászat vonulna arra; heves rémület fogta el, és miután lova nyergéből felkapaszkodott egy fa legfelső ágaira, megkérdezte a szellemtől, hogy akar-e neki ártani. „Nem – felelte a rémalak –, ember vagyok én is, akárcsak te, és egymagam állok előtted; valaha nagy úr voltam. Ám oly nagy kedvemet leltem a vadászatban, hogy Istenhez könyörgtem azért, engedjen vadásznom az Ítélet Napjáig. Kívánságom sajnos meghallgatásra talált, és így már ötödfélszáz éve űzöm ugyanazt az egyetlen szarvast. De a nemzetségemet és a származásomat még soha senki előtt nem tártam fel.” Eberhard gróf így szólt: „Mutasd meg az arcodat, hátha felismerlek!” Ekkor a szellem a maga csupaszságában mutatta magát, az arca alig ökölnyi volt, és össze volt aszalódva, mint egy répa, és ráncokat vetett, mint valami gomba. Aztán utánaügetett a szarvasnak, és eltűnt, a gróf pedig hazatért a birtokára.

309. *Hans Jagenteufel*

Journal von und für Deutschland, 1787., II. Nr. 27

Praetorius: Weltbeschr. II. 69–72.

Azt hiszik: ha valaki fővesztéssel járó gaztettet követ el, és arra élete során nem derül fény, akkor holta után hóna alatt hordott fejjel kell kísértetnie.

Az 1644. évben egy Drezdába valósi asszony kiment az egyik közeli erdőbe makkot szedni. Kint a fenyéren, egy pusztá telken, nem messze attól a helytől, melyet úgy hívnak, hogy Vízement-patak, az asszony harsogó vadászkürtöt hallott, majd olyasféle recsegő dübörgést, mintha egy fa dőlné ki. Megrémült; makkal teli zsákját elrejtette a bozótban, mire csakhamar ismét felharsant a kürt, és amikor az asszony körülnézett, megpillantott egy acélszürke lovon egy fej nélküli embert, aki hosszú, szürke köpönyeget és sarkantyús csizmát viselt, és egy vadászkürtöt hordott a hátán. Miután azonban a jelenés békésen tovaügetett, az asszony ismét nekibátorodván szedte tovább a makkot, majd pedig estére bántatlanul hazatért. Kilenc nap múlva hasonló szándékkal ment ki ugyan ezen környékre, és amikor az Erdész-hegynél letelepedett, hogy meghámozzon egy almát, így kiáltott a háta mögött egy hang: „Teleszedted a zsákokat makkal, és még csak el sem kobozták?” – „Nem – felelte az asszony –, az erdészek jó emberek, nem bántanak ők engem, Isten bocsássa meg vétkeimet!” És ahogy ezt ki mondta, hátrafordult, és ott állt ugyanaz a szürke köpönyeges ember, most azonban lova nélkül, de a göndör és barna hajjal borított fejét most is a hóna alatt tartotta. Az asszony összerázkódott, a kísértet pedig így szólt hozzá: „Bizony jól tetted, hogy Istentől bocsánatot kértél a vétkeidre, nekem ez a jótétemény már nem juthat osztályrészül.” Ezek után elbeszélte: 130 évvel ezelőtt élt e földön, és ugyanúgy hívták, mint az apját, Hans Jagenteufelnek. Apja sokszor intette őt, ne nagyon sanyargassa a szegény népet, ő azonban félvállról vette a figyelmeztetést, elmerült a részegeskedésben és a dorbézolásban, és művelt gonosz dolgot épp eleget. Ezért aztán kárhozott szellemként kell kóborolnia.

* *Isten bocsássa meg vétkeimet*: a makk – lévén a sertések tápláléka – jelentős értéknek, az uradalmi erdőben folytatott makkszedés lopásnak számított. (A ford.)

310. *Hackelnberg álma*
Otmar, 249–250. o.

Hans von Hackelnberg braunschweigi főerdésmester volt és szenvedélyes vadász. Egy éjjel Harzburg várában nyomasztó álmot látott: úgy rémlett neki, mintha egy rettentő vadkannal küzdene, mely őt hosszú viaskodás után végül is legyőzi. Ezt az álmot aztán sehogyan sem tudta kivenni a gondolataiból. Valamivel később a Harz-alján csakugyan rábukkant egy vadkanra, mely szerfölött hasonlított az álmában látott állathoz. Rátámadt; a küzdelem jó ideig nem dőlt el; végül Hans győzött, és az ellenséget kiterítette a földre. Boldogan, amiért a vadkant a lába előtt heverve pillanthatja meg, belerugdalt annak szörnyűséges agyaraiba, és így kiáltott: „No látod, nem bírtál velem!” Ám ekkor oly hatalmasat rúgott, hogy az éles agyar felhasította a csizmáját, és a lábfejét megsebezte. Hackelnberg eleinte nem is törődött a sebbel, folytatta a vadászatot. Visszaérkezésekor azonban a lába már annyira meg volt dagadva, hogy késsel kellett lehámozni róla a csizmát. Sietett vissza Wolfenbüttelbe; a kocsi rázkódása olyan ártalmasan hatott, hogy már csak üggyel-bajjal jutott el a wülperodei kórházba, és ott kismártatva meghalt. A sírja fölött olyan kő fekszik, melyre egy öszvéren ülő páncélos lovag van kifaragva.

311. *A Tut-Osel*
Otmar, 241. sköv. o.

Éjfélkor, ha esőben, zivatarban Hackelnberg, a bolygó vadász a sárban cuppog, és a kocsiját húzó lovakkal meg a kutyáival a Thüringiai-erdőn, a Harz-hegységen át, legszívesebben pedig a Hackel-hegyen keresztül vonul, olyankor többnyire egy nagy bagoly röpül előtte, melyet úgy hív a nép, hogy: a Tut-Osel. Éji vándorok, ha meglepi őket, hasra vetik magukat, és csöndben meglapulva várják, hogy elzúgjon fölöttük a bolygó vadász; és csakhamar kutyaugatást hallanak, valamint az ebeket uszító „hu-hú!” kiáltást. – Thüringia egyik távoli kolostorában élt valaha egy apáca, úgy hívták, hogy Ursel, és még életében akárhányszor megzavarta bömbölő énekhangjával a kórust, ezért az lett a neve, hogy Tutuló Ursel vagy Tut-Ursel. Még cudarabb lett holta után, mert este tizenegy órától kidugta a fejét a templomtorony egyik nyílásán, és keservesen tutult, és minden reggel négy órakor, noha senki sem hívta, belesivalkodott a nővérek énekébe. Ők ezt néhány napig túrték; ám harmadnap reggel az egyik nővér, dermedten a félelemtől, odasúgta a szomszédos nővérnek: „Ez biztosan az Ursel!” Egyszerre csak félbeszakadt minden énekészó, hajuk az égnek állt, és az apácák lélekszakadva kirohantak a templomból, torkuk szakadtából kiabálva: „Tut-Ursel, Tut-Ursel!” Semmiféle büntetés nem bírhatta rá őket, hogy átlépjék a templom küszöbét, mígnem egy Duna menti kapucinus kolostorból hívtak egy híres ördögűzőt. Ő aztán a Tut-Urselt fülesbagollyá változtatva bezárta a Harz tetjén álló Dumburgba, vagyis Bolondvárba. Itt találkozott Tut-Ursel Hackelnberggel, és a bolygó vadász „hu-hú!” kiáltása épp-

annyira megtetszett neki, mint annak az ő „uhú!” rikoltása, és így aztán együtt vonulnak vadászni odafönt a levegőben.

312. *A fekete lovasok és a vezetékló*

Hanauer Land-Calender vom Jahr 1730.

Hilscher: Vom wüthenden Heer, Dresden 1702., 31–32. o.

Valaha régen a rechenbergi uraság, egy rabló- és tolvajlovag – így mondják – egyik éjjel szolgájával együtt kilovagolt zsákmányt szerezni. Egyszerre csak szembejött velük egy seregre való fekete lovas; az uraság kitért előlük, de nem állhatta meg, hogy a menetben az utolsót, aki egy szép nyereggel ékes, másként nem terhelt vezetékló kötőfékét tartotta, meg ne kérdezze: kik volnának ők, az előtte lovaglók? A lovas így felelt: „Az Őrjöngő Sereg.” Erre a szolgál is megállt, és kérdezte: ugyan kié az a szép vezetékló? Ő meg ezt kapta válaszul: urának leghívebb szolgájáé, aki egy év múlva halott lesz, és ezen a paripán fog lovagolni. Mármost ez a Rechenberg-szolgája szeretett volna jó útra térni, és elszegődött egy apátúrhoz lovászlegénynek. Egy év sem telt el, amikor összeszólalkozott lovásztársával, aki leszúrta.

313. *A húséges Eckhart*

A Dresdner Heldenbuch előszava, annak is a legvége

Agricola: Sprichw. 667.

Hanauer Land-Calender, ugyanaz az év [1730]

Azt beszélnek a húséges Eckhartról, hogy ott ül a Venus-hegy vagy a Hösel-hegy előtt, és mindenkit, aki be akar menni, óva int, hogy ne tegye. Johann Kennerer mansfeldi lelkipásztor, életkora több mint nyolcvan év, mesélte, hogy Eisleben városán és az egész mansfeldi járáson átvonult az Őrjöngő Sereg, minden évben a hamvazószerdát követő éjszakán, és az emberek összeszaladtak, és várták a jelenést; nem különbül, mintha egy hatalmas császár vagy király vonult volna át. A felvonulók előtt egy aggastyán haladt, kezében fehér pálcával, és ő maga mondta, hogy ő a húséges Eckhart. Ez az öregember szólította fel a jónépet, hogy térjen ki az útból, sőt némelyeket éppenséggel hazaküldött, mert ha maradnak – mondta –, nagy bajuk lesz. Az öregember után egyesek lovon jöttek, mások gyalog, és olyanokat is lehetett látni a menetben, akik nemrég haltak meg azokon a helyeken, vagy még életben voltak, de már nem sokáig. Egyikük egy kétlábú paripán lovagolt. Másik egy kerékre volt kötözve, és a kerék magától gurult. Harmadik a hóna alatt cipelte fél lábát, ám így is igencsak szökdécselt. Megint másik fej nélkül szaladgált, és még számtalan efféle. Frankföldön még csak nemrég is történt ilyesmi, és Heidelbergben a Neckar partján évente többször is látták. Az Őrjöngő Sereg pusztá helyeken jelenik meg, a levegőben és az éji sötétben, kutyaugatással, vadászkiáltások rivalgásával, vadállatok bömbölésével; olyankor nyulak futását is látni és disznók rőfögését hallani.

314. *A willbergi kisasszony*
Szájhagyomány Corvey környékéről

Egy ember, aki a Höxter melletti Wehrenbe valósi volt, útnak indult az amelungi malomba, hogy megőrlesse búzáját; visszaúton egy kicsit pihenni akart egy ártéri tónál. Akkor lejött egy kisasszony a Willbergről, mely Godelheimmel szemközt fekszik, odalépett hozzá, és így szólt: „Vigyél föl nekem két vödör vizet a Willberg ormára, derekas jutalmad lesz érte, meglásd!” Az ember fölvitte neki a vizet; odafönt pedig így szólt a kisasszony: „Holnap ugyanebben az órában gyere vissza, és hozd magaddal azt a csokor virágot, melyet az osterbergi juhász hord a kalapján; de arra vigyázz, hogy szépszerével juss hozzá!” Az ember másnap elkérte a csokor virágot az osterbergi juhásztól, és meg is kapta, de csak hosszas kérlelésre, miután azt állította, hogy a kimarjult kezét akarja gyógyítani. Aztán fölkapaszkodott a Willberg ormára, a kisasszony pedig elébe állt, és egy vasajtóhoz vezette, mondván: „Tartsd a zárhoz a csokrot!” Amint az ember ezt megtette, az ajtó mindjárt felpattant, ők pedig beléptek. Bent a hegyben volt egy barlang, és abban egy kőasztalnál egy emberke ült, és a szakálla egészen beborította az asztalt, köröskörül pedig mérhetetlen, hatalmas kincsek heverték. A juhász nagy örömeiben ledobta a virágcsokrárt az asztalra, és nekiállt megtölteni arannyal a zsebeit. Ám a kisasszony így szólt hozzá: „Ne feledd a legjavát!” Az ember körülnézett, és azt hitte, a figyelmeztetés egy drágalátos csillárra vonatkozik, de amint annak utánanyúlt, előbújt az asztal alól egy ökölbe szorított kéz, és az arcába vágott. A kisasszony még egyszer így szólt: „Ne feledd a legjavát!” Csakhogy neki egyéb sem járt az eszében, mint a kincsek, és a virágcsokorra ügyet sem vetett. Amint megtöltötte zsebeit, iszkolt kifelé, de még jóformán ki sem lépett az ajtón, amikor az becsapódott mögötte irtóztató döndüléssel. Mármost elő akarta szedegetni kincseit; igen ám, de a zsebében semmi egyebet nem talált, mint papirost. Akkor jutott eszébe a virágcsokor, és immár belátta, hogy az lett volna a legjava, és nagy szomorúan ballagott le a hegyről hazafelé.

315. *A juhász és a hegyi öreg*
Szájhagyomány Wernigerodéból

Wernigerode városától nem messze, egy völgyben látható a köves talajban egy mélyedés, melyet úgy hívnak, hogy Borpince-lyuk, és állítólag nagy kincsek hevernek az alján. Sok évvel ezelőtt ott legeltette nyáját egy szegény juhász, jámbor és csöndes ember. Egyszer, midőn éppen esteledett, odalépett hozzá egy aggastyán, és így szólt: „Gyere velem, mutatok neked kincseket, mikből annyit vehetsz, amennyihez kedved van!” A juhász a kutyára bízta a nyáját, és ment az aggastyánnal. Nem haladtak messzire, amikor hirtelen megnyílt a föld. Mindketten beléptek, és lebocsátkoztak a mélybe, mígnem egy helyiségbe jutottak, melyben a legpompásabb aranykincsek és drágakövek heverték feltornyosulva. A juhász magához vett egy aranyrögöt, és valaki, akit ő nem látott, így szólt: „Vidd ezt az aranyat a városbeli aranyműveshez, az sok pénzt fog érte fizetni!” Ezek után kísértője visszavezette a kijáráthoz, és a juhász úgy tett, ahogyan meg-

hagyták neki, és az aranyművestől kapott egy nagy rakás pénzt. Vitte örvendezve az apjának, az pedig így szólt: „Próbálj még egyszer lebecsátkozni a mélybe!” – „Igen, apám – felelte a juhász –, ottfeledtem a kesztyűmet; ha kend velem jönne, úgy én azt felhoznám.” Éjszaka együtt elindultak, megtalálták a helyet, ahol megnyílt a föld, és lemásztak a földalatti kincsekhez. Minden ugyanúgy állt, mint az előző alkalommal, még a juhász kesztyűje is megvolt; apa és fia annyit rakodtak tarisznyájukba, amennyit csak elbírtak, és aztán kijöttek, mire a bejárat hatalmas döndüléssel becsapódott mögöttük. A rákövetkező éjjel harmadszor is szerencsét próbáltak, ám hiába keresgéltek itt is, amott is, nem találták a bejáratot, de még annak helyét vagy nyomát sem. Akkor a múltkori öregember odalépett hozzájuk, és azt mondta a juhásznak: „Ha a kesztyűdet odalent hagytad és magaddal nem hoztad volna, akkor harmadszor is megtaláltad volna a bejáratot, mert az háromszor lett volna számodra hozzáférhető, állt volna előtted nyitva; de most már a te szemednek mindörökké láthatatlan, és előled elzárva!”

Az a hit járja, hogy a szellemek nem tarthatják meg azt, amit a földi ember hátrahagy a hajlékukban, és addig nem nyugszanak, míg tulajdonát az ember vissza nem veszi tőlük.

ADAMIK LAJOS fordításai

EGY KÖLTŐI ÖNÉRZET TÖRTÉNETÉHEZ

A pályakezdő Nagy Gáspár és a Jelenkor

„Majd tárgyalunk halála után erről, úgyis ön, fiatal barátom hal meg előbb...” – áll a gyűjteményes *Szabadrabok* kötet korai verseket tartalmazó, *Tejfogak* (a „prae korszakból”) ciklusának az *Egy szerkesztő „vidám” válaszelevele egy „fiatal költőhöz”* című próza-versében, amelyben Nagy Gáspár nyilvánvalóan a pályakezdekő tapasztalt méltatlan akadékoskodásokon ironizál. Szerencsére más bánásmódban is volt része. Görömbei András a költőről szóló monográfiájában azt írja: „Első igazi versközlésének a *Jelenkor* 1971 decemberi számát tekinti. Előtte ugyan már publikált verseket a szombathelyi *Életünkben* is, de a *Jelenkor* nem elkülönítve, nem a fiataloknak kijelölt rovatban közölte *Születésnapomra* című versét, hanem Illyés Gyula, Weöres Sándor, Mészöly Miklós, Fodor András, Tornai József és mások művei mellett.” 1971–1976 között öt verse jelent meg a folyóiratban (1971/12: *Születésnapomra*, 1972/9: *Gyönyörű bünt*, 1974/2: *Sürgönyök*, 1975/3: *Üveghegyen is túliak*, 1976/6: *Zátonyok*). Az első négy helyet kapott a *Koronatűz* című kötetében (1975). A *Zátonyok* már a második, *Halántékdob* című kötetben (1978) látott napvilágot.

Nagy Gáspár *Jelenkor*-beli megjelentetésében – nálam fellelt leveleinek tanúsága szerint – közvetítői szerepem volt. Pécssett élve (1968–1975 között) 1969-től főállásban a *Dunántúli Napló* kulturális rovatában dolgoztam (majd 1972-től az *Universitas* című összegyűjtő lapot szerkesztettem), mindemellett a *Jelenkor* szerkesztőbizottságának is tagja voltam, de a hangzatosnak tetsző titulus voltaképpen kézirat-lektorálási feladatokat rejtett, s jó esetben közlésre javasolhattam az arra méltónak tartott kéziratokat. A szerkesztőségi gyakorlat szerint ilyenkor minden szerkesztőbizottsági tag elmondta (vagy előbb ráírta a kézirat borítékjára) a véleményét, ha úgy tetszik, szavaztunk, de a döntő szó alapvetően Szederkényi Erviné volt, aki – új szerzők s főleg versek esetében – meglehetősen nehezen adta áldását a közlésre (vö. Domokos Mátyás később írott esszéjét a Nagy Magyar Versírógépről). Egyszóval megjelenni nem volt egyszerű ügy: hosszas tehetségfigyelési, kéziratelemzési folyamat eredményeként sikerülhetett. Nagy Gáspár fél évtized alatt itt közölt öt verse tehát nem sok, de még lassúnak tűnő elfogadtatásuk is biztató fejleménynek számított. Annál is inkább, mert már ekkor is érezhető volt a fiatal költő kapcsolódása a Nagy László–Csoóri Sándor–Kormos István névvel fémjelzett lírához, a *Jelenkort* pedig az akkori irodalmi közvélekedés (meglehetősen felületesen) inkább a modern törekvések fórumának sorolta be, míg mondjuk az *Alföldet* inkább „népi” orgánumnak. Tény, hogy míg a pesti bölcsészkaron társaimként megismert, plebejus gyökerű „Kilencek” nem egy tagjának (volt, akit a barátomnak is tekinthettem) eredménytelenül egyengettem a *Jelenkornál* az utat, addig a még ismeretlennek számító Nagy Gáspár bevezetése akár sikernek is elkönnyvelhető. (Szederkényi Ervin a „Kilencek” tagjai közül talán eggyel tett kivételt, jószerével azért, mert Rózsa Endre – lévén pécsi születésű – indulásától kötődött a *Jelenkorhoz*.)

Valószínűleg a Szombathelyen tanuló Nagy Gáspárnak is a „Kilencek” ajánlhatták,

hogy keressen meg engem (alig öt évvel voltam idősebb nála), amire első levele alapján 1970-ben, az október 5-én kezdődő pécsi filmszemle hetén került sor.

A leveleket betűhíven közlöm, de a nyilvánvaló tollhibákat, elütéseket, elírásokat javítottam. A levelek leírása dőlt betűs, utánuk apró betűvel közlöm a kommentárokat.

[Boríték nélküli, géppel írt levél.]

Szombathely, 70. okt. 31.

Kedves Laci!

Ahogy ígértem, levelemmel kereslek fel. Úgy visszagondolva is nagyon örülök, hogy személyesen is találkoztunk, és a beszélgetés is hasznos volt – de bizonyára még többet is tudtunk volna egymásnak mondani, ha időnk engedi.

Akkor, mikor elváltunk, utána egy hidegzuhaný jött, hogy nem a Kósa, ill. az *Ítélet* kapta a nagydíjat. Nagyon szeretem a Gyöngyössy Imrét (hisz egy iskolában végeztünk) – sajnos úgy láttam, és ez nemcsak az én véleményem, hogy a Virágvasárnap nagydíja az erők megosztása miatt volt (hisz tudvalévó, hogy a Kósa és a Gyöngyössy nagyon jó barátok) – remélem, ezt ők is tudták, és nem dőlték be. Engem az szomorított el, amiért ilyes-mire sor került, tehát nem támogatjuk az *Ítélet*-típusú filmeket, mert...

Itt küldök két verset, és egy rövidke írást (amely nem jelenhetett meg egy egészen kicsike lapban [Jelentkezünk] – pedig ott félig-medig szerkesztő is vagyok [diák] –, mondván, hogy ez nem a lap profilja, utána pedig az is kiderült, hogy nem szerencsés, sőt nem elég „TAKTIKUS” ilyen dolgokról beszélni, és különben is megteveszthet józan dolgozó magyar embereket. Tény, ez nem Fábry-tanulmány, nem is értékelő és tanulmány igényrel készült, hanem egy kiszólás volt a „függöny” mögöl, csak annak a mondása, amit éreztem akkor (dátum), és ami sajnos azóta sem változott.

A két vers a *Jelenkornak* is mehet. Tudom, és ki is fejtetted, hogy volt tőlem egy alapvetően más styl, talán azt is mondhatnám, „hangvétel”, én mégis ezt a kettőt küldöm, aztán hozzátettem gyorsan még egyet = 3 vers.

Elnézést a zavarásért. (A napokban nézek szét állásügyben Pesten, mivel már februártól gyakorlatra kell mennem valamilyen intézménybe [könyvtár, műv. ház stb.]).

Ha időd van – várom a választ. Jó alkotómunkát kívánva üdvözlöl:

Gáspár

Ui. Bent a *Naplónál* a Kozma Ferit üdvözlöm, ő segített nekem Pécsen néhány do-logban.

Nagy Gáspár
Szombathely
Magyar L. u. 1.

Gyöngyössy Imre filmrendező is Pannonhalmán végzett. Kozma Ferenc újságíró kollégám volt a lap-nál. A „más styl”-re utaló, tőlem idézett vélemény alapján vélelmezhető, hogy ezt megelőzően már kaphattam tőle kéziratokat, de ezeknek nem leltem nyomát.

*

[Boríték nélküli, kézzel írt levél.]

Kedves Laci!

Ahogy ígértem, ismét jelentkezem néhány verssel. A múltkori közlés a *Naplóban* nagyon jólesett. Szóval nehéz a publikálás. Igaz, a jó versek majd megtalálják a nyomdafestéket, de addig rengeteget kell dolgozni, s kilincselni is, aminek semmi köze a vershez. Sajnos ez az, amit nem értek!

Ratkó József (akivel levelezek) javasolt az *Új Írásnak* pár versemet. De nem ment sehogysem a dolog.

A kitartás és elszántság változatlan, hiszem, hogy ez már elkötelezettség is.

E versek a *Jelenkornak* küldetnek, most már konok figyelemmel, várakozással. Válaszod, válaszotok várva

melegen üdvözl:

Gáspár

Budapest, 1971. március 18.

Bp. Ráday u. 21. I./2.

A *Dunántúli Naplóra* utal, amelynek – a pécsi írók, köztük Csorba Győző meg az akkor már Budapesten élő, de korábban a szerkesztőségben dolgozó Bertha Bulcsu, Lázár Ervin munkáival megalapozva – erős kulturális melléklete volt, s néha a kenyéradó lapomhoz is közvetítettem kéziratokat, ha azok a *Jelenkornak* szánva nem jártak sikerrel. Nagy Gáspártól 1971. február 7-én, a vasárnapi számban a *Szabadítót mondani* jelent meg, amely cikluscímadó vers lett a *Koronatűz* című első kötetben.

*

[Boríték nélküli gépirat.]

Kedves Laci!

Köszönöm válaszleveled, s talán úgy tűnik, hogy most gyorsan megy az én küldeményem.

Az észrevételeitek helytállóak, amelyekkel foglalkoztam, s úgy érzem, hogy pontosan ezeken a helyeken (sorok, szavak) már a vers elkészültekor voltak problémáim, s mindkét vers szerteszórva, több változatban is megtalálható. Így aztán végigigondolva és a jogos intenciókra figyelve megpróbáltam javítani. Nagyon nehéz volt, de számomra is sok minden kiderült akkor, bár közben őszintén szólva szívesebben írtam volna újabb verset.

Lehetséges, hogy mégsem tudtam megfelelő javítást végezni (bizonytalanná válik ez esetben a bírálókészségem), akkor tehetnél javaslatot valamilyen megoldásra, amit én szívesen vennék, hisz a megfogalmazásodból érződik, hogy birtoklod a versek legmélyebb lelkiületét, s mégis a kívülálló szemével tudsz kifogásokat emelni.

Ennyit röviden, s kiegészítem a két „javított” példányt egy egészen új szüleménnyel, amely személyesen (alanyi) rám vonatkozik, és minden gyöngeségét ennek kell tulajdonítani.

Szeretettel üdvözl:

Nagy Gáspár

Budapest, 1971. IV. 15.

Egyik levél mellett sem találtam meg a versgépíratokat, azok nyilván végigjárták a maguk szerkesztőségi útját. Elképzelhető, hogy a két, „javításra” javasolt vers közül az egyik éppen a *Születésnapomra*, amely majd az 1971 decemberi számban jelenik meg. A harmadikról, a frissen mellékeltről szintén nem tudni, melyik lehetett.

*

[*Gépírat a Fővárosi Művelődési Ház fejléces papírján.*]

1971. X. 25.

Kedves Laci!

Köszönöm a legutolsó levelet és a *Dunántúli Naplót*.

A cégjelzésből látható, hogy már új helyen dolgozom, butítom a népet. A katonaságtól egyszerűen kiraktak, ami azt is jelenti, hogy még érdeklődnöm sem lehetett, hogy vajon miért – érdekes, előttem a Béres Attilát pakolták ki hasonló módon, ő már katona is. Lehet, hogy ez rám is vonatkozik majd.

Kellemetlen lenne mindenképpen. Küldök pár verset, és várom az elfogadott vers megjelenését. Talán bekerül még a decemberi számba? – jó lenne. Ahhoz a korrektúra bizonyára novemberben érkezik, ha érkezik. Kicsit türelmetlen vagyok.

Ez a 4 vers a legújabbak közül való. Szigorú kritikával válogattam, talán jól is. Ha úgy lehetőségem lenne, mint ahogy nincs, akkor ezt a 4 verset bármelyik folyóiratunkban lehoznám. Ez lehet, hogy szerénytelenség, sőt biztosan az. Talán valami olyasmi is sugallja ezeket a sorokat, hogy eléggé hozzáértőktől (mondjuk, költő, és e pillanatban egyik legjobb költőnk, Kormos István is ezt mondta). De ezt nem kell félreértetni. Valahogy most eléggé elkeseredett vagyok, bár sűrűn mondom a félig már közhellyé vált varázsmondatot: „csak a vers a fontos” – csakhát ez az átkozott individualista lélek. Csakhát. Még ha azt mondják is, hogy olyan „pimaszul fiatal”. De az évek múlnak, s mindig valamit elmulasztunk, valamin mindig kívülhagy az élet.

Üdvözöllek:

Gáspár

A „kiraktak” arra vonatkozik, hogy a Zalka Máté Katonai Főiskola könyvtárából, ahol dolgozott, s olvasmányajánlásai miatt az intézmény vezetői előtt gyanússá lett, eltávolították. Nem tudni, mely négy versről lehet szó.

*

[*A borítékon a feladónál: Bp. XII., Lékai tér 3. I. 4. A Dunántúli Napló címére érkezett, géppel írt levél.*]

Kedves Laci!

Köszönöm a küldeményt, amelyben a *Sorról* írtál, s eléggé kedvezően. A nov. 13. *Magyar Hírlap* bizony (ha olvastad) jól „ledorongolta” magát a vállalkozást is, de „okosan” (a bevált kritikusi szokások szerint) egybemosott mindent és mindenkit, s még neveket sem említett, csak úgy általában mindenkire érvényesen osztotta ki a „töméntelen negatívumot”. Ezt a fajta kritikát nem szeretem, még az ilyen gyenge „valamihez” is nagyobb objektivitással lehet úgy közelíteni, ha nevének nevezzük a fő bűnösöket stb. és viszont, ha vannak olyanok is. No, erről ennyit, még egyszer köszönöm a *Naplót*.

A múltkori kritikáddal egyetértek részben, „a kompozíciós gyengeségeket” én még nem érzem most sem, bár sokat nézegettem az említett két verset. Jobb megoldásokat nem találtam rájuk, de remélem, még nem készek ezek sem.

A kérdéses vers, a *Tonika* nagyon „megkínzott”, de annak ellenére, hogy teljesen jogosnak érzem az észrevételeidet, a „már elhasznált a vér”-en egyszerűen nem tudtam javítani. Már egy hete akarok egy „szebb” félsort találni, de sehogy sem megy. Annyira nem tudok szabadulni ettől a verses-beidegződéstől. A „higgyetek nekem” automatikusan kimarad, mert valóban az egész vers zártságát rontja a paraván mögül a „nagy költői kiszólás”. Visszaküldöm az eredeti példányt, s Rád bízom a kérdéses félsort. Az én ihletem teljesen bezárult ezzel a verssel, ezen a versen. Írj valami szépet! – Ellenben lenne egy szerény, s talán teljesíthető kívánságom. Miután visszakaptam Tőled ezt a verset, egyik nagyon kedves barátom tragikusan elhunyt, bár a vers parabola, mégis elbírja (hiszem) ezt az ajánlást, ezt a konkrétságot (ezt rágépelem az eredeti példányra).

Ha a verset elfogadjátok, fogadjátok el ezt a szomorú ajánlást is (ez az én kiegészítésem, a kérdéses félsor helyett, amelyet még egyszer Rád bízok).

Szeretettel üdvözl:

Gáspár

Budapest, 71. nov. 17.

(mellékelten küldöm a *Tonika* c., még torzó állapotban lévő verset)

[kézírással kiegészítés]

aztán mégis leírtam még egyszer, de nem tudtam a sort kijavítani! – ezt küldöm el.

A *Sor* a fiatal Vas megyei költők antológiája volt, amelyről a *Dunántúli Napló* 1971. november 11-i számában írtam recenziót, amelyben egyebek mellett ez állt: „Nagy Gáspár, habár csak hét évvel fiatalabb a »Kilencek« tagjánál, Konc Józsefnél, szemmel láthatóan megpróbálja magáévá tenni az ő forradalmi, történelmi örökséget vállaló programjukat.”

*

[A borítékon a feladónál: Bp. XII., Lékai tér 3. I. 4. A Dunántúli Napló címére küldött, kézzel írott levél.]

Kedves Laci!

Hát megjelent a *Jelenkor*. A tiszteletpéldányt is megkaptam. Csak itt, Pesten, még hírlapárusoknál ma, 20-án sem kapható. Ezt nem tudom megérteni. No sebaj, majd kapható lesz januárban.

15-e óta „munkanélküli” vagyok. Otthagytam az állásomat, mert majdnem beleőrültem az emberi hülyeségbe, s az igazgató nyílt diktatorikus vezetésébe, s főleg abba, hogy senki nem mert szólni, hajlított derékkal tűrik el az eltűrhetetlent. Nagy vita után végre megszabadultam ettől a „látszat-értelmiségi” munkakörtől. Azt hiszem, intézményrendszeresen – úgy, ahogy nálunk dívik – nem tudom a népművelést elképzelni. Valami fizikai munka kell most nekem. S valamiből élni kell.

A *Tiszatájtól* (pontosabban *Iliától*) tavaszra van elfogadásom – ennek nagyon örültem, mert nagyon kedvezően nyilatkozott az egész küldeményemről. Talán valamit „vajúdnak a hegyek”, s megszülethetik valaki – így karácsony táján.

Most hazamegyek a szüleimhez, mert már fél éve nem láttam őket, s ők sem az egyetlen fiukat, aki elkeveredett a „nagy városban”.

Lacikám! – Neked s egész családnak kegyelemteljes karácsonyt és áldásos újesztendőt kívánok –

Szeretettel:

Nagy Gáspár

Bp., 71. 12. 20.

*

[A borítékon a feladónál: 1124 Budapest, Pagony u. 9. Pécsi, Magyar Lajos utcai lakáscímemre küldött, kézzel írt levél.]

Bp. 74. I. 19.

Kedves Laci!

Köszönöm gratulációdát, s ha nincs későn, én boldog újesztendőt kívánok Neked. Valóban szépen kezdődött nekem az év, ha a publikációkra gondolok. Úgy váratlanul összejöttek. A *Kortárs*nál már elég régóta ültek a verseimen. Az *ÉS* pedig, úgy tűnik, bemutatásom óta rugalmasabb lett. A *Látóhatár* pedig majd valamelyik számában (gondolom, februári) a *Magyar Ifjúság*ból a legutolsó versemet, az *Anyámmal hófehérülök* címűt veszi át, melyet legjobban szeretek. Bizonyára olvastad (dec. 28.).

Őszintén szólva vártam, hogy a *Jelenkor*ban most januárban jön a *Sürgönyök*, mivel a korrektúrát még dec. közepe táján azonnal visszaküldtem, s máskor a gyakorlat szerint az a következő hónapban jött. Elég későn (csak tegnapelőtt, jan. 17-én) lehetett *Jelenkort* kapni Pesten. Remélem, a februári számban már jöhet a versem. A januárban szép számmal voltak, vannak fiatalok – s mondjuk *Botár Attila* mellett jól éreztem volna magam (régi barátságunk szerint is).

Ha mégis a *Jelenkor*ban megjelenésemnek valamiféle akadály merülne fel, tudasd velem! Szeretnék odatartozni, s tudod, hogy mit köszönhetek a *Jelenkornak*, s ezt nem felejtsem el. Tehát évente egy-két verssel, ha nem zavarok, szeretnék eztán is jelentkezni. Ha lehetséges. Még egyszer köszönöm figyelmességedet,

barátsággal köszönt:

Gáspár

A februári számban jelent meg a *Sürgönyök*.

*

[Boríték nélküli, kézzel írt levél.]

Bp. 74. 3. 22.

Kedves Laci,

küldök egy aránylag hosszabb verset a *Jelenkornak*. Játékosnak tűnő vers, de mégsem játék. Különben ebben az évben nagyon keveset írtam, mindössze 3 verset, ezek közül az egyiket itt küldöm.

Májusban nősülök, de addig még ezen a címen elérhető leszek, aztán majd értesítelek az új címről, amely szintén albérlet.

Jó lenne, ha legalább Húsvétig választ kapnék Tőled, hogy mi a szerkesztőség döntése. Az év végére, ha hinni lehet a kiadónak, lesz egy kötetem, de csak akkor biztos, ha a kezemből van. Addig bármi történhet. Barátsággal köszönt:

Nagy Gáspár

Nem tudni, melyik versről lehet szó.

*

[Kézzel írt képeslap, rajta Kondor Béla: Hárfázó angyal, a postabélyegzőn: 74. V. 23.]

Kedves Laci!

Legutolsó értesítésed óta megnősültem, új címem van, újabb albérlet.

1119 Bp. Bornemissza u. 35/b.

Sajnáltam, hogy az a vers nem kellett. Talán tudok még küldeni valami érdemlegeset. Egyelőre a körülmények nem kedveznek az írásnak.

Barátsággal köszönt:

Nagy Gáspár

*

[Boríték nélküli, kézzel írt levél.]

Kedves Laci!

Köszönöm válaszlapodat és gratulációt a házassághoz. Küldök három verset (nagyjából egymásba kapcsolódóknak látszanak).

Nem tudom, mi lesz a vélemény?

Mindhárom benne lesz a majdani könyvben, sajnos, úgy tűnik, hogy csak jövő év elején lesz kész, bár az idei kiadási tervben van, de a nyomda késni fog, mert az előttem lévő Szöllősi Zoltán könyve is már 3 hónapot csúszott. Nem értettem teljesen azt a mondatot, hogy „pillanatnyilag úgy néz ki, hogy én prolongált fiatal író leszek”. Írjál erről bővebben.

Barátsággal köszönt:

Nagy Gáspár

Bp. 74. 6. 5.

Nem tudtam azonosítani, mely versek érkeztek tőle.

Nem valószínű, hogy válaszolva részleteztem neki a „prolongált fiatal író” mögöttesét, ami viszont a későbbi levelezés megértéséhez szükséges: 1967-ben, az egyetem befejezése után, bölcsészdiplomával szülővárosomban, Győrben, a Magyar Vagon- és Gépgyárban dolgoztam. Az év vége felé egy országos irodalmi pályázaton díjat nyertem, s a zsűri tagja volt Kormos István is, akinek – mint a budapesti díjátadón elmondta – nagyon tetszett az *Idill* című, később a pozsonyi *Irodalmi Szemle* 1968 nyári számában (majd több antológiában) megjelent versem. (A tiszteletplédmányt Csehszlovákia nyári katonai megszállása miatt már meg sem kaptam.) Amikor immár Pécsen élve kötetet állítottam össze, az akkor született bizalom jegyében Kormosnak küldtem el a Kozmosz Kiadóba. Elismerő véleménye

után 1972 legelején viszont az egész verskötetsorozat jövőjéről, az évi két könyvről s benne az én lehetőségeimről eléggé pesszimista levelet írt. Azt tanácsolta, esetleg másik kiadónál próbálkozzam. Én mégis nála hagytam az összeállított anyagot. Nagy Gáspár esélylatolgatása nyilván megmoccantotta bennem a saját kötetem sorsának bizonytalanságával kapcsolatos érzéseket.

Első kötete, a *Koronatűz* egyébként 1975. 5. 10-i keltezéssel, a következő ajánlással jött: „Marafkó Lacinak barátsággal és szeretettel küldöm első könyvemet: Gáspár”.

*

[A jelenkor címére küldött, kézzel írt levél.]

Kedves Laci!

Meglehetősen hosszú hallgatás után küldök egy verset, a legutolsót. Jó lenne, ha jönne (mert nagyon szeretem ezt).

Közben új albérletbe költöztünk. Kaptunk 2 évre egy szép lakást, ahol már tűrhetően lehet élni. Kislányunk ma éppen 4 hónapos. Főleg az Ő érdeme, hogy egy jótévőnk megszánt bennünket, s odaadta a lakását.

Mi újság felétek?

Írjál majd pár sort.

Barátsággal köszönt:

Nagy Gáspár

Bp. 75. szeptember 8.

[A borítékon a szerkesztőbizottsági tagok kézzel írott véleménye.]

„Marafkó: Szerintem nagyon szép vers. Javaslom.

Arató: Én is!

A 2. lap egy része nem tetszik. Ne fogadjuk el. Nagyon sok van raktáron. Sz.”

Az „Sz.” jelzetű Szederkényi Ervin véleménye volt. A következő évben, az 1976/6-os számban a *Zátornyok* jelent meg Nagy Gáspártól, tehát nem tudni, hogy a levélben említett vajon melyik verse volt.

Jómagam októberben elhagytam Pécsét, és Budapestre költöztem.

*

[A borítékon a feladónál: 1124 Bűrök u. 49. Budapesti címemre kézzel írott levél.]

Kedves Laci!

Előző leveled lényegét megmondtam Fazekas Lászlónak, mert nála volt a fiűlszöveg, hogy a fölsőleges publikációs adatokat húzza ki. Gondolom, megtette. Én nem láttam azt a szöveget. Ezeket a verseket, ahogy írtad, a helyükre teszem a kötetben. Biztos nem késő még, ha szerződést nem kaptál, de még akkor se, ha kaptál. Teljes őszinteséggel írom: semmit nem tudok, semmi biztosat könyved sorsáról. Én csak olvasom (előolvasom) a beérkező könyveket. (*Rengeteg van*). Itt csak az a biztos, amelyik a nyomdában van! (1977-ben Nyilasy Balázs, Pinczési Judit, Benke László jelenik meg. *Ők nyomdában vannak*.) S

úgy tudom, Fazekas László még jó néhány embernek ígért szerződést. Hogy melyikből, és főleg hogy mikor lesz könyv, azt megmondani én nem tudom. Ez van röviden.

Üdvözl: Nagy Gáspár

77. 1. 21.

Nagy Gáspár ekkor már – Kormos Istvárnak köszönhetően – a Móra Kiadó Kozmosz szerkesztőségében dolgozott.

A kiadónál levő kötetem sorsához hozzátartozik, hogy miután Kormos István infarktust kapott, kötetem ügyei átkerültek Fazekas Lászlóhoz, aki – meglepetésemre – gyorsan fülszöveget kért, holott még szerződésem sem volt. A fülszöveget természetesen postafordultával eljuttattam hozzá.

*

[A Móra Könyvkiadó fejléces papírján géppel írott levél indigós másodpéldánya.]

78. január 31.

Sürgős segítségedet kérjük! A Kozmosz Könyvek sorozatában készülő, *Madárúton* című költői antológiához, melyben Te is szerepelsz, az alábbi adatokra lenne szükségünk:

1. Születési idő, hely
 2. Szakképzettség (iskolai végzettség)
 3. Jelenlegi foglalkozás (foglalkozások), és hol élsz most
 4. Publikációid (verseid) hol jelentek meg
 5. Segítségedet előre is köszönjük, válaszd postafordultával várjuk
- Barátsággal
Nagy Gáspár

Az antológia megjelent, önálló verseskötet soha. Fazekas László meghalt, érdeklődésemre, hogy vajon mi van a kötettel, a kiadó egyik főszerkesztője annyit mondott: „nincs olyan állapotban az ügy”.

Ismert, hogy 1986-ban Nagy Gáspárnak a *Tiszatíj*-ban megjelent, *A fiú naplójából* című verse miatt leváltották a folyóirat szerkesztőit, s fokozott cenzori figyelem irányult a szegedi műhelyre. Később egy már betördelt számot például „szétdobattak”. Abban az évben a *Magyar Nemzet*-nél olvasószerkesztői munkám mellett én szerkesztettem az irodalmi oldalakat. Balázs József, akivel még az Eötvös-kollégiumból ismertük egymást, bejött egy novellával: elmondta, hogy ez is ki volt szedve a *Tiszatíj*-nál. Emlékszem, az első flekkjén még a *Tiszatíj* szerkesztőinek tipográfiai utasításai is rajta voltak. Azt az oldalt átgépeltettem, leadtam az írást, s a karácsonyi számban megjelent. Közvetve úgy is mondhatnám, *A látogatás* című novellát a Nagy Gáspár-vers keltette politikai utóéberségnek köszönhetette a lap.

Az utolsó húsz évben Nagy Gáspárral már csak ritkán, futólag találkoztunk. Legutóbb 2006 tavaszán, amikor nem sejtettem, hogy utoljára.

AZ EGYEDI ÉS A KÖZÖS METSZÉSPONTJÁBAN

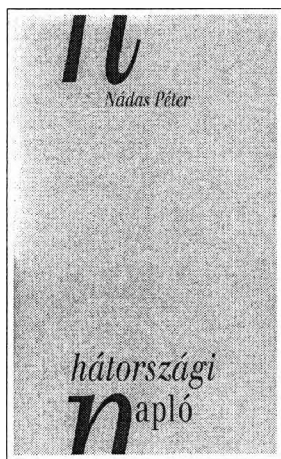
Nádas Péter: Hátországi napló

Úgy kezdődik ez az esszékötet, akár egy mese. Íme az első mondat: „Amióta ennek az óriási vadkörtefának a közelében élek, el sem kell mozdulnom, hogy messzire lássak, vagy visszanézzek az időbe.” Minden adott, ami egy meséhez kell: az óriásfa, amely, mint minden világfa, a föld gyomrában gyökerezik, lombjai pedig az égig érnek; a végtelen horizont, amely nemcsak a belátható messzeséget tolja ki a végtelenbe, hanem annak lelkét is, aki e fa tövébe letelepszik; és persze az időtlen idő, a „hol volt, hol nem volt”, ami nemcsak a térből, hanem az időből is kiemel.

A mese azután, melynek címe *A helyszín óvatos meghatározása*, észrevétlenül átvált szociográfiába. Lépésről lépésre megismerkedhetünk azok szokásrendszerével és mentalitásával, akik életüket hajdanában e falu közepén álló körtefa köré szervezték. Megtudjuk, mit miért, hogyan, mikor tesznek, miért kell ekkor ültetniük és akkor betakarítaniuk, kivétel nélkül mindenkinek, anélkül, hogy bárki is parancsot adna rá; megtudjuk, a faluban élők miért nem köszönnek egymásnak, s miért gyanakszanak minden idegenre; mi az, amit látnak, és mi az, amit nem vesznek észre, még ha a szemüket böki is ki; értesülünk a pénz itteni szerepéről, amit városi ember talán soha nem fog megérteni. És így tovább: szép lassan belemerülünk egy zárt világ életébe, s mire felocsúdunk, úgy érezzük, mintha mi is sok-sok évet töltöttünk volna e faluban. De közben újabb műfajváltásnak is tanúi vagyunk: a szociográfia műfaja észrevétlenül a történelemírás műfajának adja át a helyét. Visszafelé haladunk az időbe, de immár nem a „hol volt, hol nem volt” mesés időtlenségbe, hanem előbb a neolitikumba, azok közé, akik már akkor is itt éltek, majd a rómaiakhoz, az avarokhoz, később a honfoglalókhöz, akiknek errefelé tovább sikerült megőrizniük pogányságukat, mint a másfelé élőknek. Azután jönnek a törökök, majd az őket

visszaszorító osztrákok, hogy végül a tizenhetedik század végére tizenhét lélek maradjon meg a faluban: „Ez a tizenhét lélek őrzött meg valamit abból az évezredes tudásból a nagy fák alatt, amiből valamennyit nekem is sikerült elsajátítanom.”

A történelem azonban nemcsak időt teremt, hanem a maga terét is kialakítja. A történelemírás műfaja pedig a geográfiaéval dúsul fel. Így azután, miközben végig a körtefa alatt ülünk, az ősi poroszok lakta északi területek felé is kirándulunk, fel a Mazuri-tavakig és Prágáig, utána pedig le a Balkánig. S közben máris egy további irányba nyílik kilátás. Európa ezen régiója mentalitásának a vizsgálata nem is várta magára. Miközben egy pillanatra sem hagytuk el a vadkörtefa

Jelenkor Kiadó
Pécs, 2006
251 oldal, 2500 Ft

alatti árnyékos helyet. És a falut, ahol a cselekvésnek és az észlelésnek „nincs alanya, nincs személy, illetve a cselekvésben vagy észlelésben érintett személyeket a kollektív tudat rituálisan elnyeli”.

Ám ahol a kollektív tudat a meghatározó, ott a szabadságnak is más a jelentése, mint a városban, ahol individuális tudattal vannak megáldva az emberek. Természetesen a politikailag értelmezett szabadságról van szó. Amelyre e vadkörtefa környékén nagyobb veszélyek leselkednek, mint másfelé. Az a tudat ugyanis, amely nem egyénként, hanem egy közösség tagjaként határozza meg magát, Nádas szerint mindig könnyebben elcsábítható. Amihez persze a magam részéről azonnal hozzáteszem, hogy a saját individualitásához ragaszkodó tudat sem kevésbé sérülékeny: az úgynevezett ráció maga sem egyéb, mint nagyon is kollektív döntések desztillátuma. Legfeljebb ügyesebben leplezi magát, mint a nyílt kollektívizmus. Végül is az a felvilágosult álláspont, miszerint nincsenek mítoszaink, legalább akkora mítosz, mint az ellenkezője.

De visszatérek az esszéhez. Láttuk: meseként kezdődik, történelemfilozófiaként végződik. *A helyszín óvatos meghatározása* a címe – a legterjedelmesebb esszé ebben a kötetben –, és a két világháború közötti falukutatók szociográfiáinak a hagyományát folytatja. Szabó Zoltán vagy Kovács Imre legjobb írásainak igazi utódja. Nádas pedig a népi írók méltó örököse. Nemcsak annyiban, hogy testközelből ír arról, amit megfigyel, hanem annyiban is, hogy mint azok – legalábbis az említett két szerző –, ő sem tesz engedményt a falut, vagyis a kollektív tudatba alámerülő közösséget megkísértő politikai csábításoknak. Sem a horthysta, sem a kádárista szíreňhangoknak nem enged. Vagyis nem hagyja magát becsapni azoktól a kísérlétektől, amelyek a falvakban még eleven kollektívizmust úgy tesz, szik tönkre, hogy a gyengéit kihasználják, a berne rejlő vitathatatlan erőt pedig addig retusálják, míg végül nemzetiszínű bohócruhává nem válik.

Azért időztem a kelleténél talán hosszabban ennél az esszénél, mert Nádas gondolkodásának egy amúgy feltehetően szándékosan háttérben tartott vonására szeretném felhívni a figyelmet. Nevezetesen a kollektívizmusnak és az individualizmusnak a sajátos viszonyára. Köztudott, hogy az esszéiben Nádas a kollektívizmusnak minden kísértését elutasítja, mivel veszélyforrást lát benne, amely – legalábbis számomra – nem mindig indokolt. Ebben az esszékötetében a *Szabadság és szerelem* című írásban például még azt a negyvennyolcas és ötvenhatos hagyományt is hamis illúzióknak nevezi, amely a nemzeti függetlenség eszméjére épített – abból a szerinte tévesnek mondott elgondolásból, hogy „a nemi, a nemzetiségi, a vallási és a politikai különbségeken mintegy átnyúlva többes számba helyez vagy helyezhet egyetlen személyt”. A jelen esszéiben viszont – vagyis *A helyszín óvatos meghatározásában* – a kollektív, sőt személytelen gondolkodást elsősorban nem mint veszélyforrást mutatja be, hanem mint olyan történelmi képződményt, amelynek nemcsak gyengéi vannak, hanem fenn- és megtartó ereje is. E fenntartó erőt szépen mutatja egyébként a kötet számomra legszebb írása, az Orsós Jakab sírjánál mondott beszéd: *Végül csak elalszik az ember*. Azzal, hogy ennek a ma is tapasztalható archaikus tudatnak a vitathatatlan pozitívumait és vonzerőit is föltérképezi, Nádas segít az olvasónak – nekem legalábbis segített –, hogy árnyaltabban lássa mindazt, amit más esszéiben a szabadságról ír. *A helyszín óvatos meghatározása* ugyanis nem a haladás vagy függetlenség végzetes, bár nehezen elkerülhető dichotómiájába rekeszti be a szabadság kérdését, hanem egy új dimenziót nyit meg.

És ez az a pont, ahol Nádas útja elkanyarodik a népi írókétól. Ez ott következik be, ahol a szabadságot nemcsak politikailag értelmezi, és nemcsak történelmi feltételeit és körülményeit veszi nagytó alá, hanem az egzisztenciális gyökereire irányítja a figyelmet. Egy olyan földrajzi régióban, mint amilyen a miénk, ahol a szabadság kérdésekor azonnal a gazdasági feltételekre, az új utasításrendszerek kialakítására, a hatékonyság fokozására terelődik a szó – s ekkor, jóhiszeműen, a legszínvonalasabb diskurzust tartom a szemem

előtt, mert amúgy a szabadság a magyar köznyelvben annyit tesz, mint könyörtelenül át-
gázolni másokon – , szóval errefelé különösen feltűnő, ha a szabadság kérdését valaki eg-
zisztenciális kérdésnek is tartja. Vagyis olyan feladatnak – vagyis felelősségnek –,
amellyel az ember nemcsak az őt befogadó közösségnek tartozik, nem is csak a szűkebb
vagy tágabb hazájának, és nem is csupán azoknak, akik őt szeretik, hanem legalább
ennyire önmagának is.

Nádas Péter az *én* és a *mi* határmezsgyéjén fedezi fel a szabadság lehetőségét. Nem
csak itt, és nem is csak ott. Az egzisztenciálisan értelmezett szabadság nem azonos az indi-
vidualista tudattal megáldott ember szabadságfelfogásával, aki a szabadságot kizárólag
egyes szám első személyben tartja értelmezhetőnek. Viszont nem is a többes szám első
személy arroganciáját jelenti. Inkább egy olyan, nyelvtanilag nehezen jellemezhető hely-
zetet, amikor az ember úgy jut el önnön egyediségének és azonosságának a belátásához,
hogy közben nem különíti el magát egy őt felülmúló rendtől. Szépíróként Nádas mindig
is ennek a nehezen megközelíthető átmenetnek a feltérképezésén dolgozott. A *Nincs
mennyezet, nincs földem* című beszélgetéskötetben ezt nyilatkozta: „Én a hatvanas évek vé-
gétől... az írásmódnak egy olyan szintjét kerestem, amely nagyon személyes, nagyon in-
dividuális..., de mégsem közvetlenül biografikus. El van tolva, nem marad meg az indi-
vidualitásnál, helyesebben a személyes narrációnak egy olyan szintjére ér, amelyen
kapcsolódhat a közöshöz....” A Jung-olvasmányok hatását földidézve így folytatja: „Azóta
is ezt a szintet keresem, az elbeszéléssel igyekszem arra a szintre érni, melyen a kollektív
és az individuális összenéz.” Ezt az „összenézést” valósította meg az *Emlékiratok köny-
vében*, majd állította még tágabb horizontba a *Párhuzamos történetekben*.

Ezúttal a *Párhuzamos történetek* megírása során keletkezett esszéiben követhető nyo-
mon e problémának a teoretikus körbejárása. Zsuzsa Bánk *Der Schwimmer* című regényé-
ről írott esszéjében például éppen az említett nyelvtani képtelenség megoldása miatt di-
cséri a kötetet, melyben „egy olyan *én* kezd beszélni a gyerekek többsében, aki egész
érzéki és érzelmi háztartásával egyetemben magába fogadja a másikat”. A közös tudás és
az individuális otthontalanság útvesztőjébe kalauzol e regény, melyből kiderül, hogy „a
mi valójában több az *énnél*”. Nádas mintha ez a többlet nyugózná le; mindenesetre erre
érzékeny választott művészeinél, például Keserű Ilonánál vagy Mészölynél, aki hátat for-
dított a tizenkilencedik század banális lélektanának: „Mészöly mindig egy kicsit többről
beszél, mint egyetlen emberről, bár undorodik mindenféle kollektívizmustól, és mélyen
megveti a csordaszellemet. Kései műveiben kétségektől gyötörtén és alkatának feloldha-
tatlan ellentéteitől úzve olyan emberi tudatszintre sikerül visszajutnia, ahol újkori ember
nem járt, hiszen ezen a tájékon nem az individuum uralkodik.”

Haza és haladás, írtam előbb. Van ebben a kötetben egy esszé, amelyiknek a címe is
árulkodó: *A függetlenség és a patriotizmus jegyében*. Mintha a kettő együtt kínálna esélyt az
egzisztenciálisan értelmezett szabadságra. Ezt írja benne Nádas: „Jómagam semmi más-
sal nem foglalkozom, csak a személyessel... Négy évtizedes munkálkodás után ma már a
cselekvés, a jellem, a testi küllem, a beszédmód, a nem, az életkor, az érzéki állag, az ér-
zelmi habitus vagy a gondolkodásmód minemiségénél jobban érdekel, hogy a személyes
adottságok milyen összefüggésben állnak egymással és a tágabb környezettel. Magya-
rán... nem foglalkozom mással, mint... egy olyan környezettel, amely a hasonlóságok-
nak, az azonosságoknak és a különbözőségeknek egy még tágabb rendszerében helyez-
kedik el.”

Az embert felülmúló rend nem feltétlenül egy transzcendens, vallásosan értelmezhe-
tő rendet jelent. Azt hiszem, maga Nádas sem erre gondol. Inkább az ember beágyazott-
ságára valami olyasmibe, amit folyamatosan érzékel, de aminek soha nem lesz képes a
végére járni. A *Párhuzamos történetek* is ilyesmiről szól: ott fedezem föl önmagamot, ahol
már régen nem vagyok az, akinek hiszem magam – vagyis az azonosságom nem pontsze-

rűen kijelölhető zárt képződmény, hanem örökösen fluktuáló, amőbaszerűen változó, térben és időben kavargó állomány, amely azonban paradox módon mégis pontszerűen körülhatárolható én-tudattal ajándékoz meg.

Azt, hogy konkrétan milyen is a szabadságnak ez a különös megnyilvánulása, Nádas egy negatív példán ábrázolja – mintegy bemutatva, hogy ha bizonyos feltételek nem teljesülnek, akkor ez a szabadság is kibontatlanul marad, a személyiség mélyében eltemetett csíráként. Az Edelsheim Gyulai Ilona emlékezéseiről írott terjedelmes bírálatra gondolok, amely mellel a humornak és kegyetlen iróniának is iskolapéldája – amit egyesek, szerintem igazságtalanul, hiányolni szoktak Nádas írásaiból. Horthy Miklós menyének emlékirataiban Nádas pontosan mutatja be a hazugsággyártás működési mechanizmusát mind a személyes, mind a rendi, mind pedig a történelmi szinten. A gyilkos elemzés végén azonban váratlanul hangot vált, s ha addig negatív beállítottságú volt az írás, innentől kezdve pozitív kicsengést kap. A neobarokk homlokzat mögül ugyanis óvatos, mármár szeretetteljes mozdulatokkal hámoz ki egy intelligens, érzékeny lányt, aki névtelenül született bele a világba, s szíve szerint névtelenül bolyongana benne, ha egy bizonyos Edelsheim Gyulai Ilona nem telepedne rá és nem gyarmatosítaná minden porcikájával együtt. Ám miközben a reprezentálást választó asszony „nem engedi magát hozzá a saját emócióihoz”, ez a névtelen, senkit és semmit nem reprezentáló lény kontúrta életemként nem semmisül meg, hanem ott bolyong a világban, helyét nem találva: „Mintha létezne egy névtelen, tulajdonságokkal alig rendelkező lény a világegyetemben, akit egy Edelsheim Gyulai Ilona nevű személy egy életem át elkísért, de soha nem engedett szóhoz. Olvasás közben ő maradt erősebb, Edelsheim Gyulai Ilona jelzői leperregnek róla.”

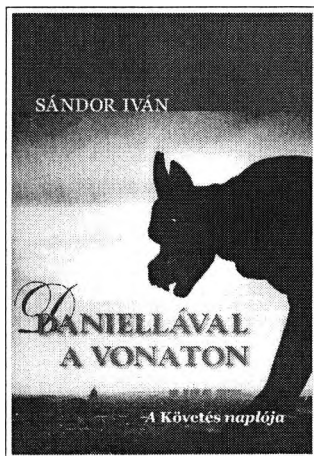
Ez a névtelen lény: a szabadság garanciája. De olyan garancia, amely legfeljebb hiányként tud érvényesülni. A rangok, a szerepek és a történelmi kulisszák törésvonalában tűnik elő egy-egy pillanatra. Nádas rendkívüli tapintattal jut el ehhez a hiányként kószáló senkihez, akit erősebbnek lát, mint azokat, akik elnyomták őt. Szabad, mert független az őt környező világtól – ugyanakkor nem lehetne ennyire kötetlen, ha nem kötődne egy másfajta, a környezetén túlmutató rendhez. Ez a roppant kritikus Nádas-esszé az utolsó oldalon váratlanul elhagyja a kritika terepét, s ahhoz lát hozzá, ami a *Párhuzamos történetek*ben zajlik: a sötétség mélyének a megvilágításához. A személyes és a személytelen, a közös és az egyedi, a kollektív és az individuális érintkezési felülete: valahol errefelé kerül el a szabadság világa. Azon az általa tiltottnak nevezett területen, ahol Nádas szerint a szótlanság a szóval találkozik, vagy ahol a hang hozzáér a csöndhöz. Ezt a legalább annyira csábító, mint ijesztő terepet térképezi föl a *Hátországi napló* című új esszékiötet. Munkájával Nádas egy olyan ősi európai hagyományhoz kapcsolódik, amely a világban sokfelé magától értetődő, nálunk azonban egyelőre még nem az.

ÚJRA

Sándor Iván: *Daniellával a vonaton. A Követés naplója*

Tizenegy nagyjából hasonló terjedelmű, esszészerű szöveg sorakozik egymás mellett százhatvanegynéhány oldalon – Sándor Iván legújabb könyve, a *Daniellával a vonaton* mégsem hasonlítható az író egyetlen korábbi esszégyűjteményéhez sem. Pedig a stílus, az írói beszéd, a gondolkodás logikája, a kifejtésmód, továbbá néhány nagyobb, az esszéista Sándor Iván pályáján két-három-négy évtized óta rendre ott kísértő tematika újraartikulálódása erőteljes hasonlatosságot von mindazzal, amit az író esszéköteteiben eddig közreadott. A *Daniellával a vonaton* jelentősége gyűjteményként legelsősorban mégis az, amit jellege (önálló részeinek sajátos összemosódása) első olvasásakor, alcíme pedig azonnal az olvasó tudomására hoz: az új kötet Sándor Iván fél évvel a mostani könyv előtti, a 2006-os könyvhétre a Kalligram Kiadónál megjelent regényének, a *Követésnek* a naplója.

Emlékezhetünk rá, a *Követés* az önéletrajznak abból a szakaszából veszi legfontosabb, jöllehet, csak az *egyik* tárgyát, amelyet Sándor Iván a *Regényösvény* című, 1998 késő tavaszán a Károlyi-palotában Dérczy Péterrel folytatott beszélgetésben röviden így foglalt össze: „1944-ben sárgacsillagos házba kellett költöznünk a német megszállás után. A bátyám munkaszolgálatos lett Kárpátalján, bennünket a szüleimmel 1944. november 15-én indítottak útba. Az Óbudai Téglagyárból a szüleim egy »erőltetett gyalogmenetbe« kerültek. Iszonyú állapotban gyalogoltak el Hegyeshalomig. Ott, mondhatni egy mennyei véletlen következtében, anyám nagynénje, aki egy ellenálló tiszti csoport vöröskeresztes tagjaként mentette a zsidókat, felismerte őket, kiemelte a menetből és hazaszállította a Weisz Alice Kórházba. Én közben a pesti utcákon, a pincékben, a műhelyünkben bujkáltam. Néha egy vöröskeresztes otthonban húzódtam meg. December végén összetalálkoztunk. Apám szerzett svájci védlevelet, s azzal a Pannónia utca 36-ban, egy kvázi védett házban – amibe be-betörték, s rendszeresen áldozatokat vittek a Duna-partra a nyilasok – vészeltük át azt a három hetet, amikor is a szovjetek a híres vígszínházi csatában, ami a fejünk felett folyt, felszabadították a környéket.” (*Mikoriak a golyónyomok?*, Kalligram, 2005, 11. o.)

A *Követés* e rétegének néhány évvel korábbiól van egy ennél részletesebb, terjedelmesebb megfogalmazása is: a *Tengerikavics* című, családnnyomozó önéletrajzi tükörregény (Jelenkor Kiadó, 1996) teljes ötödik és részben hatodik fejezete ugyanezeket az életrajzi eseményeket meséli el. Az önéletrajziságon, a személyességen, a vallomásosságon túl van még két-három összefüggés, ami a *Tengerikavics*, a *Követés*, illetve a *Daniellával a vonaton* közvetlen kötődését iga-

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2006
168 oldal, 2100 Ft

zolja. A *Tengerikavics* szerkezete úgy festett, hogy az egyes szám harmadik személyben elmondott családtörténeti fejezet-részt mindig egy esetenként szubjektívebb, az egyes szám első személyű fogalmazást vállaló, az épp elmondott személyes történetdarab kontextusát megvilágító esszé követte („magánregény” és „köztörténet” kettősségében, ahogy Sándor Iván ott a kétfajta beszédmód között különbséget tett). Maga a *Követés* eleve is reflexív mű (alcíme szerint is *Egy nyomozás krónikája*), hiszen a tizennégy éves kislány 1944-es, a nyilasterrorelőtti tomló idején megélt szenvedéseit, hányattatásait a hetvenkét éves férfi-elbeszélő az egykori helyszíneket majdnem hatvan évvel később végigjáró, végigkövető felidézése tárja fel apró részleteiben – mindegyik rákerül az a réteg, az események-történetek a szöveg elvégzése értelmezése, aminek különböző, a regényből adott esetben végül kimaradó megfogalmazási kísérletei megtalálhatók most a *Daniella*... lapjain is. Ez a típusú reflexió, mint említettem, a *Tengerikavics*ban még különállóbb, a „valóságos” történetektől formája szerint is jobban függetlenedő egységnek számított. A bejárás, a végigmenetel, az egykori lábnyomok végigkövetése, mely az új regénynek a legfőbb megismerő aktusa, motívumként viszont feltűnik a *Tengerikavics* utolsó fejezetében, a kiskunhalasi zsidótemető, majd a Dob utcai nagyapai szülőház felkeresésében-bejárásában-újralátogatásában. És a Dob utcai ház falán ott lévő domborműként felvillan egy pillanatra a *Tengerikavics* lapjain még valaki, aki most, tíz év múlva a *Követés* egyik további rétegének (az egész regényt tekintve pedig a tizennégy éves fiú és a hetvenkét éves elbeszélő melletti) főszereplője lesz: Carl Lutz, a svájci követség menleveleket osztó és életeket mentő munkatársa.

A *Követés* és a *Daniellával a vonaton* szoros összefüggéséről persze a két könyvre rátekinthetünk is azonnal meg lehet győződni. A regény Hrapka Tibor által tervezett borítóját, a rajta látható (tudomásom szerint egyébként ehhez az ízig-vérig budapesti, vagy továbbviszem, jelentős részében zuglói regényhez talán kevésbé illő módon párizsi, hiszen a Notre Dame székesegyház egyik szoboralakját középpontba helyező) látképpel a Tiszatáj Könyvek darabjaként megjelent esszékötet vagy (maradjunk inkább ennél) napló megismétli, ám egyúttal változtat is rajta. Színeit, tónusait alapvetően megőrzi, de a méretet lekicsinyíti, miközben a centrumában lévő képet más kivágásban felnagyítja. A kicsi így reflektál a nagyra, de a nagyobb is rámutat ilyenformán a kisebbre: a regény a naplóra, s a kettő együtt újra csak a „követést” testesíti meg, a hat évtizeddel későbbi újrarájárást, a felidézést és a megismétlést mint a megismerés módszerét.

Naplóregény, írtam le majdnem már másodszor automatikusan a szót a *Daniellával a vonaton* kapcsán, és a nyelvnek ez az önkéntelen reflexe alighanem árulkodó dolog ezúttal. Az én olvasatomban ugyanis a két könyvben, a *Követés*ben és a *Daniellában* egyaránt létezik egyfajta hasonló műfaji mozgás, melyeknek iránya olykor párhuzamos egymással, a végső eredménynek azonban óhatatlanul eltérőnek kell lennie. Míg a *Követés* a maga alapvetően dokumentumszerű, részletes adatokkal gazdagon ellátott, az önéletrajzi tényekben-párhuzamokban még ezen felül is zavarba ejtően dúsz és a valóságban ma is végigkövethető tényekben bővelkedő anyagát tolja, transzformálja folyamatosan a regény felé oly módon, hogy a szöveg rendre és számtalan ponton fikcionalizálja ezt a valóságos biográfikus-önéletrajzi materiát, addig a *Daniella* esszéesorozatában, a szövegek egymásköztjében is lejátszódik valami hasonló regényesítés. Legkitüntetettebb mozzanata ennek a regényesítésnek a könyv címében is ott szereplő, néhány gyors vonással megrajzolt huszonéves lánynak, az íróval egyazon, a Balaton felé tartó vonaton utazó Daniellának a megjelentetése, aki az esszékötet fikciója szerint érdeklődést mutat az író saját, regénybeli nyomozása, a tizennégy éves kislány egykori lépteinek végigkövetése iránt. A dolgok eképpen helyenként mintha az ő érdeklődésének kielégítésére magyarázódnának, az ő tekintete és figyelme lenne az, melyben az esszékötet tényei, értelmezései jelentést kapnak. Mégsem lesz regény a *Daniellával a vonaton*, noha a benne lévő műfaji játék vagy utalás magától értetődően idézi a *Követés* nagy trükkjét, képzelet, valóság, regényköltészet és a

bekövetkezett tények folyamatos és feszültségkeltő egymásba mosását, valóságos és kitalált szereplők rímelő színreléptetését.

Marad műhelynapló, olyan szövegfűzér, amely a regénytlet felszínre bukkanásakor saját önálló, ám a főműhöz képest mégiscsak másodlagos, szekunder életre kel, és a *Követés* című regény számtalan apróbb részletét teljesíti ki, világítja meg annak háttérét egy-egy újabb adalékkal. Lásd például azt a részt, ahol az író leírja, hogy a mellékszereplők egyikének megformálásban hogyan van segítségére az Ungváry Krisztián egyik könyvében megtalált arckép. Vagy vegyük azt az esetet, ahogyan a *Követés*ben a szó szoros értelmében „egy pillantásra” feltűnő „fiatal költő”, Simon Balázs portréja a *Daniella* egy helyén kibomlik, és az ott elmondott, megtörtént anekdota révén megtelik élettel, kézzelfoghatóvá, tapinthatóvá lesz az az ember, akit egykor sokan jól ismerhettünk. De ide sorolhatók az egykori helyszínek mai bejárásának különféle mozzanatai, melyeknek más vagy végül másképpen megírt változatai aztán megtalálták helyüket a regényben. A *Daniellával a vonaton* jelenidejűsége mégis más kategória, s csak formálisan függ össze a *Követés* metafizikus jelen idejével. Generálisabb értelemben ez a jellegű munka, a két anyag párhuzamos írása arra ad alkalmat, hogy a *Követés* kéziratban, töltőtollal papírra vető író (az eredeti regénynek számtalanszor ismétlődő képe, ikonja ez) újra számot vessen azokkal a nagyobb témákkal is, melyek, mint említettem, régebb óta foglalkoztatják (ilyen például a „korszak” fogalma, vagy a „regény”, az „idő” és a „regényidő” immár sokadszorra kibontott problémái, de ugyancsak ide számítható a tisztaeszleli vérvád először 1976-ban, bővített kiadásban 1983-ban könyvbe foglalt, és az életműben azóta is rendszeresen elő-előkerülő példája). Sok olyasmi is akad itt, aminek éppen a *Követés* írásakor speciális fénytörésben vagy esetenként egészen új helyzetben kellett felvetődnie; a művészeti korszakok és a posztmodern összefüggései, az egymás mellett élő, majd egymás mellől el-eltűnedező generációk nagy, általános kérdései, a huszadik századi magyar történelem viszonyulási pontjai, a *túlélő* kontra *tanú* státuszáról szóló elmélkedés mind-mind ilyen kérdések. Ne feledjük, a *Követés* az író pályáján új változat a történelmi vagy történelmi témát feldolgozó regényre, ahogy az esszé sor egy helyén erről Sándor Iván konkrétan is szót ejt.

A *Daniellával a vonaton*nak van továbbá egy olvasónapló-rétege is, melyben az író részletesen, már-már katalógusszerűen beszámol az aktuális regényírói munkájához közvetlenül kapcsolódó, friss olvasmányairól, kommentálja őket, adott esetben pedig azt is elárulja, tanulságaikból mit tud felhasználni a regényben (sok-sok apró ösztönzés, gondolatfutam mellett egy Baudrillard-interjú, Harald Weinrichnek a felejtésről szóló nagy kultúrtörténeti munkája, egy szelárnyékban lévő kisebb Mészöly Miklós-mű, a *Vendég*, melynek részletes elemzése egy személyesebb Mészöly-portréba ágyazódik, valamint Márai Sándornak a vészkorszakban írt írásai szerepelnek ebben az értelemben a legkitüntetettebb helyeken). Kétségtelenül a könyvnek ez a rétege, az olvasónapló-jellege a leginkább efemer benne – kicsit szimbolikusnak tartom, hogy épp az idegen tulajdonnevek leírását kíséri a legtöbb elvétel és hiba a kinyomtatott szövegben. Mégis érdekes és tanulságos megfigyelni azt a módot, ahogyan az eredeti impulzus – gyakran magától értetődően, és a felismerés következtében az olvasónak is megelégedést nyújtva, néha viszont bonyolultabb, majdhogynem újrarárhatatlan áttétellel – végül helyet kap a *Követés*ben. Önkommentár tehát a *Daniellával a vonaton*, amiben ott van az önreflexiónak az az olykor elsöprő lendülete, amely a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján a magyar próza egy részét új életére keltette: ebben az önreflexióban azonban a Sándor Iván egész írói alkatahoz jobban illő elmélkedő kontempláció tapintható ki, mintsem valamilyen demonstratív belső igazolás.

Sajátosan színezi végül a képet az is, és ez ugyan utólagos, inkább a 2006-os, árpádsáv-os őszből visszavezethető tudás, ám eltérő élességgel az esszék különböző pontjain is elő-előkerül, hogy éppen 2002, a *Követés* (és a *Daniella*) írásának a kezdete volt az az év, amikor a magyar társadalomnak az a söpredéke, amely úgy tűnt, 1944–45 fordulóján egy-

szer már végleg kiírta magát a magyar történelemből, újra, a '89-es rendszerváltás utáni mindenkori politikai jobboldal ösztönzéséből immár sokadszorra megint legitimációs státuszhoz jutott. A könyvnek minden egyes érve, megfogalmazása, kifejtett érvelése, szociológiai-történeti reflexiója, az egykori helyszíneknek hat évtizeddel későbbi újbóli bejárása, ez az emberöltőkön átnyúló, érzékletes taktilitás vagy a munka közben elő-előkérdzkesdő közvetlenebb spiritualitás mind-mind nyílt vita, opposíció ennek az elképesztő redivivusnak a mozgatórugóival szemben.

Aki már olvasta a *Követést*, annak a *Daniellával a vonaton* úgyszólván kötelező olvasmány; akinek ez a könyv kerül előbb a kezébe, nem lesz képes megállni, hogy ne olvassa el tulajdonképpeni tárgyát. A regény és a műhelynapló mostantól kéz a kézben jár, és akármelyikőjük felől kerülünk a másik közelébe, a huszadik századi Magyarország egyik legsötétebb szegyenét fogják láttatni. A történetet, ami ott rejlik mögöttük, újra és újra fel kell mondani, nemcsak addig, ameddig a tanúi köztünk vannak és felmondhatják, hanem amíg csak létezik emberi emlékezet.

H A L M A I T A M Á S

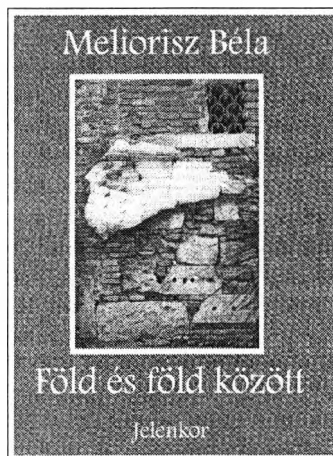
SZAVAK JEGE

Meliorisz Béla: Föld és föld között

A Jelenkor Kiadó zsebkönyv méretű verseskönyveinek sora, úgy fest, lassan sorozattá női ki magát. Ami azért is elégséges ok az önfeledt örvendezésre, mivel mindahány ebben a formátumban eddig megjelent darab az esztétikai öntörvényűség rokonszenves mértéktartásával (s nem mellékesen a mindannyiszor gondosan esztétizált borítóképpel) vétette magát észre. Meliorisz Béla *Föld és föld között* című munkája (amely az 1950-es születésű költőnek furcsamód csupán a harmadik önálló kötete) hézagatlanul illeszkedik e finom lírai vonulatba: a nyelvi-poétikai minőség magas fokával, a saját hang *kinűvelt természetességével* s a szövegeket kötettté komponáló műgond komolyságával.

A két ciklusba rendezett 62 vers sajátos tükörszerkezetben olvastatja magát: a *Csak menni* és a *Házhoz jön* darabjai az el és a vissza, az idegen és az otthonos, az úton levés és a várakozás, a lehetőség és a tehetetlenség lel-

Jelenkor Kiadó
Pécs, 2006
79 oldal, 1500 Ft

ki-szellemi (sőt, egzisztenciális-ontologikus) szélső értékei között jelölik ki a versek alanyának helyét, helyzetét, lébeli és mentális állapotát. Az elmúlás toposzát állítva középpontba, az időhöz és a halálhoz (s az élethez és az előkhöz) való viszonyt élesítve ki. Nem a gondolat személytelen síkján, nem elvont bölcséleti játék formájában: a versek hangütését és kérdésirányait a személyes lét nagyon is konkrét krízise, a betegség és kiszolgáltatottság mélyen alanyi tapasztalata határozza meg. A *de profundis* megszólaló versbeszéd éppenséggel azáltal kerül el az önmagába visszazáruló panasz retorikai kockázatát, s válik megrendítő erejű megnyilatkozássá, hogy a saját megrendülést iróniával szemléli, önön panaszos szólamába távolító-tárgyasító reflexiókat szervesít; azaz nem elvész a válságban (a szenvedésben), hanem beszél a válságról (a szenvedésről). Beszél, mégpedig a jeremiádok műfaji emlékezetét is előhívó vallomások beszédhelyzetén hol belül, hol kívül kerülve. (Egy-egy példa a kétféle tónusra: „csüng a kéz lüktet a halánték / jöttöd már kései ajándék / s ki kell találni mindent újra / iszonyatos a lélek útja” – adnak hangot test és lélek kétségesen visszafordítható romlásának a *Nem múlhatnak el* [25.] könnyed páros rímei; „nem kell világga menni / házhoz jön a nagy semmi / mondjuk egy kis szédülés / eldől sz ennyi az egész” – fokozza le és távolítja el a tragikum közelgő tényét a *Házhoz jön* [72.], éppen a lefokozás és eltávolítás rezignált beszédformájával alapozva meg a hitelesség lélektanát – s a katarzis többletét.) Jobbára azonban a határon egyensúlyozva – ami művészi értelemben talán a legnehezebb feladat. Olvasatunkban e *retorikai köztesség*, a beszéd és a beszélő hollétének megragadhatatlansága, hangnem és látásmód rögzíthetlensége emeli Meliorisz könyvét a rokon élményvilágú lírai kísérletek átlaga fölé (valahová Baka István, Petri György, Orbán Ottó utolsó, illúziótlanul nagy verseinek közelébe). A nyelvi magatartásnak ez az *egyensúlyos köztessége* hathat oda, hogy az élet és halál közt (előbb a halálos kór szorításában, utóbb az ötvenedik életév eszméltető közérzetében) magára ébredő szubjektum az élet nyelvvé, nyelvivé formálható *értelmeire* képes rátalálni, ráismerni. Hol „a délelőtt törhetetlen üvege” (*Nyár van*, 12.) már-már misztikus élményében, hol a „hangyák cirógatják rózsás talpadat” (*Idill*, 23.) játékos intimitásában, hol pedig a feleség ültette leánderek (*Lehetett volna*, 41.) ártatlan növényi szépségében. Ahogy a fülszöveg fogalmaz, érzékeny szakszerűséggel: „A finoman gúnyos forma és a fájdalmas tónus váltogatásából származhat a haladék reménye, mely a föld és föld közé beszorított ember vigaszává válik.”

A többségükben igen rövid s egyszerűen megformált, a verstani kötöttségeket gyakran, a központozást pedig következetesen elhagyó szövegek a formanyelvi eszköztelenség (kimunkált) látszatával nem elfedik, hanem inkább föltárják, föltárulni és megmutatkozni engedik az irodalmias jelképzés szokott módszereivel talán meg sem közelíthetőt. A versen, a szavakon, a nyelven és a nyelvi reflexión túl kitapinthatót; a létezés elemi tartalmait. (Nem mondva le eközben az alliterációk, a soráthajlások, a hasonlatok, a szimbólumok s a többi, *költői anyanyelvi* szinten számon tartható retorikai-poétikai eszköz használatáról sem. Csak éppen nem azokat helyezve előtérbe, nem azokat téve meg a versnyelvtan uralkodó összetevőinek. Ha nem tekinthetünk is el a regiszterváltó beszéd több helyütt diszkrétén működtetett technikájától: „igaz kegyetlenül gyalulja testünk a nyár / de innen legalább látni a végtelent / mely lehet hogy kéklőbb az otthoni égnél / és időtlenebb a halálnál // köröttünk minőségi szláv mellek / és formatervezett tomporok / sőt a pivo is remek / s ez nem kis dolog” [Meddig, 8.]. Vagy például a napszaktoposzok életértelmező többretűségének poétikai többletétől: „milyen figyelmetlenül éltem / s most alig várom hogy megszólaljanak / az irgalmasok templomának harangjai / bár nem is tudom reggel van-e vagy este” [Alig várom, 35.]. S a sor, versről versre haladva, folytatható volna...) Aligha gondolhatjuk véletlennek, hogy a szavakra, a beszédre és a hallgatásra reflektáló, a végső kérdéseket és válaszokat a csönd negatív retorikai tartományába utaló kitételeket oly sűrűn juttatja kitüntetett szerephez a kötet logikája. A kimondás esé-

lyeit latolgatva, az értelmes beszéd lehetőségeit téve mérlegre – szemközt a megnevezhetetlennel, a csak körülírhatóval. Az idővel, az elmúlással, a halállal – mondanánk, ha valamit muszáj volna mondanunk. A nyitó vers mintegy a rossz előérzet dacára szólaltatja meg a közössé, közösségivé avatott csend dicséretét (a tenger mint transzcendencia-jelölő szelíd nyomatékával): „hallgatunk mint a kövek / ha szólnánk / ostoba fecsegés volna csak [...] // a tenger titokzatos mondatait hallgatva / éljük napjaink / csak tudnánk / meddig tűrik még az istenek” (*Meddig*). A *Ha* című kétsoros utóbb már a saját (vers)beszéd elnémulásának felemás tapasztalatát igyekszik *szóra bírni*: „beállt a szavak jege / ha rálépnék bírna-e” (46.). A létezőnél szebbnek, tartalmasabbnak sejtett semmi ontologikus alakzata misztikus bölcséleti–költészeti tradíciókból lehet ismerős az olvasónak: „szépek a versek / a meg nem írtak / a semmibe hulló / rejtelmes mondatok / szép a némaság / ha azzal többet mondhatok” (*Szép*, 53.). Az *Ötven* szimbolikussá redukált képsége a hiábavalóság és az ártatlanság – egymást itt nem zavaró – képzetét kapcsolja egybe a lírai önreflexió mértékkel színre vitt műveletében: „mintha fehér tintával / rajzolni / fehér papírra” (67.). S megint csak más módszert követ a *Ma* nem című szöveg, a hagyományosabb versalkotás eszközeivel adva környezetrajzot – és hangulatfestést: „dombok duzzognak / csak a prэшázak fala világít / s a nagy csöndben pókok csodálják / egymás kézímunkáit // ma nem volt tanítás / porlott lassan a nap / a szavak kihültek / ami tudott félbemaradt” (73.).

A formális sajátosságok közül az intertextusok aránylag nagy száma érdemel külön figyelmet. Janus Pannonius, Hölderlin, Berzsenyi, Petőfi, Madách, Ady, Rilke, Kosztolányi, Szabó Lőrinc, József Attila, Radnóti vagy Weöres jelöletlenül idézett (és jelentésesen újraértett, esetenként újraírt) soraira, szófordulataira gondolunk. Könnyen fölismerhető, mégsem hivatkozó jelenléti vendégszövegek ezek. Kibillentésük eredeti kontextusukból sem öncélú mutatvány, nem a felülíró virtuozitás nyúl itt hozzájuk: sokkal inkább a közös emberi jegyében állnak, s a kulturális folytonosság személyfölötti minőségéről adnak hírt. A Szabó Lőrinc-parafraízis: „s én szeretni akarok ahogy régen / nem szavakkal játszani / mindenért egészen” (*Ahogy régen*, 26.), a *Kocsi-út az éjszakában* Adyját is evokáló Radnóti-áthallás: „oly kerek ma a hold / s közeli mint még soha / bárkák úsznak előtte / lomha leltári tárgyak / s lassan dőlni kezd a szoba / teljes a titok / vagy majdnem az” (*Érezni*, 31.), a József Attila-allúzió: „okos doktorok rendezgetik / fényes eszközeiket / s én a félelemtől alig látszom // soha nem látott szakadék fölött / ver a szívem” (*Szakadék fölött*, 32.), a Kosztolányi-„kiigazítás”: „ahogy sokasodnak éveim / egyre jobban derülök bolondságaimon / így aztán elképzelhető / hogy annyira rokonszenves leszek magamnak / eszem ágában sem lesz elmozdulni / ha a fák majd nekem is aranykezükkkel inte- nek” (*Elképzelhető*, 48.), vagy a rendhagyó Hölderlin-hommage-ként is olvasható verszár-lat: „éppen nyár van / legfeljebb kora ős / s valahol / sárga körtékkel és vad / rózsákkal omlik / a tóba a hegy” (*Valahol*, 56.) – mind-mind a személyessé ért műveltséganyag egyedi, egyéni megszólaltatására ad példát, az idegenség beszédével dialógust kereső hermeneutikai eltökéltség szellemében jár el. E gazdag viszonyrendszert a kötet szövegei közti, intratextuális kapcsolódások is árnyalják. Az „oly kerek ma a hold” fölütésére néhány lappal arrébb a „nem kelek föl” (*Ha lehetne*, 49.) zárata válaszol; az *Ötven felé* (65.) tematikája az *Ötven* soraiban fogalmazza magát tovább; a *Vacsora után* (58.) konyhai helyzetképét az *Elégedett vagyok* (59.) szcenikája variálja újra. S ugyancsak a teljes kötetre jellemző, el-elcsúszó önirónia színezi át a záró verset (*Fél korsó híján*, 74.), amelynek címe a négy fiatal, pályakezdő költő (Csordás Gábor, Meliorisz Béla, Pálinkás György, Parti Nagy Lajos) verseit közreadó valamikori közös kötetre, a *Fél korsó hiányra* visszautalva kapcsolja össze a múltat a jelennek, a pálya kezdetét az aktuális munka végével...

Törések és töredékek alkotta epikai ívbe rendeződnek a kötet versei; nem történetet rekonstruálva, de történésekben formálódva, mintegy történve maguk is. A nyárból az

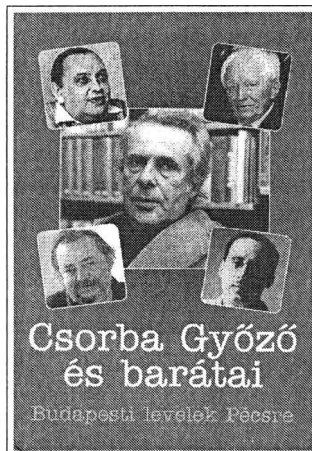
őszbe és a télbe, a tengerpart mitikussá rajzolt világából a városi otthonlét ismerős hétköznapijaiba, az egészség öntudatából a betegség bizonytalanságába tartanak és visznek; egyszer a gyermekkor közérzetét idézve föl aggályosan gyöngéd iróniával, másszor szerelmi vallomássá lényegítve át a számvetés beszédét; mindenütt antik istenek jelenlétét sejtve, de a kórházi nővérek kincstári hosszúnadrágjának látványából nyerve erőt a gyógyuláshoz; beszélve és elhallgatva, beszélve a hallgatás kényszeréről és hallgatással *írva körül* a szavakkal bizonyosan tolmácsolhatatlant. S mindezt *Föld és föld között* tájékozódva-tévelyegve. A címadó verset érdemes sorról sorra idéznünk e ponton: „száraz ágak közé szorult az ég / de ragyogni igyekszik mint a semmi // mit szólna anya / ha látna idegen pályaudvarokon bolyongani / vagy hallaná ahogy az enyéimhez / fordulok néha / nehéz most elképzelni // itt voltam otthon / ezekben az utcákban siettem / régi komoly őszökön / bolond fejfel keresve / görög istennők lábnyomát // mennyit töprengtem föld és föld között / és sorra szétszakadtak a papírvitorlák” (*Föld és föld között*, 64.). A központi trópus jelentéstani összetettsége, azt érezhetjük, az általa jelölt kötet egészére átsugárzik. Jelentését rögzíteni próbálnunk nemcsak fölösleges (sőt, egyenesen akadékoskodó) erőfeszítés, de hiábavaló igyekezet is volna. Hiszen a – pascali bölcsélet felé is megnyíló – Nemes Nagy Ágnes-féle *Között* ontikus tapasztalata éppúgy átszüremlik (vagy nem – ez ízlés és érzékenység dolga) ezen az egyszerűnek ható szövszerkezeten, amint eldönthetetlen az is: a két *föld* ugyanaz-e (ha igen, akkor a közöttség mint az ember létbeli pozíciója itt a hely-telenség helyeként definiálja magát), vagy nem – s akkor az eltérés/elkülönbözés vajon idő- vagy térbeli természetű-e (azaz, mondjuk, a betegségből az életbe visszatérés temporalitása viszi színre magát ily módon, avagy például a *Föld* mint archetipikus életjelkép és a *föld* mint temetői közeg kettősségéről beszél a szintagma)... A vers maga, ha jól értjük, a „szárazföldek” között navigáló (papír)hajó képzetével mindenestre a gyermekkor világát idézi meg, a vízi út (mint a köztesség bejárása) játékába – a visszatekintés rezignált érzelmességű gesztusával, *reflektáltan mitizáló* műveletével – természetszerűleg az életút toposzát is bevonva. De nem volna védhetetlen talán az az olvasat sem, amely jelentést tulajdonítana az elsődlegesen helyesírási kényszernek engedő sajátosságnak, az első *Föld* nagy kezdőbetűjének. Egy ilyesfajta megközelítésben ugyanis *Föld és föld* különbsége (és kapcsolata) az egyedien különleges és az esendően közös, a kitüntetett és a köznapi, a szakrális és a profán különbségeként/kapcsolataként válnék olvashatóvá. Márpedig a Meliorisz Béla könyvéből *nyerhető* olvasástapasztalat egy lehetséges összegzése éppen azt kellene, hogy magában foglalja: a *Föld és föld között* versei az esendőt, a köznapi, a profánt szembeállítják a különlegessel, a kitüntetettel, a szakrálissal – saját esztétikájukat is ennek az elszánt kísérletnek szolgáltatva ki, beszélőjük sorsát is ebben a megrendítő összefüggésben téve kockára.

ONNAN IDE, INNEN ODA

Csorba Győző és barátai. Budapesti levelek Pécsre

„[Ez] a levelezéskötet afféle bedekker és anziksz a korról, a levélírók stílusának és a levelek tartalmának megfelelően mulatságos vagy tragikus, szórakoztató vagy elszomorító, éppen ezért tanulságos és érdekes olvasmány, egyben tisztelgő főhajtás a 90 éve született [Csorba Győző] emléke előtt.” (231. o.) Hajlamosak volnánk, hogy kedvcsinálóként vagy ajánlasként olvassuk ezt a (szerkesztői utószóban szereplő) mondatot, amely azonban magában foglalja a könyv szerkesztésének összes problémáját. Nem nehéz észrevenni, hogy már a főcím és az alcím is feszültségteli viszonyban áll egymással. A főcím Csorbát állítja középpontba; ezt megismétlik a Szirtes Gábor sorozatszerkesztőtől származó, a könyv hátoldalán található sorok is: „Csorba Győző [...] hagyatékának anyagaiból [...] egyre erősebb kontúrokkal [ki]rajzolódik, [hogy] egyszemélyes szellemi és pedagógiai műhelyként is működött, érdeklődést tanúsítva mindazok iránt, akik megítélése szerint értékalkotók voltak [...]” Az alcím ugyanakkor a Pécsről elszármazott és Csorbára mesterként tekintő fiatalabb írók „budapesti leveleit” ígéri. De ez nem is teljesen pontos: számos levél ugyanis nem Budapestről érkezik, és a levelek egy részét Csorba írta. A kötetben szereplő fiatalabb írók közös sajátossága inkább abban áll, hogy mindannyian Budapesten *dolgoznak*, a fővárosban keresték *boldogulásukat*, de nem laknak ott feltétlenül (és folyamatosan). Mintha a kötet teljes jegyzetapparátusa az alcím és a főcím feszültségének eltüntetésére törekedne. A jegyzeteket készítő Pintér László a költő középső lányának (Csorba Noémi) férje; a törekvését talán úgy jellemezhetnénk, hogy az egész anyagot a családtörténet részévé próbálja tenni. Egyszerűen szólva: a levelezés közlése a Csorba-család familiáris emlékezetére épül, és azt próbálja gazdagítani. Így érthető, ha a teljes jegyzetapparátusban *egyetlen* olyan jegyzet sem szerepel, amely a levelezőtársak (vagy azok hozzátartozóinak) visszaemlékezésére épülne. Az alábbiakban – ezzel a tendenciával dacolva – a könyv egyébként *rendkívül értékes anyagát* a levelezőpartnerek perspektívájából próbálom bemutatni.

Galsai Pongrác 1959 és 1980 között összesen huszonnégy levelet írt Csorbának, a válaszlevelek viszont mind elvesztek. A levelezés csúcspontja a hetvenes évekre tehető; Galsai ekkor a *Nők Lapjánál* dolgozott, ahol Csorbának számos verse jelent meg. De ezen túlmenően is, Galsai sokat segített Csorbának a fővárosi ügyek intézésében: kiadókkal tárgyalt, honoráriumokról alkudozott stb. Megfordítva viszont biztosak lehetünk benne, hogy Csorba élénk figyelemmel kísérte a nála tizenegy évvel fiatalabb „kolléga”

*Irodalmunk forrásai**Sorozatszerkesztő: Szirtes Gábor**Sajtó alá rendezte és az utószót írta: Pintér László**Pro Pannonia Kiadó**Pécs, 2006**284 oldal, 2500 Ft*

írói tevékenységét. A levelek alapján az olvasónak az az érzése, hogy Galsai roppant vidám személyiség volt; ezek után különösen meglepő, hogy élete „főműve” (egy mindössze 135 oldalas, vékonyka könyvecske): kínzó szembenézés a halállal. (A könyv írásakor Galsai mindössze negyvennégy éves, és negyvenhét éves, mire megjelenik.) 1972 augusztusában a következőképpen számol be Csorbának a készülő könyvről: „Az [Egy *hipochonder emlékiratait*] írom, amit életem »főművének« szánok, minthogy egyebek közt az élet értelmét kívánom megfejteni benne. Szóval, várj még egy csöppet, ne nyugtalankodj, hamarosan mindenre fény derül.” (22. o.) Milyen kár, hogy nem ismerjük Csorba válaszáat; egy lehetséges válasz rekonstruálásakor talán a *Folyamat* című, Galsainak ajánlott versből lenne érdemes kiindulni. A vers a következőképpen zárul: „el kell viselni hogy rugott eb / módján sunyin s rossz indulattal a nyelvről elősompolyogjon / az alattomos szó: öregség.” (*Simeon tűnődése*, Magvető Kiadó, 1983. 23. o.) Mindenesetre az egyértelműnek tűnik, hogy Galsai és Csorba között rendkívül oldott, sok-sok humorral átítatott, egyenrangú kapcsolat állt fenn. 1978-ban egy pécsi látogatás előtt Galsai a következő táviratot küldte a Csorba-családnak: „Csütörtökön öt óra után érkezünk, természetesen nálatok vacsorázunk [...]. Nagyszabású, tájjellegű, élményszerű estebédre számítunk.” (34. o.) Ezt a vidámságot Galsai akkor is megőrizte, amikor súlyos egzisztenciális válságban volt. 1980 januárjában írja: „Magamról annyit, hogy november elején »világgá mentem«, csak karácsony este kullogtam haza, s azóta továbbra is itt élek farkasréti, félkomfortos jégbarlangomban.” (38. o.) Ez volt az utolsó előtti levél; az utolsó levelet a szerkesztő már a kötet anyagának összeállítását követően találta meg. Ebben Galsai ajánlást kér Csorbától, amelyet valamilyen jelentkezési lapra kellett (volna) rágépelni. Utána következik egy érdekes zárójeles megjegyzés: „Ha Margitka [Csorba felesége] 6 példányban, széles margóval le is gépelné – nagyon hálás lennék.” (39. o.) Galsai valószínűleg maga is érezte, hogy a humor itt túlzottan nagy kérésbe csapott át: „Ne haragudj ezért az undok kérésért” – írja. (39. o.) Mindenesetre e levél után a kapcsolat megszakadt. A levelezés végkicsengése azt a hipotézist sugallja, hogy Galsai a súlyos egzisztenciális válságban elvetette a súlykot. A jegyzetelőnek bőven lett volna minek utánamennie. (Miközben ebben a részben számos olyan jegyzet van, amelyek nemcsak feleslegesek, de még sértőek is az olvasóra nézve: nem kellett volna sorozatosan elmagyarázni, hogy az ÉS-t tulajdonképpen *Élet és irodalom*-nak hívják, hogy november 7-én volt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulója stb.)

A kötetben szereplő „pécsi emigránsok” közül Kalász Márton volt a legszorgalmasabb levelező, az ötvenes évek vége és a nyolcvanas évek közepe között több mint negyven levelet írt. (Ez persze nem jelent többet évi egy-két levélnél, miközben néha egy-két-három év is kimarad.) Az előző részhez hasonlóan Csorba levelei ezúttal is teljes egészében hiányoznak. Kalász sokáig (1974 és 1985 között) az ország egyik meghatározó irodalmi lapjának (az *Új Írás*) egyik szerkesztője volt, ennek ellenére szinte egyáltalán nincs szó a lapban való publikálásról, és csak néha-néha kerülnek szóba a folyóiratban Csorbáról megjelenő kritikák. A levelezés legfeltűnőbb motívuma Kalász állandó egzisztenciális válsága: „Olyan emberi válságba kerültem megint, szeretnék belőle kilábalni, s ez minden erőmet igénybe veszi” (56. o.); „Néha azt hiszem, a teljes széthullás küszöbén vagyok” (76. o.); „Nagyon-nagyon köszönöm könyvedet – éppen gyötrelmes, kételkedő gondolatok közepette ért.” (79. o.) De sohasem tudjuk meg, hogy a válságnak mi az oka, ennek közlésére Kalász nem tartja alkalmasnak a levélformát: „Levélnék hosszú volna ez az ügy.” (56. o.) Kalász 1971 februárjában családotul Kelet-Berlinbe költözik, ahol az akkor megnyíló Magyar Kultúra Háza igazgatója lesz. Ez a munka számára teljesen új kihívást jelent; az alkotómunka nagy-nagy veszélybe került: „Így aztán az utóbbi időben azon, amit szerettem volna, alig dolgoztam. Írtam egy-két verset, néhány prózatöredék hever a fiókomban. De mikor lesz a töredékből használható egész, nem tudom. – Ilyen

szemmel nézve félig-meddig mégis csapda volt ez a Berlin.” (62. o.) Vannak azonban olyan levélhelyek is, amelyekből nemcsak az derül ki, hogy nem jutott elég idő a versekre, hanem egy szabályos fogolyhelyzetet vázolnak föl: „Áprilisban már aligha mehetek haza. Az Írószövetség eddig mélyen hallgat, pedig próbáltam üzenni, sugalmazni több ember által is. [...] Miért is hívnának engem haza Berlinből? Az ő hívásuk nélkül viszont innen nem mehetek.” (62–63. o.) (E berlini beszámolóok háttéréről feltétlenül érdemes lett volna egy interjút készíteni.) Kalász és Csorba kapcsolatát egyértelműen a tanítvány és a mester viszonyaként értelmezhetjük. Erre utal az, amit Kalász az 1971-ben megjelent *Időjáték* című verseskötetről írt: „Vállalkozzam újra a közhelyre, és mondjam, nagyon-nagyon szép a könyved? Mert bizony az! Része annak a romlatlan ívnek, amit műveddel eddig fölrajzoltál a magyar költészet térképére.” (60. o.) A másik oldalon feltételezhetjük, hogy Csorba nemcsak értékelte és bírálta Kalász versesköteteit, hanem építeni is próbálta az állandóan válságban lévő tanítványát. (Egyértelműen ezt mutatja, az *Időjáték* című kötetben szereplő, a *Hó alatt* című, Kalásznak ajánlott prózavers, amelyről Kalász ezt írja: „őszintén szólva [és nyíltan-érzelmesen] az utóbbi időben semmi nem hatott meg ennyire, mint az üzeneted...” Uo.) Még a levelek alapján is könnyű észrevenni, hogy a kelet-berlini tartózkodás fordulópontot jelentett Kalász alkotói pályáján. Még kintről írja 1973 februárjában: „Mindnyájan nagyon szeretünk Baranyába, Somberekre jární. [...] Szeretnék könyvet írni a falumról, erről az összevissza népről ott – Te is tudod mit értek alatta – hogy talán több derüljön ki végre, mint amit az odaérkezőknek az esetlegesen elékerülők elmondanak.” (63. o.) Számára ez lenne az igazi hazatérés: nem a Magyarországra, nem a Budapestre, nem a Pécsre, hanem a szülőfaluba való megérkezés. 1985 márciusában, egy általa kiadott magyarországi német népköltészet-antológia kapcsán ezt írja: „Nekem nagyon fontos, fontosabb szinte a saját verseimnél. Néha úgy érzem, öregedve lassan visszanémetesedem. Remélem, magyarul nem felejték el majd vénségemre.” (83. o.) Egy évvel később megjelent Kalász valószínűleg legjelentősebb könyve, a *Téli bárány*. Ebben olvashatjuk a következő (Kalász helyzetére is vonatkoztatható) párbeszédet: „Akik a németsegből kiválnak, úgy értem, tanulnak – folytatta Uray –, szellemi emberek lesznek, s rögtön beolvadnak a magyarságba. Nem tagadják meg származásukat, de muszáj beolvadniuk. Aztán Weissből Véry lesz, belőlem Urbauerből Uray. Egyszer csak észre sem vesszük, mégiscsak megtagadtuk őket.” (Magvető Könyvkiadó, 1986. 83. o.) Csorba 1985 januárjában még elmondja köszöntőjét Kalász ötvenedik születésnapja alkalmából, a Fészek Klubban, *A hazavágyódás és a töprengés költője* címmel. De aligha kell nagy bátorság azon sejtés megfogalmazásához, hogy Csorba ezt a „visszanémetesedést” már nem tudta követni, a kapcsolat hamarosan megszakadt. (Az ebben a részben szereplő jegyzetek gyakran átcúsznak a szerkesztő élettörténetének bemutatásába: „Csorba Győző Noémi nevű középső lánya, a három közül elsőként ment férjhez 1972-ben jelen sorok írójához, s mivel az új házasoknak lakása nem volt, Csorba házának fél-szuterén részében rendezkedtek be, ami a zárkózott és nyugalmat szerető költőnek annak ellenére nehézségeket okozott, hogy a fiatalok igyekeztek »láthatatlanná« válni.” [64. o.] Alig két oldallal később olvashatjuk a folytatást: „1974 nyarán elköltözhett Csorba házából Noémi lánya és veje, így a költő megint visszazökkenhetett normális életvitelébe [...]”).

A kötetben szereplő levelezőtársak közül Lázár Ervin nemcsak a legfiatalabb volt, hanem ő alkotta a legjelentősebb életművet is. A levelezés súlypontja most a nyolcvanas évek tevédi át, és nagy szerencsénknek néhány Csorba-levél is a rendelkezésünkre áll. Hosszú budapesti tartózkodása alatt Lázár különböző újságoknál és folyóiratoknál dolgozott; rendre kért verseket Csorbától, és mindig megpróbált számára kiemelt honoráriumot elérni. A levelezés mégis döntően a két fél megjelent művei körül mozog. 1966-ban látott napvilágot Lázár Ervin *Csonkacsütörtök* című elbeszéléskötete, melynek kapcsán Csorba így ír: „Köteted jó kötet, legfeljebb sikerületlen részek vannak benne, gyöngé írás

egy sincs. Tematikád, hangod változatos, és ez nem a bizonytalanság, hanem a fejlődés és a kísérletezés változatossága.” (87. o.) A könyvben szereplő elbeszélések közül Csorba a *Ha okos vagy, mint a kigyó* címűt emeli ki. „Ebben minden benne van, amit tudsz, illetve azon a fokon tudtál: kitűnő rafinált szerkesztés, jó atmoszféra, problémalátás, lélektan stb.” (Uo.) (Csorba ítélete ezúttal telitalálat. Még a mai olvasó is remekművet láthat a novellában: elsősorban a személyiségmag fragmentáltsága, az idősíkok montázsszerű használatja és a szocializmus művészetideológiájának bírálata miatt.) A másik oldalon Lázár általában csak köszönetet mond a megkapott könyvekért, és megelégszik valamilyen rövid és formális dicsérettel. A levelek állandó témája e köszönetek késése és elmaradása: „Ennek ellenére nem hallgathatom el fejcsóválásomat, hogy szép kötetem megküldésére még a füled botját sem mozgattad.” (104. o.) E szemrehányásokra Lázár általában némi öniróniával válaszolt: „Ezer bocsánat! Már megint nem köszöntem meg a kötetedet. Galád módon azt gondoltam, úgyis találkozunk Pécsen és majd ott.” (104–105. o.) Egyetlen kivétel van, ami azonban az egész kötetben egyedülálló: az 1972-ben megjelent *Időjáték* című kötet kapcsán Lázár a következőket írta: „Én különben azt tartom, hogy a szomorúság a legfontosabb a világon. Minden benne van, ami lényeges. De azért néha lehetne jobb kedved. Lehetnél kicsit vidámabban szomorú. Annyi mindent közírárré tettek már a világon! De ezt úgyis te tudod legjobban.” (93–94. o.) Ez a megjegyzés már tartalmazza egy lehetséges és átfogó Csorba-kritika alapjait, ami persze sohasem készült el. (Az a kérdés is felvethető természetesen, hogy Lázár megjegyzése találó-e éppen az *Időjáték* című kötet kapcsán. Ebben található ugyanis a Kalásznak ajánlott – már korábban említett – *Hó alatt* című vers is.) Egy 1985-ös levélről kezdődően a levelezés állandóan visszatérő motívuma a gránátalmafa. Lázár otthon tejfölső pohárban növesztette a fát, majd valamikor át is adta Csorbának. 1988-ban Lázár még mindig erre utal vissza: „Gondolom, azért írsz ilyen egyszerű verseket, mert egy gránátalmafa vet rád árnyékot [...] és állítólag a gránátalmafa árnyékában írni biztos sikert jelent!” (114. o.) 1990-ben Csorba egy már tényleg nagyon rövid levél végén ezt írja: „Örülök, hogy te jól vagy. Én, szolidárisan a gránátalmafával, »száradok, öregszem«, de többé nem remélhetem, hogy megújulok.” (116. o.) Lehet, hogy az örökös „szomorkodás” miatt Lázár nem érezte meg, hogy ezúttal valóban nagy baj van? A nagybeteg költőtől további verseket kért, méghozzá enyhén zsörtölődő stílusban: „Ha netalán azt akarod mondani, hogy nem írsz, figyelmeztetlek, egyszer azt találtad mondani, hogy majd megírod a feleséged verseit [...]. Hol vannak?” (119. o.) (A jegyzetek ezen a helyen is problematikusak. *Először is* ebben a részben található Csorba teljes leszármazási családfája: lányok, unokák és dédunokák. Mondanom sem kell, hogy itt messze átlépjük azt a relevancia-horizontot, amelyet a költő életműve kijelöl. *Másodszor* olvashatunk egy „szép” idézetet Pécs korabeli közismert fűzfapoétájától: „Aztán nem elfelejteni!” [110. o.] De ki volt ez a fűzfapoéta? Volt-e esetleg valamilyen becsületes neve? *Harmadszor*, még a Kalász-levelezés egyik jegyzetéből megtudtuk, hogy Csorbát 1985 őszén műtötték a Pécsi Orvostudományi Egyetem Ideggyógyászati Klinikáján [86. o.], de most egy 1986. május 12-i levélhez kapcsolódik a megjegyzés: „Csorbát ekkor műtötték [...]” [113. o.] Vajon ugyanarról a műtétről van szó, vagy egy későbbi műtetre is sor került?)

A könyv kétségtelenül érdekesebb (de inkább „tragikus” és „elszomorító”) része Csorba Győző és Szántó Tibor levelezése. Az első levél még 1955-ből származik, amikor Szántó a *Dunántúl* című folyóirat felelős szerkesztője, Csorba pedig a lap szerkesztőbizottságának tagja volt. Ebben a levélben Csorba a *Triciklin* című elbeszéléskötetről mondja el a véleményét. „Úgy látom, erősen szívedre vetted az új követelményeket, s mindent megtettél érdekükben, ami Tőled tellett.” (12. o., kiemelés tőlem – W. J.) Jól érezhető, hogy a megfogalmazás mögött már egy hosszú történet húzódik meg. A *város oldalában* című beszélgetéskötetben Csorba a következőket mondja a kapcsolatuk kezdetéről: „Írói

múltja nem volt. Mi azt hittük, amikor a párt ilyen fiatal korában odatette őt hozzánk, hogy ez azért történt, hogy köztünk puhatólőzzon. Ezért mindenki kicsit tartózkodott tőle, pedig csak megbízható párttag volt, és kiemelt káder.” (Jelenkor Kiadó, 1991. 160. o.) De Szántó – aki a lap indulásakor mindössze huszonnégy éves – íróként és szerkesztőként egyaránt szinte teljesen egyedülálló fejlődésre volt képes. 1963-ból visszatekintve a következőképpen ír a *Dunántúl* legelső korszakáról: „A *Dunántúl*nak a megindulása után, egy ideig nem volt kontúros arculata, nem volt a kor igazi színvonalán álló gondolkozása, ítélete. Egy ideig hajlott arra, hogy kincstári betűmintakönyv legyen. Később bosszankodva, szégyenkezve gondoltunk arra az aránylag rövid időszakra.” (Szántó Tibor és a *Dunántúl*, Pannónia Könyvek, 1988. 43. o.) A Csorba által emlegetett „új követelmények” azonban inkább az írói munkásságra vonatkoznak. Ha ebben a tekintetben szeretnénk megfejteni, hogy mire gondolhatott Csorba, akkor talán a *Dunántúl* legelső számában megjelent *Vájárok lesznek* című egyfelvonásos drámát kellene összehasonlítanunk a *Triciklin* című elbeszéléssel. A nagy változás abban áll, hogy Szántó feladja a sematikus-szocialista tematikát, a munkásmozgalom mindent átfogó kontextusát és az „elvtársaságot”. (A mai olvasó azonban ettől még nem fogja jónak vagy akár elfogadhatónak tartani a *Triciklin* című elbeszélést, és érezhetően Csorba – annak ellenére, hogy sokat dolgozott rajta – maga sem szívesen nyilvánítaná remekműnek.) Szántót 1957 márciusában letartóztatták, az 1956-os „szerepe” miatt. Meghurcolták, hét hónapot vizsgálati fogságban töltött, mire végre kiderült, hogy semmiféle „szerepet” sem játszott; 1957 novemberében végleg és teljesen felmentették. Ez a meghurcoltatás derékba törte az életét: a házassága tönkrement, a szembetegsége súlyosbodott, Budapestre költözött, és teljes visszavonultságban élt 1970-ben bekövetkezett, korai haláláig. De ez az esemény Pécs egész irodalmi életében is fordulópont volt: 1957 elején még megjelent a *Dunántúl* dupla száma, utána viszont a folyóiratot beszüntették. Rendkívül méltatlannak találom, hogy erre a meghurcoltatásra – egy olyan kötetben, amely az 1956-os forradalom ötvenedik évfordulójának évében jelenik meg – csak egyetlen, *leragasztott* lábjegyzet utal. A jegyzet a következő megjegyzéshez kötődik: „Amikor a börtön után először mentem Pécsre, azzal az érthető nekiszánással, hogy a hatóság, amely rajtam vesztett [...], esetleg újra rám rakja láncát, lásd Csikor [...]” (177. o.) A névmutatóban pedig ezt olvashatjuk: „Csikor Kálmán (pécsi rendőrtiszt)”. (245. o.) A gyanútlan olvasó a közlés ilyen körülményeit esetleg összefüggésbe hozhatja azzal a ténnyel, amelyre Galsai már 1980-ban a következő sorokkal utalt: „Csak utóbb a válság óráiban derült ki, hogy a gyöngéden kezelt dilettánsok között fölesküdt ellenségei is akadtak. Egy zugíró például, aki rövid nyomozói karrierjét arra használta föl, hogy a novelláiról kapott nevelői célzatú bírálatokat megtorolja.” (Galsai: „Szántó Tibor novellái elé”, in: Szántó Tibor: *A sötétülő ház*, Szépirodalmi, 1980. 21. o.) Ez a következtetés azonban fatális tévedés lenne, ugyanis Csikor ’56-os szerepvállalását és meghurcoltatását emléktábla hirdeti a pécsi Alkotmány utcában. Mindenesetre Csorba Pécsen marad, Szántó pedig Budapestre költözik, és egy ideig a második feleségének szüleinél lakik, a Rottenbiller utcában. De már 1957 végétől a kultúrpolitika Csorbát is megpróbálja Budapestre csábítani, mégpedig a Magvető Kiadóhoz. A levelezés folytatódik: nagyrészt Csorba tervezett Budapestre költözésének szervezési munkálatairól van szó. Miután Csorba fővárosba települése meghiúsult, és már kb. nyolc év eltelt a meghurcoltatás óta, Szántó egyszer csak hangot ad a sérelmeinek: úgy érzi, hogy Csorba nem állt mellé azokban a nehéz hónapokban: lelkileg túl könnyen belenyugodott a barátjának meghurcolásába, és a bírósági tárgyaláson sem tanúsított elég szenvedélyt. A jegyzetek most érik el a mélypontjukat: Pintér úgy érzi, meg kell védenie Csorbát a vádakkal szemben. Felsorolja Csorba Szántónak ajánlott verseit, közli és kommentálja Csorba kihallgatásának jegyzőkönyvét; végül mindenben Csorbának ad igazat, és az egész konfliktust Szántó túlzott érzékenységre vezeti vissza. (Az olvasó perspektívája itt alapvetően eltér a csa-

ládtagétól: még csak nem is kiegyenlített képet szeretne, hanem magára a konfliktusra kíváncsi. Az apologetikus törekvések ezért teljesen célt tévesztenek.) A levelező feleknek ezután a barátságot teljesen új bázisra kellett helyezniük. Mivel hiányzik jó néhány Csorba-levél, nem tudjuk meg, hogy a kapcsolat hogyan normalizálódott. Az biztos, hogy az irodalomhoz és a szocialista rendszerhez való viszony konstellációja alapvetően megváltozott: korábban egy pártkádér állt szemben egy igazi íróval, most viszont a rendszer által meghurcolt és a társadalom perifériájára sodródott egykori szerkesztő áll szemben a József Attila-díjjal elismert, állással rendelkező költővel. A kibékülést követően (1968-ban) a hangnem roppant szívélyessé válik; Csorba most így ír Szántó a *Bálnákról is beszélünk* című, új regényéről: „Regényedet [...] ismét elolvastam [...]. Változatlanul, sőt jobban tetszik, mint az első alkalommal. Kitűnő, egészen eredeti, egyéni szemléletű, törvényszerű könyv. Minden hivatkozó leleplezés-igény nélkül remekül megfogta benne a mai ember talán legtragikusabb traumáját [...]” (191. o.) (Közben persze Csorbának tudnia kellett, hogy ez az esztétikai ítélet *nélkülözi* a tőle megszokott szigort és tárgyilagosságot.) Alig egy hónappal később Szántó is nagy-nagy elismeréssel ír Csorba *Lélek és ősz* című kötetéről: „Az biztos, hogy még beljebb hatoltál valami nehéz közegbe, még beljebb, mint eddig. A teljesítményedből igazán mitsem von le az, hogy ma – öregebben, megpróbáltatban – jobban tudom értékelni, mint akkor, amikor jobbadán csak tetszett.” (195. o.)

A szerkesztői utószóban azt olvashatjuk, hogy a „a levelezéskötet afféle bedekker és anziksz a korról”; ezzel szemben inkább az a benyomásunk, hogy nagyon keveset tudunk meg a korról. A levelezésben ugyanis alapvetően három témakör kerül terítékre: az egzisztenciális válságok, egymás műveinek esztétikai megítélése (Csorba) vagy egyszerű és sokszor formális dicsérete (levelezőtársak), és végül egymás segítése a hétköznapi életben. Azt gondolhatnánk, hogy a társadalmi és politikai kérdések kirekesztésében nagyrészt Csorba álláspontjának érvényesülését láthatjuk. Az *Időjáték* című kötet egyik versében olvashatjuk: „A politika a konyhában, / az a politika. / A politika a szobában, / az ágyban, asztalnál, a munkapadnál / s a szív rejtékhelyein, / az a politika.” (*Válogatott versek [1945-1975]*, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979. 219. o.) Ha azonban alaposan a levelezés mélyére nézünk, akkor észrevehetjük, hogy a háttérben ott áll egy nagyon súlyos társadalmi probléma: a levelekből nagyon sokat megtudhatunk arról, hogy az ötvenes évek végétől nagyjából a nyolcvanas évek közepéig *milyen viszony állt* fenn Pécs és Budapest, és általában a vidék és a főváros között. A levelezések alapvető szereposztása ugyanis az, hogy a fiatal „tanítványok” Budapestre kerülnek, különböző szerkesztőségekben és kiadókban dolgoznak; a „mester”, az atyai jó barát viszont Pécsen marad. A képet csak némileg árnyalja, hogy egy időben maga Csorba is Budapestre szeretett volna kerülni. Elsősorban a Szántónak írt levelekből jól látható, hogy Csorba egyszerűen *unalmasnak* tartotta a pécsi életet; számtalanszor leírja, hogy „Pécsen semmi érdekes újság nincs”. (149., 151., 188. o.) A Budapestre került (ott lakó vagy ott dolgozó) fiatalok viszont általában semmit sem írnak és *fővároshoz* fűződő viszonyukról; ugyanakkor tudjuk, hogy végig szoros kapcsolatban maradtak egymással. Nemcsak segítették egymást a szerkesztői munkájukban, de nagyon szívesen támaszkodtak is a Pécsen maradt „mester” művészi kvalitásaira. A Pécshez fűződő viszonyukat egyfajta nosztalgikus beállítottság jellemzi: állandóan a tervezett látogatásaikról írnak, és sajnálkoznak, ha ezek meghiúsulnak. A nagy kivétel természetesen Szántó: ő nem volt abban a helyzetben, hogy Csorbának Budapesten segíteni tudott volna, és Pécsen pedig (azután, ami 1957-ben történt vele) teljesen megutálta. 1958 májusában – amikor ő már Budapesten élt, Csorba tervezett Budapestre költözése pedig már meghiúsult – a következőt írja: „Azért én mégis remélem, lakunk mi még egy városkapun belül és az nem Pécs lesz, mert oda én élni soha nem megyek.” (157. o., kiemelés tőlem.)

A Pécs és Budapest viszonyára vonatkozó kérdés a vidéki városban a helyi irodalom

és az ahhoz szükséges intézményrendszer megteremtésének lehetőségeként merült fel. 1958 októberében újra elindult egy pécsi irodalmi folyóirat: az egykori *Dunántúlt* a *Jelenkor* váltotta fel. A város vezetői újra Szántó Tibor kezébe akarták adni a lap szerkesztését. Erről Csorba Győző a következőket mesélte: „Volt itt egy párttitkár [...], utcát is neveztek el róla, Egri Gyula. Amikor Szántó Tibor kiszabadult a börtönből, Egri felkérte őt, hogy szerkessze a lapot, ami akkor már a *Jelenkor* lett volna. Szántó Tibor azt mondta, hogy ahonnan őt rabszállító kocsin vitték el [...], ő ott nem fog még egyszer szerkeszteni.” (*A város oldalában*, i. k., 169. o.) Szántó persze csapdahelyzetbe került: a kegyet a saját meghurcolóitól kellett volna elfogadnia. A lap felelős szerkesztője újra egy pártkader: Mészáros Ferenc lett. Az első lapszám beköszöntője sok mindent elárul az induló lap profiljáról: „Bevezetőül minden folyóirat szerkesztői kifejtik az első számban, hogy milyen irányvonalat kíván követni [...]. Ezeket a *Jelenkor* szerkesztőbizottságának nem kell kifejténie, hiszen az első szám megszerkesztése előtt megjelentek a Magyar Szocialista Munkáspárt művelődési politikájának irányelvei.” (*Jelenkor*, 1958. október, 1. o.) Nyilván az ijedség hatására is, egyszerre van szó párhúsról és apolitikusságról. A szám nyitóverse a *Dunántúlt* gyakorlatától eltérően nem egy politikai költemény, hanem Pákolitz István verse „Pannónia nagy fiáról”, Janus Pannoniusról: „Száz húron zengett versed friss varázsa: / Az embernek az emberről daloltál.” (i. m., 3. o.) A *Jelenkor* nemcsak apolitikus folyóirat kíván tehát lenni, hanem elsősorban a helyi tradíciókra kíván támaszkodni. (Nagy valószínűséggel ez a végső forrása a levelezésben uralkodó *apolitikus* beállítottságnak is.) A lap így feszültségteli viszonyba került a Budapestre került „pécsi emigránsokkal”: szüksége volt rájuk, de mégsem akarta őket túlzottan közel engedni magához. Ezt a feszültséget a legszebben Kalász Márton levelei tanúsítják. 1962 tavaszán írja: „Nagyon tetszett a lapotok. Azt hiszem, hamarosan egyik-másik pesti szerkesztő irigyetek lesz, s elmeget Hozzátok egy kis átképzésre.” (46. o.) 1970 szeptemberében viszont egy levél utóiratában a következőket írja: „Nem haragszom én a *Jelenkorra*, de egyszer már meg kellett mondani, ami a begyemben volt.” (55. o.) (Csak az a baj, hogy a szóban forgó levélből nem derül ki, hogy pontosan miről is van szó.) A Pécsen élő „mester” viszont úgy érezte, hogy az irodalmi élet intézményeinek megteremtésével a város élhetővé vált; 1975-ben meg is írja a maga lokálpatrióta hitvallását: *Nekem A VÁROS mindörökre* címmel. (*Vallomások, interjúk, nyilatkozatok*, Pannónia Könyvek, 2001. 11–14. o.) Még pontosan tíz évet kellett várnia, mire megkapta az első „vidéki” Kossuth-díjat. Ez a magyar kulturális élet nagyszabású decentralizációjának kiindulópontja (lehetett volna).

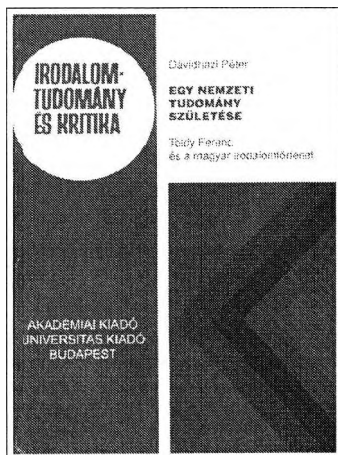
OLIMPIA UTÁN

*Dávidházi Péter: Egy nemzeti tudomány születése.
Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*

A XIX. század irodalomtörténetét feldolgozó monográfiáról kritikát írni, méghozzá nem kifejezetten szakfolyóiratban, nem könnyű feladat. E sorok írójában óhatatlanul felmerül a Katona József verséből¹ ismert (!) kérdés: „Jaj, de kihez, 's ki szól?“, s most legyen az előbbin a hangsúly. Mert ki is ebben az esetben az elképzelt olvasó? Olyasvalaki, aki alapvetően érdeklődik az irodalom iránt? (Ha azt mondom: Toldy, te azt mondod: Arany.) Vagy inkább úgy kell elképzelnünk, mint egy szűk szakmai közösség egyik képviselőjét, aki XIX. századi irodalom és a róla szóló szakirodalom gyakorlott olvasója? (Ha azt mondom: Toldy, te visszakérdezel: melyik?) E sorok írója inkább a második csoporthoz sorolná magát, elképzelt olvasója viszont ebben az esetben az első csoportból kerül ki, még akkor is, ha (szakmai ártalomból fakadóan) bizonyosan nem mindig hozzá szól majd. Ám amikor mégis, akkor szükségét érzi, hogy Dávidházi Péter rendkívül fontos könyve kapcsán bebizonyítsa: a XIX. század irodalomtörténetét és a róla szóló szakirodalmat nem csak azért érdemes olvasni, mert számunkra ma már távoli, egzotikus vidék, amelyen jól esik néha elkalandozni, hanem azért is, mert néha kiábrándítóan *nem* egzotikus. Sőt nem is „vidék“. Inkább – a korszak kedvelt metaforájánál maradva – tükör. Felismerhetjük és megláthatjuk benne mai „arcunkat“, segítségével reflektálttá válhatnak mára már öntudatlanná váló értelmezői műveleteink.

Régóta tudjuk például, hogy a magyar felvilágosodás kezdetének tekintett, szimbolikusan még ma is alkalmazott dátum, az 1772-es évszám, (Kazinczy mellett) Toldy Ferenc irodalomtörténeti korszakbeosztásának eredménye. S a ma már első hallásra a színházi analógiát idéző kifejezés: „Bessenyei fellépése“, Toldy szóhasználata szerint a „nyomtatásban megjelenik“ értelmében volt használatos. Arról is hallottunk már, hogy a magyar irodalom története többek között azért szűkült a magyar *nyelven* íródott művek történeté-

re, mert Toldy Ferenc így látta jónak. S ha összevetjük az akadémiai irodalomtörténet (közkeletű nevén: spenót) a hatvanas években megjelent harmadik kötetének szerkezetét (nem számítva az alap és felépítmény viszonyát) Toldy Ferenc jó száz évvel korábban készült irodalomtörténetének szerkezetével, akkor meglepően sok hasonlóságot tapasztalunk. Ennek pedig nem az az oka, hogy mindkét kézikönyv a „tények“-re kívánt szorítkozni, ha-

¹ Katona József: „A Múzsához“, in: Uő.: *Versék, tanulmányok, egyéb írások*, Orosz László (s. a. r.), Balassi, Bp., 2001. 13.

Irodalomtudomány és kritika sorozat
Akadémiai Kiadó – Universitas Kiadó
Budapest, 2004
1028 oldal, 2940 Ft

nem az, hogy száz évvel később is az tűnik megcáfolhatatlan „ténynek”, amit Toldy Ferenc annak tartott. A feltűnő hasonlóságok mellett ugyanakkor szemet szúrnak a különbségek is. Bizony, Toldy Ferenc még kételkedett benne, hogy Csokonai méltán bekerülhet a XVIII–XIX. századi költői panteonba (bár sokkal megértőbben bánt a szerzővel, mint Kölcsey Ferenc a hírhedt bírálatban), sőt abban is, hogy Vörösmarty után még lehetséges igazán jelentős költői teljesítmény a magyar irodalomban. S tette ezt úgy, hogy már jól ismerte Petőfi és Arany műveit. Dávidházi Péter ehhez hasonló összefüggésekre hívta fel a figyelmet annak idején Wéber Antal Toldy-monográfiájáról szóló kritikájában,² s ennek előzményeit és következményeit elemzi most, mintegy ezer oldalon keresztül. Könyvében gyakran találkozhatunk a fenti, már-már axiómává váló állítások kérdéses voltával. Megtudhatjuk például, hogy a magyar nyelven született művek soraként elképzelt irodalomtörténet nem kizárólag Toldy eszménye, hasonlóan gondolkodott a kérdésről – már jóval korábban – Pápay Sámuel is. S többek között az is világossá válik az olvasó számára, hogy a rossz emlékü középkorai irodalomórákért, ahol az életrajz mintegy a művek magyarázatául szolgált, bizonyosan nem Toldy Ferencet kell szidalmaznunk. Annyi igaz, hogy a XIX. század második felében Toldy munkái alapvetően meghatározták a középiskolai oktatást, ám az életrajzokat a szerző kizárólag „magán olvasásra” szánta, azt tanácsolva az oktatóknak, hogy a biográfiai elemeket csakis figyelemfelkeltésül és mértékletesen tanácsos a magyarázatba szőni.

Takáts József tanulmánya³ a kultusz kutatás jövőjét fejtegetve, néhány éve azt „jósolta” Dávidházi e kötetéről, hogy bizonyára módszertani enciklopédia lesz, mivel egyesül benne a kultusz- és kritikátörténet-írás, miközben találhatunk majd benne pszichohistoriai, mikrotörténeti és az irodalomtörténet-írás narratíváit elemző fejezeteket is. Ez bizony így is történt, s a jóslat profetikus élett legfeljebb az tompítja, hogy a könyv legtöbb fejezete ebben az időben már valamilyen formában napvilágot látott. Am ekkor még kérdéses volt, hogyan szerveződnek majd „léteges egészek”? Különösen izgalmas ez a kérdés egy olyan szerző esetében, aki korábbi, magyar nyelven megjelenő munkáiban⁴ nagy figyelmet fordított a kiegyensúlyozott kompozícióra. E kötet egységét a tudománytörténeti vizsgálódás, és a tágabban felfogott antropológiai perspektíva mellett egy jól nyomon követhető narratív szál biztosítja. A fejezetek egy irodalomtörténeti munka megszületésének szimbolikus állomásait is reprezentálhatják, mert először is: kell hozzá nyelv (*Nyelvszerzés*), kell hozzá „ős” (*Öskeresés*), műfaji minták (*Műfajképzés*), mottó (*Mottóválasztás*) és történet (*Történetformálás*). A kötetre jellemző módszertani sokszínűség ugyanakkor már-már eltérő műfajú fejezeteket eredményez, eltérő tudományos és szépirodalmi műfaji mintákat hozva játékba. A *Nyelvszerzés* címet viselő része (legalábbis hőse nézőpontját tekintve) nyugodtan olvasható egyfajta Bildungsromanként, hagyományos irodalomtörténeti analógiát keresve: biográfiaként. E fejezetben néhol a narrátor és szereplője közötti időbeli távolság válik hangsúlyossá, ezt jól reprezentálja a múlt idő használata és az „akkoriban” időhatározó gyakori alkalmazása. Például azt olvashatjuk, hogy „1813. október 31-én idősb Franz Schedel személyesen vitte fiát Ceglédre. Ez egy komótosabb lovas kocsin vagy szekéren akkoriban reggeltől estig tartott”. (70) Másutt elmosódik ez az időbeli távolság, az elbeszélés szinte észrevétlenül jelen idejűvé válik: „Aki a Die Räuber fordítását elkészítette, mindössze tizennyolc éves, és addigi élete szinte pontosan két félre osztható: már éppen ennyi idő óta tud magyarul, és használja mindkét nyelvet,

² Dávidházi Péter: „Megtérés irodalomtörténetünk atyjához”, *Irodalomtörténet*, 1989. 2.

³ Takáts József: „A kultusz kutatás és az új elméletek”, in: *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve*, Takáts József (szerk.), Kijárat, Bp., 2003. 294.

⁴ Dávidházi Péter: „Isten másodszülöttje”. *A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*, Gondolat, Bp., 1989. Dávidházi Péter: *Hunyit nesterünk. Arany János kritikai öröksége*, Argumentum, Bp., 1994.

mint amennyit előtte német anyanyelve otthonos egyneműségében nevelkedett.” (103) E kétnyelvűség rendkívül fontos, valamiképpen meg kell ugyanis emésztünk azt a paradoxont, hogy Toldy Ferenc (akit Gyulai Pál később irodalomtörténet-írásunk atyjának nevezett) eredetileg Karl Franz Joseph Schedelként látta meg a napvilágot, német ajkú család gyermekeként, s csak később, a ceglédi iskolaévek alatt tanult meg magyarul. A hajdani ceglédi utazást sokszor mintha a gyermek Toldy nézőpontjából látnánk, szinte magunk elé képzelhetjük a „megmásíthatatlan apai döntésbe beletörődő, de sorsát szorongva váró és fürkésző” gyermeket, aki „már tudta, hogy a tanév végéig még a húsvéti szünnapokban sem láthatja viszont szüleit... Leendő szállásadóját nem ismerte, csak apja megnyugtató kifejezésére emlékezhetett, mely szerint jó emberek közé megy...” (70) A lélekállapot finom rajza segítségével Dávidházi közel jut ahhoz, amit Ricoeur a történetírásban megnyilvánuló regényes szellemnek⁵ nevez. Az irodalomtörténész megengedi magának, hogy ecseteljen valamely helyzetet, visszaadjon valamely gondolatsort, ám a feltételes mód használatára arra figyelmeztet, hogy a narrátor mesteri módon hozza létre (ismét Ricoeur szavaival élve) az ellenőrzött illúziót. Dávidházi ugyanakkor e korai éveket is irigylésre méltó filológiai alapossggal és háttértudással elemzi. A fejezetben olvashatunk például a Thalherr építészcsalád (ők voltak anyai ágon Toldy felmenői) eredetéről, de megtalálhatjuk Bischoff József (Toldy egykori ceglédi „vendéglátója”) házának leírását is. A filosz kutató tekintetét nem kerüli el egyetlen születési anyakönyv, keresztlevél vagy éppen bizonyítvány sem. Az olvasó hajlamos azt gondolni, hogy ha Dávidházi valamit nem talált meg, az nem is létezik. S ugyanezen olvasót már a kötet elején csodálattal vegyes hitetlenkedés keríti hatalmába, olyasféle, mint amikor a földi halandó először szembesül a Kazinczy-hagyaték elképesztő méreteivel: az nem lehet, hogy egy nap az ő számára is huszonnégy órából állt. Pedig ebben (sajnos) nincs okunk kételkedni, így a kevésbé teherbíró irodalmárok számára, akik Dávidházi könyve nyomán saját tevékenységükkel is kénytelenek szembenézni, ez nem jelenthet felmentést. Az első fejezet egyszerre a biográfiaírás magaskiskolája, ugyanakkor jól érvényesül benne a kulturális antropológia látószöge: Dávidházi Toldy ceglédi éveit mint *befogadási rítust* tárgyalja. Figyelemre méltó, hogy Toldy, később költőként is, egyértelműen a magyar nyelvet és irodalmat *választja*, s – amint Dávidházi rámutat – ezt egy olyan közegben teszi, ahol fennállt a hazai német nyelvű és magyar érzelmű költészet lehetősége. Ilyen előzmények után nem meglepő, hogy Toldy milyen természetességgel vállalja a nemzeti irodalomtörténetírás narrátorának képviselési beszédmódját. Hamarosan *őseinktől* kapott nyelvi kincsről beszél, s ezzel egyetlen szóba sűríti a *nemzetképviselési beszédmód* három közösségugalló jellegzetességét (129): a többes szám első személyt, a (birtokosokat is összefogó) birtokviszonyt és a genealógiai metaforát. Figyeljünk fel rá ismét: az a Toldy beszél úgy a nyelvről, mint őseinktől kapott kincsről, aki Franz Schedel és Josepha Thalherr fiaként életének első felében még maga sem tudott magyarul. Dávidházi Péter egyik korábbi tanulmánya éppen a *Himnusz* szövege kapcsán⁶ feszegette e kérdést. Hiszen, amikor Kölcsey⁷ a *Himnuszban* úgy fogalmaz: „Őseinket felhozád / Kárpát szent bércére”, vajon a (mi) őseink mi-jébe csak azokat értette-e bele, akik hozzá hasonlóan ősi családfával büszkélkedtek (Anonymus szerint a Kölcse-nemzetség Ond vezértől ered), vagy a később meghonoso-

⁵ Paul Ricoeur: „A történelem és a fikció kereszteződése”, Jeney Éva (ford.), in: Uő.: *Válogatott tanulmányok*, Osiris, Bp., 1999. 362.

⁶ Dávidházi Péter: „Őseinket felhozád”, in: Uő.: *Per Passivam resistentiam. Változatok hatalom és írás témájára*, Argumentum, Bp., 1998. 123–143.

⁷ Dávidházi természetesen ez esetben is reflektáltan kezeli a szerző fogalmát, ennek ismertetésére azonban most nincs lehetőség bővebben kitérni. Vö. „A *Himnusz* parakléztoszi szerephagyománya”, 102–122., valamint: „A kitagadástól az irodalmi kánonig. A *Vanitatum vanitas* és a magyar kritika”, 144–177. in: Uő.: *Per Passivam resistentiam*, i. m.

dott családok gyermekeit is? Toldy nyilvánvalóan nem mutathatott fel ilyen elődöket. Ám a fesztelenség, amellyel vállalja e beszédmódot, arra utal, hogy a betű szerinti jelentés előbb-utóbb metaforikussá vált, a vér szerinti genealógia pedig szimbolikussá. Itt nem csak arra érdemes pillantást vetnünk, hogy mire ad lehetőséget a nemzetképviselési beszédmód, de arra is: mire nem. E beszédmódban feloldódik a felekezeti kötődés, ennek tétjét pedig az érzékelheti igazán, aki tudja, hogy félig-meddig ironikus gesztusnak szánva ugyan, de még Kazinczy is kacérkodott egy felekezeti alapon megírható irodalomtörténet gondolatával. S ha erre gondolunk, akkor ismét szembesülnünk kell azzal, hogy a *nemzeti irodalomtörténetként* elbeszélte irodalomtörténet nem eredendő adottság, hanem az elbeszélés módusaként értelmezhető.

Toldy kettős (német-magyar) identitása régóta ismert az irodalomtörténet-írás számára, ám ennek mélyebb összefüggései: lélektani és tudománytörténeti következményei Dávidházi Péter kutatásai nyomán tárultak fel. Érdekes lehet, hogy Dávidházi monográfiája előtt nem egy szaktudós, hanem egy költő idézte meg az identitásváltás e típusát. Weöres Sándor zseniális művében a fikció szerint Lónyay Erzsébet címezi Toldy Ferenchez a következő episztolát:

*„Tisztelt Öcsém Uram, felrója nékem,
Hogy verseimben nincs honleányi tűz,
Midőn egyéb hév bőviben vagyon;
S hogy tiszta szép magyar beszéd helett
Olly maccheroni, quodlibet a Lyrám,
Qui n'est pas sérieuse. Ja wohl, Herr Schedel,
Ich bin seit tausend Jahren schon Ungarin,
Darum bin ich nicht mehr so patriotisch,
Wie Sie, Herr Schedel...”⁸*

A kettős identitásból fakadó kompenzáció kényszere – pszichológiai szempontból legalábbis – érthetővé teszi azt a vehemenciát, amellyel a fiatal Toldy Kazinczy Ferenc Pyrker-fordítását kritizálta. Az 1830-ban kezdődő Pyrker-pörben ugyanis Toldy nemcsak azt kifogásolja, hogy Kazinczy prózában fordított le egy eposzt, hanem azt is, hogy miért kell egy német nyelven írt eposzt magyarra fordítani. Hiszen nem szerencsés, hogy „a külföldnek azt kelle látni, hogy egy magyar, kinek bölcsőjét Músa rengeté, szűkebbnek ítélte nyelvét, mint hogy nagy szellemének benne hangokat találjon, silányabbnak mint hogy teremtményei méltóságának megfeleljen.”⁹ A vita (a nyelvkérdés mellett) korábban azért volt érdekes a kutatás számára, mert véglegesen megrontotta Toldy és Kazinczy barátságát. Ennyiben pedig jól illeszkedett az irodalomtörténet-írás egyik kedvelt narratívájába, amely úgy foglalható össze, hogy a tízes évek második felétől Kazinczyt (1.) jól megérdemelten elhagyják a barátai. Vagy: (2.) méltatlanul elhagyják a barátai. Dávidházi Péter nem érzi szükségét e narratíva alkalmazásának. Toldy és Kazinczy kapcsolatát egy irodalmi apakomplexus drámájaként beszéli el, s ha az olvasó el is jut valamiféle morális tanuláshoz, a végén nem tudja, kit szánjon inkább: Kazinczyt, az „apát”, aki áru-lásként értelmezi Toldy kritikáját, vagy Toldyt, a „fiút”, aki élete végéig bűnhődik majd ezért. A fejezet lélektani szempontból rendkívül érzékenyen tárja fel Kazinczy és Toldy kapcsolatának stációt, a szellemi apa elleni lázadás indítékait éppúgy, mint jóval később a Toldy által levezé nyelt (és Dávidházi által bűnhődésként interpretált) Kazinczy-émlék-

⁸ Weöres Sándor: *Psyché. Egy hajdani költőnő írásai*, Magvető, Bp., 1977. 113.

⁹ Toldy Ferenc: „»A Szent Hajdan Gyöngyei«-ról. Birálat”, in: *Toldy Ferenc kritikai berke*, Bp., 1874. 319.

ünnepséget, mely nem csak az apakomplexus, de a testvérféltékenység drámája is, Toldy mellett a vele rivalizáló Eötvössel a középpontban. Az egyik olvasásmód tehát az oidipuszi dráma műfaji mintája mentén lehetséges. Természetesen e második fejezetre (és a kötet egészére) is jellemző a filológiai alaposság, ugyanakkor ez a fejezet kulturális antropológia nézőpontja felől logikus folytatása is az elsőnek: „Amit a kulturális antropológiában a *rite of passage* terminussal jelölnek, annak nála a magyar nyelvi közösségbe vivő ceglédi év után most érkezett el igazán az ideje, hiszen szinte egyszerre kellett végképp felnőtté, magyarrá, íróvá, orvosá s a társadalmi hierarchiában *valakivé* válnia. Mind lélektani, mind gyakorlati szempontból szüksége volt tehát egy köztisztelőben álló személyre, aki egyrészt a körön belülről segíti, hogy státust kapjon és bebocsátassék e közösségekbe, másrészt elég tekintélyes ahhoz, hogy celebrálni tudja a befogadási és beavatási szertartásokat.” (228–229)

Dávidházi könyvének *Műfajképzés, Mottóválasztás és Történetformálás* címet viselő fejezetei elsősorban a Toldy által művelt irodalomtörténet műfaj történeti helyét, kapcsolódási pontjait, az általa kialakított narratíva szerkezetét vizsgálják. Háttérbe kerül a biográfiai megközelítés, viszont nem merül feledésbe a lélektani vizsgálódás téje. Toldy mottóválasztásában például nemcsak az méltó figyelemre, amit idéz, hanem az is hangsúlyozott szerepet kap, hogy kitől idézi. Az *Uj Magyar Muzeum* mottóját Claudianusnak a Manilius Theodorus konzuli beiktatására költött dicsőítő versezetéből vett citátum adja. Arra a Claudianusra hivatkozik tehát, aki alexandriai görög származása ellenére római klasszikussá vált. Toldynak ez esetben könnyű lehetett észrevenni az ismerős mintát: „egy más anyanyelvből jött tehetségnek sikerült úgy a magáévá tennie új hazája nyelvét, hogy kiváló szerzővé, választott nyelve klasszikusainak méltó párjává válhatott.” (631) Hasonló jelenség figyelhető meg majd 1865-ben, amikor irodalomtörténeti főműve elé Disraelitől származó mottót illeszt: „a múlt hatalmunk egyik eleme”, amelynek forrása a politikusnak az angol parlamentben elmondott beszéde. Két szempontból is ismerős paradigma: a zsidó származású angol politikus karrierje a kettősség tekintetében Toldyval rokon, ugyanakkor láthatóan ő sem zavartatta magát abban, hogy vállalja a nemzetképviselési beszédmód (Toldy által is előszeretettel alkalmazott) retorikáját. Ennek kapcsán térjünk hát vissza a „fősodorhoz”: hogyan is jellemzi Dávidházi Toldy irodalomtörténeti munkáit? Először is meg kell említeni, hogy a magyar irodalomtörténet-írás feladatkörét a kezdetektől a védői megbízatás szabta meg, a nemzeti irodalomtörténet szerzőjének tevékenységében megfigyelhető a papi szerepből átvett vindikáció (igazolás) hagyományozódása. E hagyomány már a XVIII. századi historia litteraria műfaját is jellemezte, mivel funkciója eredendően az volt, hogy elhárítsa Jacob Friedrich Reimann 1708-ban megjelenő munkájának vádját, mely szerint azért nem lehet a magyarok tudományos teljesítményéről beszélni, mert természetüknél fogva többre becsülték a lovat és a kardot, mint a könyvet. A historia litteraria – többnyire katalógusszerű elrendezésükben – ezt a vádat igyekeztek cáfolni, büszkén felsorakoztatva mindazt, amit tudni lehetett a magyar művelődés múltjáról. Dávidházi szerint Toldy módszerébe viszont már az alapvetően igazolni akart nemzeti irodalom *kritikai* megítélése is belefért. Mindez két szempontból is figyelemre méltó. Egyrészt Toldy munkáiban meglepően gyakran találkozunk erélyes kritikai minősítésekkel, még olyan szerzők alkotásai esetében is, akik nemcsak közel álltak Toldyhoz, de munkásságukat a szerző kétségkívül a legmagasabbra értékelte. Ilyen volt például Vörösmarty. Másrészt úgy tűnhet, ez a védői szerepvállalás csak a kétszáz évvel ezelőtti irodalomtörténet-írással jellemző atavisztikus vonás. Dávidházi Péter azonban kiábrándít bennünket e hitből. Az utolsó – a *Hagyományöröklődés* címet viselő – fejezetben a szerző arra hívja fel figyelmet, hogy a magyar irodalomtörténet-írás máig ható tehertétele az a kisebbségi érzet, amely eredetileg az elmaradottság cáfolásának több évszázados kényszeréből rögzült. Toldy kritikus vénájának újrafelfedezésével pedig azt a

közkeletű állítást is cáfolja, hogy „irodalomtörténet-írásunk atyja” az esztétikai érték iránt közömbös lett volna, s benne lelhetjük fel a hangyaszorgalmú, de csupán leíró és osztályozó tevékenységéről ismert irodalomtörténész őstípusát.

Dávidházi megállapítása szerint a XIX. században egyszerre zajlik a nemzeti irodalomtörténet-írás retorikai szakralizálódása és módszertani világiasodása: Toldynál ezért érhető össze a hazafias vallásosság nyelve az esztétikai értékelés világi nézőpontjával. Irodalomtörténet-írásunk atyja szakrális analógiákkal beszélt a magyar írók életáldozatáról, ugyanakkor azt hangsúlyozta, hogy a legnagyobb alkotó sem érdemel „istenlést”, műve nem áll fölötté a kritikai összehasonlítás és értékelés viszonylagosító bánásmódjának. A világiasuló módszereszmény másik példája talán a hitelesség és hitelesítés kérdéséhez kapcsolható. Toldy első irodalomtörténete előszavában úgy fogalmaz, hogy „nem csak lényeges, de kisebb jelentékű dolgokban is, a másod kéz kerültével a közvetlen forrásokból merítettem, s általjában hol csak lehetett – lehetett pedig nekem többnyire – önlátomás és önvizsgálat nélkül semmit nem állítottam...”¹⁰ Ezt az eljárást Dávidházi az *autopszia* műszóval jelöli, amely nem más, mint egy szöveg vagy műtárgy szemrevétele valódiságának ellenőrzésére és (szerzői vagy időrendi) hovatartozásának megállapítására. E módszereszmény ma is hozzátartozik az irodalomtörténet-írói gyakorlathoz, Dávidházi viszont éppen azt mutatja be a továbbiakban, miként lett Toldy saját előfeltevésének foglya: milyen ismeretelméleti álláspont vezetett ahhoz, hogy minden gondossága ellenére „lépre megy”, és Európai körútja során elfogadja a Cseh Múzeum könyvtárosának állítását a később hamisítványnak bizonyuló régi cseh kézirattal kapcsolatban. Dávidházi azt is hozzáfűzi, hogy még az *autopsziára* aggályosan törekvő tudós állításaiban is mások állításai élnek tovább észrevétlenül, de ez persze semmit nem von le az *autopszia* követelményének mint megközelítendő eszménynek tudományfejlesztő jelentőségéből és későbbi hasznából (512).

Az irodalomtörténet-írás ekkortájt műfaji szempontból sajátos „határvidéken” helyezkedik el. Olyan korszakban foglalja el helyét a nemzeti kultúra rendjében, amikor erőteljesen jelen van még a nemzeti eposz iránti elvárás (gondoljunk arra, hogy Arany mennyire komolyan vette e feladatot!), és hihetetlen mértékben nő meg a tudományos irodalomra való igény. A meg nem született nagyeposz *funkcióját* veszi majd át egy új, korszerűbb, tudományos nagyelbeszélés: a nemzeti irodalomtörténet. Dávidházi tudománytörténeti alaptétele szerint a közösségi funkciót a nemzeti irodalomtörténet a nemzeti eposztól kapta, hogy elvégezhesse a közösségnek továbbra is fontos igazolás és megerősítés feladatát.

A műfaj tehát *grand récit*-ként jött létre, amennyiben Lyotard nyomán a kifejezés alatt a tudás igazolására szolgáló nagyelbeszélést értjük. Toldy pedig – a *historia litteraria* szerzőivel ellentétben – nemcsak igazolja a magyar kultúra értékeit, hanem egyúttal felmutatja a nemzet *narratív identitását*, bizonyítandó a nemzetnek mint alkotásnak az értéket és (ezáltal) létjogosultságát. A műfaj társadalmi jelentőségét rendkívül erősen megnövelte azon képessége, hogy „egyetlen nagyelbeszélésbe szője egy változó közösség irodalmi műveit mint egy nemzet maradandó identitásának és történelmi összetartozásának nyomait, s ezzel hozzájáruljon ahhoz, hogy egy közösséget nemzetnek lehessen tekinteni.” (669) S most jött el az ideje, hogy utaljunk ezúttal nem Toldy, hanem Dávidházi egyik mottójára, amely a kötet elején olvasható: „Amit manapság Európában »nemzetnek« hívnak, és ami voltaképp inkább *res facta*, mintsem *nata* (sőt esetenként a megtevesztésig hasonlít egy *res ficta et picta*-ra), az minden esetben valami keletkező.” A Nietzsche-től származó idézet értelmezésével Dávidházi többször is foglalkozik a kötetben. Ezzel

¹⁰ Toldy Ferenc: *A magyar nemzeti irodalom története*, Szépirodalmi, 1987. 15. Vö. Dávidházi, i. m., 506.

kapcsolatban a *Műfajképzés* címet viselő fejezetben olvasható interpretációra térnek ki (358). Nietzsche szerint tehát a XIX. század második felének európai nemzeteire inkább a *res facta* illik, mint a *res nata*, vagyis inkább mesterségesen alkották őket, mintsem természetes módon születettek volna. A *res facta* pedig közelebbről nézve *res ficta et picta*, vagyis „költött és festett dolog”. Dávidházi vizsgálatából a továbbiakban kirajzolódik, hogy e „költött és festett” nemzetkép nagy mértékben a tudomány által próbálta elfogadtatni és hitelesíteni magát. Így hát nem meglepő, hogy a Toldy által művelt nemzeti irodalomtörténetet szoros szálak fűzték az eposzhoz, hiszen mindkét műfajt egyazon eredetmondai funkció élteti. Dávidházi *eredetmondának* nevezi az identitás elbeszélés általi meghatározásának minden olyan kísérletét, amely a közösséget reprezentálni hivatott szöveg segítségével, történelmi és mitikus elbeszélés révén a közösség alapértékeit a belátható történelem kezdetéig vezeti vissza, még hozzá kettős vindikációjuk szándékával, vagyis földi érvelésű indoklásukon túl egyszersmind transzcendens igazolásukat sugallva. Ugyanakkor – mint korábban utaltunk rá – Toldy irodalomtörténeteinek megjelenésekor a magyar írásbeli kultúra olyan műfaj megjelenésére várt, amely (még) eposz és (már) tudomány egyszersmind. Az irodalomtörténet pedig tökéletesen megfelelt ezen elvárásoknak: egyrészt szigorú forrásismereti eszményre hivatkozik (tudomány!), másrészt a hangoztatott tényyszerűségeen többek közt az eposzias múltformálás irányába lép túl. E tendenciáról árulkodnak Toldy 1865-ös munkájának fejezetcímei is: az újkorban megkülönbözteti az „első virágzás” (1608–1611) korát, a hanyatlását (1711–1772), a legújabb kor nála a „második virágzás” kora, ezen belül az „újja-születés kora” (1772–1807), Széchenyi kora (1831–1849) pedig majd a „magyar nyelv és irodalom egyetemes virágzása”.

Azt hiszem, nem kell hangsúlyoznom annak a jelentőségét, hogy Dávidházi „*res ficta et picta*”-ként értelmezi a nemzet fogalmát. Ennek kapcsán eszünkbe juthat egy Esterházy Pétertől¹¹ származó idézet is: „Olimpia idején a nemzet a világ legtermészetesebb képződményének tetszik. Pedig hát – teszi hozzá az elbeszélő – a nemzet képzelet dolga (Krasztev Péter cikkében olvasom Benedict Anderson meghatározását: a nemzetek *elképzelt közösségek*), és ki ezt képzel, ki amazt, ki így, ki úgy.” Dávidházi könyve – többek között – arról szól, hogy az irodalomtörténetnek milyen szerepe van a teljes heterogenitás felszámolásában: miért képzeljük ezt a történetet, ha nem is azonosnak, de legalább hasonlónak. Egyébként Dávidházi is hivatkozik Anderson népszerű elképzelésére, ám egy másik hagyományhoz csatlakozik: Nietzschéhez. Pontosan azért teszi ezt, mert Nietzschénél a nemzet csak nagyjobbbrészt („mehr...als”), de nem teljesen megalkotott dolog. A megalkotott nemzet tőle átvehető fogalma (vagy akár metaforája) kutatási rendezőelvként termékenyebb és védhetőbb, mint az „elképzelt közösségek”, amelyek abszolutizálják az önkényesség elemét. Elegáns megoldás. Dávidházit tudománytörténeti és történeti tájékozottsága ismét segíti abban, hogy adott esetben a kurrens elméleti irányzatok helyett/mellett fel merje venni a hagyomány fonalát. Ennek jelentőségét azért is érdemes megemlíteni, mert általános tapasztalat, hogy míg bölcsészettudományi tanulmányai során a legtöbb történész és irodalmár hallgató találkozik Hayden White munkáival, addig alig-alig hallanak a XIX. századi magyar (irodalom)történetírással kapcsolatos vitákról. Ennek következményeként sokan újdonságként szemlélik, hogy a történeti munkák lap-pangó, de szemléletformáló műfaji mintákat követnek, pedig épp Dávidházi könyve nyújthat megszívlelendő példát arra vonatkozóan, hogy költészet és irodalom kapcsolatát tekintve tanulságos lehet kicsit „visszamenni” az időben, esetleg egészen Quintilianusig, vagy mondjuk a XIX. század első felében publikáló Horvát Istvánig. A történeti elbeszélés relativizálódása sem kizárólag a posztmodern elméleti problémája. Dávidházi kiváló érzékkel elemzi Bajza, és később pedig Szalay László 1847-es polémiáját Toldyval.

¹¹ Esterházy Péter: *Utazás a tizenhatos mélyére*, Magvető, Bp., 2006. 21.

Az előzményekhez hozzátartozik, hogy Toldy előszeretettel hivatkozik a tacitusi „sine ira et studio”, a harag és részrehajlás nélküli történetírói magatartás mintájára. Bajza azonban megkérdőjelezi ennek lehetőségét, cáfolva azt, hogy az elbeszélésből eltüntethetők lennének a személyesség nyomai, Szalay László pedig egyenesen azt állítja, hogy Toldy a legpártosabb szerzők egyike, munkái tele vannak irodalmi és politikai szimpátiával és antipátiával. (599) Nem volna jó persze e példákból azt a következtetést levonni (mintegy a történeti stúdiumok legitimációjának kényszerével), hogy lám, már századokkal ezelőtt elmondták *ugyanazt*, amit később „csak” újra felfedeztek, ami hermeneutikai szempontból nyilvánvaló képtelenség. (Dávidházi nézőpontja távol is áll az efféle leegyszerűsítéstől!) Ám *tanulni* igen sokat lehet mindebből.

A továbbiakban röviden Toldy (jórészt Dávidházi által interpretált) irodalomtörténeti módszereszményét és elbeszélésének szerkezetét vetném össze Dávidházi könyvének hasonló aspektusával. Az ilyen típusú vizsgálódásnak rendszerint az a kritikai funkciója, hogy az összehasonlítás és tükröztetés segítségével rámutasson a vizsgált szerző teóriájának „vakfoltjaira”. Ebben az esetben azonban nem erről van szó. És nem csak azért, mert Dávidházi gondolatmenetét rendkívüli reflektáltság jellemzi, hanem azért is, mert a szerzőtől idegen az irodalomtörténeti tradíció teljes leépítésének heroikus vágya, annál is inkább, mert tisztában van ennek lehetetlenségével. Erre példa lehet az a különösen izgalmas gondolatmenet, amelyben Dávidházi a szerző személyében megtestesülő egység elvének folyamatos jelenlétét érzékelteti egészen a kortárs alkotók életművét feldolgozó monográfiáig, arra keresve a választ, hogy honnan származik a manapság oly sokat kárhozott beidegződés, melytől *egyikünk* sem szabadulhat meg teljesen. (285) Amikor tehát összevetem Toldy és Dávidházi elbeszélésének szerkezetét, azt azzal a nem titkolt szándékkal teszem, hogy képet kapjunk róla: mely pontokon bizonyul folytathatónak az irodalomtörténet-írás Toldy által művelt típusa. Előre kell persze bocsátani, hogy Dávidházi munkája metatörténeti, míg Toldy munkái történeti jellegűek, ám mindkettőből kirajzolódik egy nagyívű narratíva. Nézzük először Dávidházi nyomán Toldyét. A szerző javaslata alapján érdemes Toldy elbeszélésének irányára, kezdő- és végpontjára fókuszálnunk, mivel „egy szépirodalmi vagy tudományos nagyelbeszélés egészének rendező elvét, illetve történetformálásának teleologikus (célelvű) jelentését gyakran a záróbekezdésből érthetjük meg. Ha ezt összehasonlítjuk (az előrebocsátott másnemű bevezetőt kihagyva) a történeti főrész első bekezdésével, kitűnik honnan hová jutott a történet, a közbülső szerkezet vizsgálata pedig megvilágíthatja a célirányt.” (670) Honnan hová tart tehát Toldy irodalomtörténeti főműve, *A magyar nemzeti irodalom története a legrégibb időktől a jelen korig rövid előadásban*? Ezt olvashatjuk az elején: „A magyarok őskora ázsiai életök homályában vész el.”¹² Dávidházi szerint a rá következő mondat a cselekményt előre összefoglaló eposzi *expositio* mintájára végigkíséri a magyarok útját az írott történelem kezdetétől a honfoglalásig, hogy utolsó tagmondatában majd az elbeszélés jelene (és teleológiájának hallgatólagos célképzete) nézőpontjából pillantson vissza az évezredek fennmaradás nemzeti teljesítményére. De milyen végkifejlet felé tart a nemzeti sors? A könyv utolsó alfejezete valószínűleg tudatos szerkesztői számítás révén kapott kerek sorszámot (150.8) és befejezettségérzetet keltő címet (*Az idők vége*). Az idézett rész így hangzik: „Az 1849. év már véres munkában találta a nemzetet; a haza egy nagy tábor vala, melynek zajában a tudományos testületek és tanodák működése megszűnt; a nem-politikai sajtó teljesen elenyészett; a régi politikai pártok a háborúban elvesztvén lábok alatt a biztos alapot, azok hírlapjai is elhallgattak; ellenben a mozgalom új orgánumai a fővárosban és vidéken mindvégig újabbakkal szaporodtak, míg a katasztróffal ezek is eltűntek; s az oly szépen virágzott irodalom helyét

¹² Toldy Ferenc: *A magyar nemzeti irodalom története*, Szépirodalmi, Bp., 1987. 23. Valamint Dávidházi i. m., 714.

pusztaság lepte el és síri csend. A nemzeti nyelv jogvesztetten állott, a tanácskozó és egyesületi termek zárva, a magyar Thalia temploma idegen Músának is megnyitva; a szellemi élet legnagyobb és legjelesebb tényezői elvesztek, vagy távol, vagy elvonulva zsihbadoztak.”¹³ A citátum megfelelő *peroratió*nak tűnik, mégsem ez az apokaliptikus „tájkép csata után” lesz Toldy irodalomtörténetének zárata. Dávidházi szerint ennek oka részben a kiengesztelődés normájának való megfelelési kényszer: a régmúlttól a jelenig ívelő nemzeti *grand récit* nem végződhet olyan kilátástalan helyzetképpel, mint amelyet Toldy 1849-ről festett. A tudományos nagyelbeszélésnek el kell jutnia a földi bajokon felülemelkedő transzcendens harmónia jelzéséig: „Így végződött azon hetvenhét évet átélte dicső kor, mely Bessenyei által megindítva hosszú, kitűnő és szerencsés fáradozások után oly irodalmat teremtet, mely ha a Gondviselés végtelen kegye annak feléledését nem engedte volna is meg, a magyarnak a művelt nemzetek sorában nem dísztelen helyet vívott ki.”¹⁴ Dávidházi összeveti e zárlatot a XIX. század két reprezentatív művének szövegével: a *Szózat* kétféle befejezéssel látta el az ezredévi nagyelbeszélést, s mintegy nyitva hagyta azok alternatív választhatóságát a jövő számára, az *Előszó* kizárta a jobb kor eljövételét. Toldy megőriz valamit a befejezés kettősségéből, de láthatólag vigasztaló nyugvóponton akarja juttatni az elbeszélést.

Hogyan kezdődik és miféle teleológiát rejt magába Dávidházi elbeszélése? A szerző meglátásom szerint egyszerre megőrzi és le is építi a magyar irodalomtörténet-írás mitológikus historikumra emlékeztető sajátosságát, mely szerint e tudomány történetének kezdete Toldy Ferenc munkáihoz kötődik. Leépíti e narratívát, hiszen feltárja a Toldy által művelt műfaj kapcsolódásait a historia litteraria hagyományához, vagy éppen azt a folyamatot követhetjük nyomon, amely Toldy önarckép-formálásának eredménye: Toldy ugyanis szívesen látta magát a tudományalapító szerepkörében. Megtartja és meg is erősíti ugyanakkor e narratívát, mivel az irodalomtörténet-írás döntő mértékben Toldyhoz kapcsolott jellegzetességei (például nemzetképviseleti beszédmód) és az attól történő elhajlás képezik majd a hagyományöröklődés (például Beöthy, Horváth János, Szerb Antal) vizsgálatának szempontrendszerét. Épp ezért Toldy nemcsak a monográfia hagyományai-ból fakadóan lesz „nagy hős” (Lyotard szavaival élve),¹⁵ de a tudománytörténet aspektusából is egyfajta kultúrhérosz, s kanonikus pozícióját sok szempontból éppen e kiváló, nagy terjedelmű monográfia szavatolja. Dávidházi tudománytörténete annak a „nagyelbeszélés”, hogy miként hullik darabjaira a Toldy által művelt nagyelbeszélés. Aki pedig kételkedne a nagyelbeszélések aktualitásában, annak épp Lyotard szavait ajánlanám a figyelmébe: „Lehet-e, hogy »mi« ne meséljünk többé semmit magunknak? Nem meséljük-e »mi« magunknak – akár keserűen, akár könnyedén – a nagy történetek végének nagy történetét?”¹⁶ Dávidházi története – mint látni fogjuk – látszólag egyáltalán nem keserű. Toldy legendás utódai közül Beöthy, Horváth János, de még Szerb Antal is megőrzi a nemzetképviseleti beszédmód sajátosságát, az irodalomtörténeti nagyelbeszélés narrátorai minden eszközzel megvédik a történelmi közösség kultúrájának jellegét és alapértékeit. A beszédmód széttagolódása 1945 után kezdődik, amikor a történelmi nemzet mint végső értékfogalom helyébe az osztályok nélküli társadalom kommunista ideológiájának került, ám a tudományszak hagyományos integráló beszédmódjának elemei Dávidházi szerint tovább öröklődnek, míg végül a 70-es, 80-as években beáramló elméleti irányzatok (strukturális, hermeneutika, dekonstrukció) nyugtalanító kihívást jelentenek az irodalomról való beszéd jóváha-

¹³ Toldy, i. m., 408., Dávidházi, i. m., 718.

¹⁴ Toldy, i. m., 408., Dávidházi, i. m., 740.

¹⁵ Jean-Francois Lyotard: „A posztmodern állapot”, Bujalos István, Orosz László (ford.), in: Jürgen Habermas, Jean Francois Lyotard, Richard Rorty: *A posztmodern állapot*, Századvég, Bp., 1993. 8.

¹⁶ Jean-Francois Lyotard: „Összekülönbözés”, Csillag Gábor, Danajka Noémi, Görög Livia, Hernádi Miklós, Nagy Géza, Schulz Katalin (ford.), in: *A posztmodern*, Pethő Bertalan (szerk.), Gondolat, Bp., 1992. 235.

gyott módozatai számára, és hozzájárulnak ahhoz, hogy „ha későn is, de megtörtént a beszédmód szétagolódása, az irodalomtörténeti szövegek újfajta feladatokat vállalhatnak, és ezeknek megfelelő újfajta nyelvhasználattal élhetnek”. (944–945) Dávidházi elbeszélésének íve Toldyval ellentétes. Némi megszorítással azt mondhatjuk, hogy Toldy elbeszélése Northrop Frye¹⁷ (és White) terminológiáját alkalmazva tragédiaként cselekményesítődik, amikor a hős végül elbukik, de a többiek okulhatnak a küzdelem végkifejletéből, és újra-kezdhetik a harcot. E tragédia fölött azonban a Gondviselés őrökdi, s ez biztosítja a történelmi trauma után a folytatást. Dávidházi elbeszélése azonban inkább a komédia műfajára emlékeztet, amelynek története a hős kívánsága elé gördülő akadályokból áll, legyőzésük pedig a komédia megoldásával egyértelmű, és természetesen az örömteli befejezés felé halad. Kérdéses persze, hogy van-e csúcspontja (abban az értelemben, ahogyan Toldy számára Vörösmarty volt) ennek a Toldytól napjainkig ívelő tudománytörténetnek. Dávidházi kerüli bármely irodalomtörténeti elbeszélés tetőpontként való beállítását, ám érzésem szerint Horváth János kompozíciójának¹⁸ adózik a legnagyobb tisztelettel. A történet végén a némileg megkésve szétagolódó nagyelbeszélés után a tudomány története újabb reményeket kelt. A narrátor túlzásnak nevezi ugyan, de nem tartja képtelenségnek Bezeiczky Gábor azon állítását, mely a magyar irodalomtudomány aranykorának nevezte napjainkat. Dávidházi így zárja le a történetet: „Elmúlt három évszázadán és sokat ígérő jelenén végignézzve miért gondolnánk, hacsak nem kisebbségi érzésből, hogy a hazai irodalomtörténetírásnak szégyenkeznie kell elmaradottságáért? Visszatekintve az is kiderül, hogy az atyámetafora kérdésessége ellenére Gyulai jóslata beteljesült: a legtöbbet mindmáig Toldynak köszönhetjük. A magyar irodalomtörténet-írás családfája nem Toldyval kezdődött, de ami az ő ágából kiterelbelyesedett, annak java része ma is életképes, megújulásra kész, és csak rajtunk múlik, hogy mit tudunk kezdeni vele.” (961) E zárlatban először is az lehet feltűnő, hogy nem merül feledésbe a vindikáció sztereotipománya, s annak lehetősége sem vetődik fel, hogy ab ovo értelmetlen lenne a különböző irodalomtörténeti hagyományok összevetése, mint ahogyan az már az irodalmi hagyománnyal kapcsolatban többen emlegettek. Sőt a tudománytörténeti áttekintés (ahogy annak idején a *historia litteraria*) elbeszélője szerint épp a kisebbségi érzés leküzdésében segíthet. Ebben az olvasatban Dávidházi könyve nem csupán *egy* irodalomtörténet-írói tradíciónak, hanem magának az irodalomtörténetírásnak a védőbeszéde. A vindikáció nem titkolt szándéka és a bizakodó végkifejlet sajátos feszültséget teremt. Messzire vezetne, ha most arról beszélünk, mi minden motiválja e tudomány (akár e kritikára is kiterjedő) önvédelmi gesztusát, maradjunk annyiban, hogy nem Reimmann vádjai. A *peroratio* következő jellegzetessége, hogy látszólag teljes mértékben evilági történetet sugall, a tudomány történetében (sajnos) nem mutatkozik meg a Gondviselés, a folytatás, a döntés, a választás Dávidházi által emlegetett lehetősége a „*historia est magistra vitae*” toposzát eleveníti fel. A könyv több pontján és a lezárásban is megjelenő „jóslat”-ra történő hivatkozás viszont Toldy és utódai mintájára transzcendens utalást sejtet, még akkor is, ha az emlegetett „prófécia” az elbeszélés retrospektív jellegéből fakadóan racionális magyarázatot (is) kapnak. Végül azt kell megvizsgálnunk: kire is vonatkozik a Dávidházi által használt többes szám első személy. Szó sincs itt a nemzetképviselési beszédmód jellegzetességéről, aki itt megszólal, egy tudományos közösséghez beszél, a közösség tagjaként, de még csak nem is egy tudományos közösség nevében: „csak rajtunk múlik, hogy mit tudunk kezdeni vele” – mondja az irodalomtörténet-írás hagyományáról. Talán nem *csak* rajtunk múlik. De *rajtunk* ne múljon.

¹⁷ Northrop Frye: *A kritika anatómiája*, Szili József (ford.), Helikon, Bp., 1998. 139–158., 175–189.

¹⁸ „Már nem ő fejtette, de maga faragta köveit, és amit felépített belőlük, máig bámulatosan tornyosul. Nézzük meg jól, mondhatnánk egy régi emlékbészéd fordulatával, nemigen látunk hasonlót ebben az életben.” Dávidházi, i. m., 847.

HOL A HIBA?

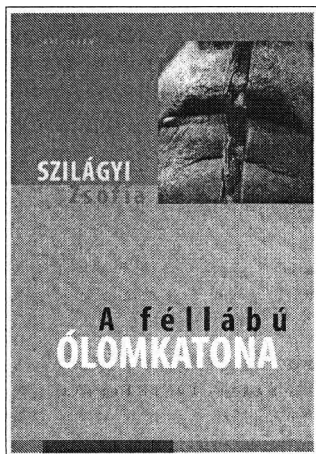
Szilágyi Zsófia: A féllábú ólomkatona. Irodalmi mű-hibák

A kritikákból, hosszabb-rövidebb irodalomtörténeti tanulmányokból összeállított kötetknél ritkaságnak számít az a tudatosság, ami Szilágyi Zsófia új könyvére jellemző. Mint az ilyen típusú könyvek legtöbbször, ez is a szerző korábbi, főként folyóiratokban megjelent tanulmányaiból, alkalmi írásaiból (ahogy a könyv elején megtudjuk, hét év terméséből) nyújt válogatást. A kötet terjedelmileg legnagyobb részét kortárs magyar prózai művekről (és két lírai munkáról, Parti Nagy Lajos, illetve Kukorelly Endre egy verseskötetéről) írt recenziók, kritikák teszik ki, valamint néhány irodalomtörténeti problémát és elméleti jellegű kérdésfeltevést boncolgató tanulmányt is olvashatunk. Emellett a válogatott szövegeket egy olyan előszó nyitja, melyben a szerző az efféle kötetekre jellemző számos problémára (a kritikaírás szerepére és céljára, az ilyen típusú válogatáskötetek létjogosultságára, sőt, az utólag megírt előszók funkciójára is) reflektál, és itt jelöli ki Szilágyi azokat a „háromszögelési pontokat”, melyek az összeállítás témáját képező egyedi szövegeket körülhatárolják: a hiba, a novellaciklus és a regény fogalmait. E három főszereplő lesz az, amelyek (akik) állandóan visszatérnek a tanulmányokban, és a bennük szereplő művek értelmezését meghatározzák.

Persze nem szimplán csak arra kell gondolnunk, hogy a könyv novellásköteteket és regényeket kritizál, és mint ilyen a kritikus szakma egyik, talán nem a legfőbb, de semmiképp sem elhanyagolható feladatát teljesíti: hibákat keres és mutat ki az adott művekben. Szilágyi a hiba fogalmát némiképp a hétköznapiól eltérő értelemben használja: a kötet néhány tanulmánya bizonyos szerzők és szövegek (például Kosztolányi *Arany-sárkányának* különböző szövegváltozatai, Parti Nagy Lajos, illetve Németh Gábor írásai stb.) kapcsán a tökéletes és tökéletlen (hibás) művek tradicionális ellentétét próbálja meg újragondolni. Emellett olyan elemzések is szerepelnek a könyvben, melyek novellaciklusokat vizsgálnak (Mikszáth, Kosztolányi és Bodor Ádám ide sorolható munkáit),

se a tanulmányokban a szerző igyekszik a novellaciklus és a regény műfaját összevetni, a két írásmód (és mint kiderül: olvasási stratégia) különbségét megállapítani.

Ez a három dolog, a hiba, az elbeszélésciklus és a regény a szerző szerint összefüggésbe hozható, méghozzá első lépésben a hiba fogalma kapcsán: Szilágyi mindenképp az a klasszikus nézetet próbálja több oldalról körüljárni, miszerint a „nagy” irodalmi szövegek, a remekművek szükségképp hibátlanok, a befogadó legfeljebb áhítattal szemlélheti őket, az irodalomtörténésznek pedig az erények kimutatása, a tömörszerűvé merevedett művek elemzése lehet a dolga. Az ilyen szemléletmód igyekszik

Kalligram Kiadó

Pozsony, 2005

324 oldal, 2200 Ft

még a valódi hibák felett is szemet hunyni, hiszen, ahogy a szerző egy helyütt fogalmaz, a „tökéletesség illúziója még akkor is fogva tartja az irodalomtörténeti gondolkodást, ha esetenként észrevevesszük, hogy például legnagyobb klasszikusaink eredetileg folytatásokban közölt regényeiben felesleges ismétlések vagy következetlenségek vannak” (18. o.). Ezt a, mostanság a hazai irodalomtörténeti körökben közkedvelt (Szilágyi által azonban nem használt) fogalommal élve, kultikus viszonyt – és persze a művek szerzőivel szembeni ilyen magatartást – nem a kritikusnak kell átalakítania, hiszen maga az irodalom alakulástörténete az, ami manapság már szinte lehetetlenné teszi. Az utóbbi pár évtizedben ugyanis számos olyan alkotó és szöveg bukkant fel, akiknél-amelyeknél a hiba nem valamiféle aberráció, a „tökéletességen ejtett folt” értelmében szerepel, hanem – Petri György egyik versének kifejezésével élve – egyfajta „repedés”, anyaghiba, melynek fő funkciója az alkotás anyagiságának megmutatása, valamint az olvasók felszólítása a műben való aktív részvételre. Ilyen „hibák” például a nyelvrontások, a hagyományos teleologikus rendet megtörő narratív eljárások, a következetlenségek – vagyis csupa olyan eszköz, melyekhez a kortárs irodalom oly szívesen folyamodik. A hiba ebben az értelemben egy másfajta beszédmód jele, mely az eddigiektől eltérő olvasásmódot kíván: a hibák révén új, termékenyebb (de legalábbis aktívabb) módon közelíthetünk a szövegekhez. Hogy Roland Barthes-i, posztstrukturalista terminológiával fogalmazzak (melynek jelenlétét, ha tételesem nem argumentálva is, de végig ott éreztem Szilágyi nézőpontjában): a mű-hiba a csodált *művekből* aktív olvasói részvételt kívánó (és előfeltételező) *szövegeket* hoz létre. Így a szövegekben előforduló műhibák ténylegesen mű-hibák, azaz nem valódi hiányosságok, hanem olyan jelek, melyek a korábbi művészi és művel szemben felvett attitűd átalakulását jelzik: „A hiba már nem fogyatkozás, hanem egyfelől a tökéletesség része, másfelől az olvasót is társszerzővé avató tényező: a hibáit kereső szerző olvasóvá kénytelen válni, a hibákat észlelő olvasó pedig olyan »szerzővé«, aki a hibák nyomán kezdi el olvasni a szöveget, megkeresve a »repedések« lehetséges szerepét és jelentőségét.” (22. o.)

Természetesen (és rögtön hozzátenném: véleményem szerint szerencsére) Szilágyi Zsófia egy pillanatig sem állítja, hogy az utóbbi évtizedek – nevezzük így: posztmodern – irodalma paradox módon azért lenne jobb a korábinál, mert ilyesféle hibákat tartalmaz. Egy ilyen nézőpont (mely sajnos nem teljesen idegen a kortárs kritikától) nagyjából ugyanabba a korábbi esztétikai egyoldalúságba esne bele, amit éppen kritizál, ismét a jó-rossz oppozícióban szemlélné az irodalmat, az irodalom történetét pedig fejlődésregénynek tekintené, melyben a „monumentumszerű”, a művészeket és a remekműveket piedesztálra emelő irodalomértelmezéstől eljutottunk valamilyen „dialogikus” irodalomfogalomhoz. A szerző sokkal árnyaltabban fogalmaz: szerinte ez az irodalomtípus látványossá tett repedései révén olyan olvasói magatartást kíván meg, sőt kényszerít ki, mellyel a korábbi idők talán rejtettebben, de szintén repedésekkel, „hibákkal” teli szövegei is újraolvashatóak és újraértelmezhetőek. Ez a magatartásmód azonban nem jelenti a tökéletes olvasói önkény hangoztatását: hogy Szilágyi korábbi példájánál maradjunk, egy klasszikus szerző folytatásokban közölt regényének a hajdani folyóirat-olvasók emlékeztető felfrissítő ismétléseit véleményem szerint nagyfokú olvasói önkény – és túlértelmezés – lenne „szándékos repedéseknek”, értelmezésre felszólító jeleknek tekintenünk. A kötet egyik tanulmánya az *Aranyábrák* kapcsán erre a problémára is kitér: itt Szilágyi éppen azt mutatja be, hogy egy mű különböző szövegváltozatai, kéziratok és kiadott variációi (mely a Kosztolányi-regénynél különösen érdekes, ugyanis van egy 1932-es, az ifjúság számára átdolgozott változata is), illetve egy esetleges genetikusan bemutatott kiadás milyen értelmezési lehetőségeket rejt magában. Vagyis az igazi aktív olvasói magatartást némelykor éppen nem az „önmagában vett szöveg” eszméje

teszi lehetővé, hanem figyelembe vehető és új értelmezési utakat nyithat meg a szöveg konkrét történetisége is.

Persze a hiba éppen ezért maga is történeti dolog: ami ma hibának, rossz megoldásnak tartható, korábban lehetett normális, mi több, szabályos eljárás is. Fordítva is igaz lehet: ami mostani normáink szerint szabály vagy – mondjuk így – „szabályosan hibás”, az hajdan kritizálható és kritizálandó fogyatékoságnak számított. Látványos, a szerző koncepcióját igazoló példával szolgálhat erre egy Szilágyi Zsófia nemzedékéhez tartozó irodalomtörténésznek, Hites Sándornak a kortárs és a klasszikus, 19. századi magyar történelmi regényt összehasonlító vizsgálata. Szinte közhely a kortárs magyar irodalommal kapcsolatban, hogy a 90-es évek végétől a történelmi regény új felvirágzása figyelhető meg. Ez az új vonulat többek között abban különbözik klasszikus elődjétől, hogy mind a történelem ábrázolhatóságának kérdésére, mind pedig saját hagyományára reflektál. Mint Hites kimutatta, ami – Szilágyi terminológiájával élve – a kortárs történelmi regényekben mű-hiba, az elbeszélés szövetén lévő rendellenesség (például a szaggatott elbeszélésmód, a teleologikus történetvezetés hiánya stb.), az már a 19. századi magyar történelmi regény megteremtőjének, Jósika Miklósnak bizonyos műveiben is megfigyelhető volt – kárhoztatta is erősen érte az akkori kritika (vö. Hites Sándor: *A múltnak kútja. Tanulmányok a történelmi elbeszélések köréből*. József Attila Kör–Ulpius Ház Könyvkiadó, 2004. 116–118. o.). Persze ez nem jelenti, hogy a mai történelmi regény csupán a romantika korabeli elődjének eljárásait ismétli, azt meg különösen nem, hogy már Jósika is posztmodern író lett volna. Egyszerűen csak arra utal, hogy mást jelent manapság formabontó módon hibákat elkövetni, és mást jelentett régebben. Vagy – némiképp rosszmájúan – akár úgy is értelmezhetnénk, hogy amit hajdan írói baklövésnek kárhoztattak, az ma írói erény, a konvenciók szándékos felrúgása (sőt, manapság már inkább a bevett normának való megfelelés) lehet.

Tulajdonképpen a hiba történetiségének szerepe figyelhető meg abban a Szilágyi Zsófia által elemzett folyamatban is, ahogy Mikszáth Kálmán művészetét az utóbbi idők irodalomtörténete értelmezi. A mai Mikszáth-kutatásokra jellemző, hogy – nagyon felületesen szólva – ami korábban a szerző nagy erényének számított (az, hogy valamilyen szinten a realista korszak poétikájához lehetett kapcsolni), erőteljesen leértékelődött, és éppen hajdani „hibái” (anekdotikus stílusa, állandó kitérői, a szövegegységet megtörő elbeszélésmódja stb.) váltak érdekessé. Fontos azonban, hogy Mikszáth újraértékelése azért is indulhatott meg, mert a 70-es, 80-as évek prózafordulatának bizonyos képviselői (főként Esterházy Péter) saját írásmódjukat többek között a mikszáthi nyelv- és irodalomszemlélethez kapcsolták. Vagyis Mikszáth „hibáit” a kortárs irodalom felől olvassuk, ezért vagyunk képesek ezekben a „hibás” elemekben értelmezésre, aktív olvasói részvételre felszólító „repedéseket” látni.

Mint az eddigiekből talán kiderült, a kötetnek – és a szerző irodalomképének – talán legfontosabb fogalma az olvasónak a műben való aktív részvétele: ez köti össze a hiba poétikáját az elbeszélésciklus poétikájával. A novellaciklus műfaja a magyar irodalomban nagy hagyományra tekint vissza, elég, ha „húzónevekként” a Mikszáth, Bródy Sándor, Kosztolányi, Krúdy Gyula, Mándy Iván sort említjük. A 90-es években jelent meg Bodor Ádám *Sinistra körzete*, melyben számos kritikus az elbeszélésciklus egyfajta újradinamizálását figyelte meg, s ez Szilágyi szerint azt is eredményezte, hogy a kritikának – és persze az olvasónak – újra kellett gondolnia az elbeszélésciklus és a regény viszonyát. Ahogy a szerző Bodor-tanulmányában megfogalmazza: a „*Sinistra* körzet recepciója a novellaciklus műfaji sajátosságának igazolásába leginkább annak a meglátásnak az előhívásával kapcsolódott bele, hogy a regény–novellaciklus határterületére helyezhető műveket az olvasásmóddal kell összefüggésbe hozni, hiszen az effajta művek meghatározó jegye nem a mozdíthatatlan séma, hanem a befogadást dinamizáló műfaji »billegés«, az értelmezésre

váró látszólagos hibák és következtetlenségek” (228–229. o. – kiemelés a szerzőtől). Tehát a mű-hibák szoros összefüggésbe hozhatóak a novellaciklus műfajával (vagy, hogy stílszerűek legyünk: mű-fajával, hiszen nehéz az irodalmi jelenség műfaji sajátosságait meghatározni), amennyiben mindkettő a dinamikus befogadói magatartást előfeltételezi.

Az ilyen „novellaciklusszerű” vagy „hibás” olvasásmód jó példája a kötet véleményem szerint két legjobb szövege: a novellaciklus műfaji sajátosságait és Mikszáth szövegeit, valamint az *Esti Kornélt* és későbbi „újraírásait” vizsgáló tanulmány. Az előbbi a novellaciklus műfaji jellemzőinek meghatározására azáltal tesz kísérletet, hogy *A jó palócok* egy a hagyományostól eltérő olvasatát mutatja be: Szilágyi bizonyos novellákban megjelenő erotikus motívumokat és metaforikát elemezve megpróbálja illusztrálni, hogy a tematikus renden túl, akár annak ellentmondva is értelmezhető a ciklus, s ezzel mintegy az olvasó hozhat létre az egyes novellák között új és új kapcsolódási pontokat, és tulajdonképpen új ciklusokat is generálhat.

Szilágyi másik említett szövege egészen más úton mutatja be az ilyen olvasásmód működését. Itt a szerző azt nézi meg, hogy az *Esti Kornél* milyen viszonyt alkot néhány olyan művel, melyek akár Kosztolányi szövegével párbeszédbe lépnek, vagy azt valamilyen módon saját jelenük horizontján írják újra: Császár István mára már csaknem elfeledett, *Gyilokjáró* című kötetével és Garaczi László leműr-regényeivel (*Mintha élnél, Pompásan buszozunk*), sőt Császár szövegének közvetítésével még áttételesen egy látszólag teljesen más típusú művel, Lázár Ervin *Bab Berci kalandjai* című gyermekkönyvével is kapcsolatba kerül. Szilágyi elemzése bemutatja, hogy amennyiben az olvasó játékba hozza ezeket a lehetséges kapcsolatokat (mondjuk, Garaczi felől olvassa újra Kosztolányit, és fordítva), az egyes műveknek olyan értelmezési lehetőségei tűnnek fel, melyeknek megmutatására csak egy ilyesfajta kreatív, dinamikus, akár a (nyílt vagy rejtett) hagyományt is mozgósítani tudó olvasásmód képes. E szöveg azonban nem csak egyfajta olvasat-játékot kínál, az elemzés rámutat a kétféle (Császár- és Garaczi-féle) *Esti Kornél*-értelmezés különbségére, s ezzel kétfajta irodalomszemlélet (a 80-as évek közepi, írásmódjában hagyományosabb poétikát követő Császár és a „posztmodern második nemzedékének zászlóvivőjeként” aposztrofált Garaczi) irodalmi tradícióhoz való viszonyának eltérésére is.

Recenziómban persze csak néhány elemet emeltem ki, melyek véleményem szerint Szilágyi irodalom- és kritikafelfogását meghatározzák. Ez az olvasói-kritikusi önkény azonban azért is lehet létjogosult, mert éppen a szerző az, aki előszavában párhuzamot von bizonyos irodalomkritikai és -történeti és irodalmi műfajok között. Talán az eddigiek alapján sejthető, hogy melyik két irodalmi műfajt említi: természetesen a novellaciklust és a regényt felelteti meg a tanulmányokból, kritikákból összeállított kötetnek (ez lenne a novellaciklus), valamint az irodalomtörténeti monográfiának (ez pedig a regény). Vagyis saját kötete afféle elbeszélésciklusnak is tekinthető, melyet bár alkalmi írásokból állított össze, mégis valamiféle egység bontakoztatható ki belőle, ám – és ez a legfontosabb – a szerző intenciója szerint a kötetet lehet „ciklusszerűen” olvasni, az egyes szövegek között bárki megteremtheti a saját kapcsolatrendszerét. Nem hiszem, hogy az analógiát túl messzire kéne vinni, hiszen akkor elég gyorsan kiderülne, nem biztos, hogy a legmegfelelőbb módon olvastam a könyvet, amennyiben valamiféle tematikus orientációt követve, az előszóban lefektetett elvek alapján kapcsoltam össze az általam fontosnak tartott szövegeket. Kétségtelen, hogy más olvasásmódok is lehetségesek, attól függően, hogy az ember miért kezd el egy kritikakötetet olvasni (megközelíthetők a szövegek a szerző kortárs irodalmi kánonja felől, elemzési metódusai és stratégiái irányából stb.). Összeolvashatjuk, mondjuk, egyéb kritikai kötetekkel is, ahogy a szerző az *Esti Kornéllal* teszi. Vagy tekinthetjük egyszerűen egyfajta szemléletmód illusztrációjának, melyet egy elméletileg és történetileg egyaránt tájékozott és invenciózus fiatal irodalomtörténész és -kritikus nyújt az utóbbi évek irodalmáról és irodalomtörténeti kérdésirányairól.

VAGY ÉLSZ AZ ALKALOMMAL, VAGY BELEBUKSZ

Sz. Koncz István beszélgetése

A professzort darab ideig nem találom. Végül rábeszélék az üzenetrögzítőjére. Nem kelemetlen rögzítő egyébként, az a ritka fajta, amelyikkel egyáltalán szóba áll az ember. Meglepetésemre anélkül, hogy tudná, ki vagyok, visszahív. Pedig ez az udvariasság rég kihalt már az életünkől. Estére jár. Amint hallom, a kora délutánt a plitvicei tavaknál töltötte, megbeszélést folytatott társegyetemi kollégákkal, imént pedig uszodába vitte három gyermeke egyikét. Most dolgozni indul éppen, mondja, de a hangjában nem érzek semmi türelmetlenséget vagy sürgetést. A találkozáshoz viszonylag közeli időpontot jelöl meg, és szabatos helymeghatározást ad.

A nyolcvanas években általa létrehozott Immunológiai és Biotechnológiai Intézet a pécsi orvoskari épületcsoport nyugati oldalában, a családi házak tözsomszedságában, platán- és fenyőfák védelmében áll. Barátságos építmény, kívülről inkább emlékeztet hajlékra, semmint kutatási központra. Már nem is csodálkozom a fogadtatáson: előzékenység, figyelmesség, a lehetőségen túl rám szánt idő – ez jellemzi az interjú néhány óráját.

Németh Péter Szombathelyen született, 1948. január 29-én. A gimnázium végéig ott is járt iskolába, majd Pécsre felvételizett, az akkori Orvostudományi Egyetemre. Diplomáját 1973-ban vette át, kandidátusi értekezését 1987-ben védte meg. 1994-ben habilitálták. Az egyetem Kórbonctani Intézetében 1970-től dolgozott, itt emelkedett tanársegéddé, majd adjunktussá, és hozta létre önálló munkacsoportját. 1989-től két éven át a hosszú nevű South-western Medical Center at Dallas, Texas biokémiai intézetében dolgozott, vendégkutatóként. Hazatérése után a POTE Immunológiai és Biotechnológiai Laboratóriumában kutatott, intézetvezető lett, 1993-tól docensi, 1996-tól tanszékvezető egyetemi tanári minőségben. Nevéhez öt hazai és egy nemzetközi szabadalom kidolgozása, továbbá az elméleti immunológia oktatásának bevezetése fűződik, úgy a Pécsi Orvostudományi Egyetemen, mint az egykori JPTE Természettudományi Karán. Több mint száz eredeti közleményt és több mint százötven kongresszusi előadást jegyez. Nagyobb visszhangot kiváltott angol nyelvű publikációinak címei közül idemácsolok egyet: *Photoimuno-targeting with low-power He-Ne laser activated hematoporphyrin conjugates* (Berki Tímea társszerzőségével). Azért éppen ezt, mert Németh Pétert többek között a biotechnológiai úton előállított ellenanyagok, az úgynevezett monoklonális antitestek fejlesztőjeként, kutatási és gyakorlati alkalmazásuk egyik hazai elterjesztőjeként és így például a laser-immunotargeting módszer kidolgozójaként tartja nyilván a tudományos közélet. Főbb kutatási területei: az immunológiai fölismerés molekuláris alapjainak vizsgálata, a fizioiogiás és kóros autoantitestek vizsgálata, az autoimmunitás kóroktanának vizsgálata, új immunológiai technikák fejlesztése, általános sejtbiológiai kérdések.

Embert próbáló föladat lenne fölsorolni a sok tudományos egyesületet, szak- és munkabizottságot, amelyekben Németh Péter aktív. De talán árnyalja a róla alkotott képet, ha tudjuk, hogy jó néhány éve tagja az Európai Unió pályázatok egyik nemzetközi bírálóbizottságának, az Immunológiai Társaságok Nemzetközi Szövetségének, hogy 1989-ben a

Magyar Immunológiai Társaság elnökségi tagjává választották, egy időben főtítkár is volt, hogy a Pécsi Akadémiai Bizottságban több cikluson keresztül az Elméleti Orvostudományi Munkabizottság elnöke volt, hogy a tavalyi választások óta a PTE Általános Orvostudományi Karának dékánja. Ha a hobbijáról kérdezik, a horgászat és a vitorlázás mellett a boráskodást említi. Nős, felesége ugyancsak szakmabeli, sőt kolléga, az imént szerzőtársként már kiemelt Berki Tímea docens asszony. A gyermekekre vonatkozó fönti megjegyzést tegyük teljessé azzal, hogy felsoroljuk őket név és születési sorrend szerint: Borbála, Dávid, Kinga.

Ahogy beszélgetünk, egyre inkább meggyőződésemmé válik, hogy lehet némi igazság abban, amit egyik hallgatója említett. A fiatalember szerint Németh Péter nem pusztán előadói kvalitásaival, hanem hozzáértésével, magabiztosságával, tájékozottságával is tiszteletet parancsol. Ahogy az őszülő, mégis kicsit fiúsrá fésült hajú professzort hallgatom, óhatatlanul is Karinthy Steinmannja jut eszembe. Valahogy így képzelem, amikor valaki minden megingás nélkül, fölényes tudással, ám távolról sem fölényeskedve beszél valamiről. Legszívesebben megkérném, hogy vegyünk a példának okáért egy kúpot. Vagy mégis inkább egy csonka gúlát. De nincs itt a tréfálkozás ideje. Meg a dialógus amúgy is sokkal érdekesebb, mint holmi mértani test.

Mielőtt leülnénk, a professzor körbevisz az épületben. Az egykori hadapródiskola idején itt volt a bomba- és nyeregraktár. Később bölcsődeként, utóbb irodaként szolgált, majd üresen állt. Bő két évtizede – az ipartörténeti értékű, agyagbetonnal fedett pincét leszámítva – az intézet céljaira teljesen elbontották, majd az eredetivel megegyező formában újból fölépítették. A bejárat mellett most is kisebb átalakítás zajlik. Beljebb, a laboratóriumokban elképesztő eszköz- és műszerpark fogad. Az egyik szobában például, automata berendezések segítségével, a teljes Dunántúl, ha úgy tetszik, a fél ország immunológiai labordiagnosztikáját végzik. Pár ajtóval odébb található az intézet lelke. Az egyik mikroszkópba én is belekukkanthatok – a készülék zöldes fénye élő, mesterségesen tenyésztett sejteket világít át. Az egyik csoportban szép, szőlőfürtszerű képződményeket látni. Visszafelé haladva útba ejtjük a sejtbankot. Itt őrzik az előre megtervezett ellenanyagokat termelő sejtvonalakat, a hybridómákat is. Németh Péterék annak idején többet állítottak elő belőlük, mint az egész KGST együttvéve... Amikor fölértünk a tetőtérbe, készletet érzek, hogy őszintén megjegyezzem: nagyszerű dolgokat láttam. Meglepetésemre a tanár rosszkedvű arckifejezéssel válaszol.

Németh Péter: – Nagyon valószínű, hogy másfél év múlva a dőzerek a föld színével tesznek itt egyenlővé mindent.

Sz. Koncz István: – Ezt nem akarom elhinni.

– De, az épület helyén négysávos út vezet majd. A Nemzeti Fejlesztési Terven belül Pécsre áldozott egészségügyi mintaprojektnek ez a terület teljes egészében áldozatul esik. Nem is sejtem, hova kerülünk majd. Nem örvendek. Ugyanakkor tudom, hogy ilyen léptékű fejlesztésre száz éve nem került sor az országban. Talán csak a szegedi egyetem Trianon utáni klinikaépítkezése volt méretében, hatásában hasonló.

– Egyáltalán: hová visz majd az az út?

– A mostani négyszáz ágyas klinika folytatásában épül a sürgősségi ellátó centrum. Oda vezet majd. Óriási dolog lesz, hogy a régió központjában egy kézbe kerül az egész egészségügyi gondozás. Jó minőségű betegellátó-rendszer jön létre, megszűnnek a párhuzamosságok, a struktúra egyaránt szolgálja az oktatást, a kutatást és a gyógyítást. Ezzel együtt nem vagyok boldog, hogy az épületet elbontják. Szellemi gyermekemnek tekintem. Ezen dolgoztam a nyolcvanas évek közepétől kezdve. De az elhatározást tudomásul kell vennem.

– A nyolcvanas évek közepét említette. Arra kérem, menjünk vissza jobban az időben! Tegyük

fel, a negyvenes évek végén járunk, és Szombathelyen megszületik dr. Németh József és Németh Mária középső gyermeke. Milyen körülmények közé érkeznek?

– A család történetében sokféle ember fölbukkan, tanárok, papok, de orvos nincs közöttük. Édesapám jogász-közgazdász volt. Zseniális ember, a legokosabb, akivel valaha találkoztam. Ezt minden túlzás nélkül állíthatom. Bárdosi Németh János öccse volt egyébként. Nagypapám gyorsvonati mozdonyfűtőként dolgozott. A hétgyermekes, proli család tehát a vasi megyeszékhelyen élt. Apám nagyon fiatalon lett főjegyző ugyanott. 1945-öt, a bombázásokat követően vezetésével építették újjá a települést. A hiperinfláció idején kitalált egy áthidaló pénzügyi megoldást, hogy a szombathelyiek fizetése ne értéktelenedjen el. Ilyen szempontból is fönttartotta tehát az életet. 1948-ig vezette a várost. Vas Zoltán, aki akkoriban miniszter volt, följajánlotta neki, hogy ha elkészíti a törvényhatósági városok költségvetését az 1949-es évre, nem rúgják ki. Így is történt. Nem rúgták ki. Azonnali hatállyal nyugdíjazták. Negyvennégy éves volt akkor. A döntést az egészségügyi állapotával indokolták. Ehhez tudni kell, hogy első osztályú kardvívó volt, az 1939-es bajnokcsapat tagja.

– *Ha jól értem, az egészségével évtizedek múlva sem voltak komolyabb gondok.*

– Hosszú kort élt meg, és hála Istennek, nem rokkant meg annyira, hogy a szánalom, akár utólag is, erőt vegyen rajtunk. Mindenesetre 1949-ben elküldték, és bizonyos fokig ez lett élete egyik nagy keresztje. A megelőző időszakot ugyanis soha többé nem számították be munkaviszonyként sehová. Jóval később az öregségi nyugdíjba sem. Azonban apám nem esett kétségbe. Nem volt teljesen tájékozatlan a marxizmusban, Leninnél azt olvasta, hogy szovjethatalom plusz villamosítás...

– *...egyenlő kommunizmus.*

– Úgy van. Látom, ön is olvasta. Na most, a szovjethatalomról már szerzett tapasztalatokat, nem túl kedvezőeket, elment tehát villanyszerelőnek. Vészte a falat, húzta a kábelt. Szombathelyet elég alaposan lebombázták a világháborúban, akadt tehát munka bőven. De ahogy mesélte, az építkezéseken is doktorurazták, főjegyzőurazták. Időközben megalkultak az állami vállalatok, és két év villanyszerelés után a Terményszervezési Vállalatnál helyezkedett el könyvelőként, osztályvezetőként, később főkönyvelőként. Megbecsült ember volt, a következő munkahelyén, a cipőgyárban is. Később tanítani kezdett a Közgazdaságtudományi Egyetem kihelyezett tagozatán... Egészen nyolcvanhárom éves koráig dolgozott. Halála előtt pár héttel nagyon magas kitüntetést kapott. Addig vitte a lendület, mondhatnánk, ugyanis azt még átvehette. Azután agyi keringési zavarok következtében, kilencvenkét éves korában, gyakorlatilag két hét alatt meghalt.

– *Édesanyja mindeközben mivel foglalkozott?*

– Fiatal korában dolgozott, de aztán sorra jöttünk mi, gyerekek, és attól fogva velünk kínlódott.

– *Mivé nevelte a gyerekeit?*

– Bátyámnak mérnöki irodája van Budapesten, öcsém zeneművész. Megmosolyogtató történet. Bátyámat úgynevezett x-es származásúként csak másodjára vették föl a Műegyetemre, hisz amikor született, apám főjegyző volt. A felvételinél én V. kategóriájúnak, értelmiségi szülők gyermekének számítottam, mert születésemkor apám abban a bizonyos költségvetési ügyben dolgozott. Öcsém mint munkásszülők gyermeke mehetett továbbtanulni, ugyanis amikor meglátta a napvilágot, apám a villanyszerelő-időszakát élte. Kis magyar történelmi kaleidoszkóp.

– *Még nem engedélyezem a felvételijét. Beszéljünk előbb a gimnáziumi évekről!*

– Visszagondolva: nagyon magas színvonalú iskolába jártam, és nem nagyon kívánom másoknak azokat az éveket. Reggelente sokszor összeszorult gyomorral mentem a gimnáziumba. Tévedés ne essék: jó tanuló voltam. A magyarral külön nem is foglalkoztam, hisz természetesnek tűnt, hogy sokkal többet olvastam, és sokkal többet tudtam,

mint amit egy-egy órára föladott a tanár. Az osztályban, amelyikben érettségiztem, utóbb mindenki egyetemi diplomát szerzett. Sőt, az 1997-ben meghirdetett Széchenyi Professzori Ösztöndíj első fordulójában hárman is megkaptuk a díjat.

– *A szorongást az otthoni elvárások okozták vagy az iskola szellemisége?*

– Jaj, nem, a magammal szemben támasztott elvárások! A családban ugyanis természetes volt, hogy valaki jó tanuló. A feladatot maximálisan kell teljesíteni – ez alaptétel volt nálunk. Késégtelen, ha valamiből négyötödöt kaptam, apukám megmorgott, hogy akkor már miért nem lehetett azt a dolgot kiválóra megcsinálni. De elsősorban én voltam a magam mumusa.

– *Hogyan jött az orvostudomány iránti érdeklődés?*

– A biológia foglalkoztatott. Három úton mehettem volna tovább. Kertész-mezőgazdászként, ez izgatott, de nem annyira, hogy elég komolyan vegyem. Lehettem volna tanár is, de taszított, hogy más hülye gyerekével vesződjem.

– *Ehhez képest mainapság rengeteg idejét köti le az oktatás.*

– Bocsánat, itt nem hülyegyerekek vannak! Szóval maradt az orvosi pálya, és az akkori körzeti rendszer hozott Pécsre. Kezdetben nagyon csalódott voltam. Egyáltalán nem arra számítottam, ami bekövetkezett. Tudniillik egy sereg olyan tantárgyat tanultunk, aminek nem láttam értelmét. Továbbmegyek: olyan tantárgy is akadt, amelynek máig sem látom értelmét.

– *Mondana konkrétumot?*

– Nem, mert ha mondanék, ön leírná, én meg azzal megsérteném a kollégáimat. *(A professzor elneveti magát.)* Igazából az volt ám a bajom, hogy Szombathelyen hozzászoktam egy versenystátlóhoz. Itt egészen más volt a helyzet. Azelőtt a kérdésfeltevés után a megoldási módszerek fölvezetése, majd a probléma analízise és megoldása következett. Ehelyett egy áttekinthetetlen adathalmazsal találkoztam, és zűrzavart éreztem. A jótanuló státuszából vissza is csúsztam a rossztanuló státuszába. Persze, ez is frusztrált. Hanem aztán jött a harmadév, azon belül is Romhányi professzor, és kiderült, hogy mégiscsak jó helyen vagyok. Kitisztult az ég, és a káosz helyett világos, jól megfogalmazott célokat láttam magam előtt újra.

– *Ez Romhányi személyiségéből vagy a tantárgy jellegéből adódott?*

– A kettőből együtt. Romhányi György a kórbonctant tanította. Azt a tárgyat tehát, amely keretbe foglalja az első két esztendő, és perspektívát nyújt a következő évtizedekre. Elmúltak a tanulmányi gondjaim, sőt bekerültem tudományos diákköri munkára a Kórbonctani Intézetbe. Attól fogva az időm nagy részét ott töltöttem.

– *A gyógyító orvosi munka nem is jutott eszébe?*

– De, megkísértett a klinikum, fölmerült, hogy esetleg sebész legyek, mert az még tetszett. Amikor végeztem, három állást pályázhattam. A pécsi kórbonctan mellett a szombathelyi sebészetet is megpályáztam, sőt mindkettőt megkaptam. Egy pillanatra el is gondolkodtam, mi lenne, ha... De ez tényleg csak nagyon rövid ideig tartott, mert addigra nemzetközi tudományos diákköri konferenciákon adtam elő. Ahogy mondani szokás, már ment a szekér, és nem szívesen szálltam volna le róla. Az Intézetben ugyanis nagyon komoly biológiai alapkutatózás zajlott. Mainapság nagyon szívesen visszatérnék ahhoz, az egész öregedés kérdését érintető alapkutatóási területhez, amivel akkoriban foglalkoztam.

– *Annak idején miért hagyott föl vele?*

– Romhányi György nyugdíjba vonult. Meg a tudományos kutatásban periódusok vannak. A hetvenes években rendelkezésre álló eszközökkel és módszertanokkal nemigen láttam a továbblépés lehetőségét. Tudjuk, ugye, Szent-Györgyi Albert mondta, az a jó kutató, aki akkor is csinál még valamit, amikor más már rég nem csinálja, illetve tudja, hogy mikor kell abbahagyni valamit, amit pedig még mindenki kutat. Kelényi professzor, aki Romhányi helyére került, nyirokszöveti daganatokkal foglalkozott.

– *Ahogy hangsúlyoz, abból úgy következtetem, hogy ez önnek nem tetszett túlzottan.*

– Helyesen következtet, ugyanis megdölni láttam azt a rendszert, amelyben jól éreztem magamat. Kelényi professzor óriásit alkotott azzal, hogy létrehozta a nyirokszöveti daganatok rutindiagnosztikájának alapjait Magyarországon. De a kutatómunkában nem egy általam kiválasztott kísérleti modellben dolgozhattam, hanem elsősorban a klinikáktól kapott, betegektől származó szövetminták főleg fénymikroszkópos analízisét végeztük. Ami, ugye, távol áll a klasszikus biológiai kutatástól. Hiszen minden eset más. Más-ként kezelték, más az előélete, máskor fixálták etcetera. Mindig azt gondoltam, hogy reggel, ha fölkelek, csak akkor megyek be dolgozni, ha örömmel teszem azt. És azért indulok neki a napnak, mert érdekel, amit csinálok. Igyekeztem tehát a saját utamra visszatérni – háziállatokkal kezdtem el foglalkozni. Ott is vannak ugyanis lymphomák, és kísérleti állatokról lévén szó tisztább rendszerben lehet dolgozni. Pillanatokon belül eljutottam odáig, hogy ezt az utat nem lehet immunológia nélkül továbbvinni.

– *Korábban is foglalkozott ezzel a területtel?*

– Egyetemi tanulmányaim alatt átugrottam az immunológiával foglalkozó szövegrészt minden tankönyvben, nem törődtem vele, mondván, annyira zűrzavaros, érthetetlen, jobb ezt átlapozni! Ha kihúzom az ide vonatkozó tételt, legfeljebb megbukom. Nem húztam ki, nem buktam meg. De az életemnek ezen a pontján az immunológiát már nem lehetett átlapozni. Megpályáztam tehát egy UNESCO-ösztöndíjat a Szegedi Biológiai Központba. A hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején ez volt Magyarország messze legjobban felszerelt, biológiai profilú kutatóintézete. Egy sereg munka kapcsán, gyakorlatban sajátítottam el rengeteg immunológiai ismeretet. Addigra a tudományág is letisztult, és kiderült, hogy azok a kifejezések, amelyek idegesítettek, javarészt ki is koptak. Korábban tudniillik azonos jelenségek leírására, megnevezésére négy-öt szót is használtak. Egy szó mint száz, nagyon izgalmas területté nőtte ki magát. Mikor hazatértem, 1981-ben, itt, Pécsen is gőzerővel megindult az ilyen irányú munka. Ezzel kezdett kialakulni az intézet markáns arcéle.

– *Azé az intézeté, amelyet professzor úr alapított, igaz-e?*

– Igen.

– *Hogy lehetett elfogadtatni, hogy egy ilyen új intézetre szükség van?*

– Nehezen. Lépésről lépésre. Nézzen oda, nem vagyok híve az erőszakos, kard ki kard érdekérvényesítésnek, a huszárkapitányi stílusnak. Egy rohammal esetleg bevehetünk egy várat, de a háborút megnyerni nem lehet. Először fölépítettük tehát a magunk anyagi háttérét. 1982-ben írták ki az első tudományos pályázatot Magyarországon, ez volt az OTKA elődje, TPP-nek, vagyis Tudománypolitikai Pályázatnak hívták. Fölmértük a lehetőségeinket, benyújtottuk az anyagot. És nyertünk. És attól kezdve minden érdemi pályázattal komolyan foglalkoztunk. Ugyanis nem akartam azt... Hogy is fogalmazzak csak? Nem szeretnék megbántani senkit. Szóval nem akartam, hogy az egyetemen bárkinek elvtelenül hálásnak kelljen lennem ahhoz, hogy az eszközparkunkat kiépítsük. Ezzel együtt elképzelhetetlen, hogy honnan indultunk. Az egyszer használatos tárgyakat úgy lopkodtuk össze kongresszusokon, utóbb króm kénsavban mosogattuk őket, hogy újra használjuk... Tényleg, szinte hihetetlen.

– *Hogy vált ki a labor a Kórbonctani Intézetből?*

– Eredetileg nem is volt ilyen tervem. Gondoltam, jól megfér az Intézet falai között egy speciális labor. Hanem aztán úgy hozta az élet, hogy célszerűnek látszott szeparálód-nunk.

– *Hasonló intézet létrejöttére volt-e akkor példa Magyarországon?*

– Orvostudományi egyetemen belül nem. Az ELTE biológiáján működött immunológiai tanszék. Tudni kell, hogy amikor már erősödtek az önállósodási törekvéseink, nem volt hova költöznünk. Úgy volt, hogy a Szigeti úti elméleti tömb tetején építkezünk, de a

tervet elvetették. Ez az épület viszont üresen állt. Vizes falú, szerencsétlen beosztású ház volt, mégis kiindulási lehetőség. Lebontottuk, és bár kívülről nem változtattunk rajta, belül egészen más struktúrát kapott. Az akkori rektor, Bauer Miklós rengeteget segített az intézet létrejöttében. Álláshelyet szerzett, az épületet is neki köszönhattuk. Szó se róla, mindent úgy csinált, hogy itt az alkalom, vagy élsz vele, vagy belebuksz. Ezzel együtt ilyen embereknek kellene lenniük az egyetemi vezetőknek. Precíz, amikor kell, de kellően nagyvonalú a fejlődés érdekében. 1991-ben azután megszűntek a marxista tárgyak, földszabadultak órák. Így egy szemeszterre ötvenhat órát kaptunk, amiből heti két előadással és laboratóriumi gyakorlattal kialakult „Az immunológia alapjai” című tantárgy. Ami azóta a többi orvosegyetemen is a curriculum szerves része lett.

– *Később bővült a tárgyak köre.*

– Részben jött az idegen nyelvű oktatás, részben belépett a biotechnológia, utóbb az orvosi és gyógyszerészeti biotechnológia. Ma ott tartunk, hogy Pécsen mindenütt mi oktatjuk az alapozó immunológiát, vagyis az orvoskaron, illetve az egyetem természettudományi karán is mi visszük ezt a vonalat.

– *És mindemellett folyik a kutatómunka.*

– Tudni kell, hogy az utóbbi tíz-tizenöt évben óriási paradigmaváltás ment végbe az innovációs folyamatban. Korábban a kutató, ha fölkelt, és szépen süttött a nap, és jókedvű volt, és éppen fölfedezett valamit, akkor gyártót, forgalmazót, hasznosítót keresett hozzá. Manapság az ilyen hozzáállás termékei kabarészámokban kapnak helyet. Ugyanis ha nem vesszük tudomásul, hogy a piac dönti el, mire van szükség, és mennyiért, akkor megbuktunk, kutatóként is.

– *Ez milyen érzés?*

– Bevallom, nem nagyon bánom. A piac, ha szabad így mondanom, leveszi a vállunkról a felelősséget. Nyomasztó lenne az adófizetők pénzét értelmetlenül elpocsékolni. A kihívás éppen abban van, hogy az egyéni érdeklődést és a pályázatokon keresztül megjelenő piaci igényeket hogyan lehet összhangba hozni. Nem kell, hogy azért menjünk be dolgozni, hogy Nobel-díjat kapjunk. Az izzadságszagú erőfeszítésekkel kipróbált eredmények sem érdekelnek. Ugyanis félek, elveszne az a varázs, hogy az ember jókedvűen jön be dolgozni. A szakmai elismerés meg úgyis megjön előbb-utóbb, ha a felmutatott teljesítmény színvonalas.

– *Kérem, tegye számomra, illetve a hozzám hasonlóan tájékozatlan olvasó számára érthetővé az önöknél folyó munka lényegét!*

– A biológiai rendszerek úgy épülnek föl, mint a Lego-játék. Tehát vannak alapelemek, amikkel, ha úgy tetszik, az evolúció játszik. És amint a Legóból is építhetünk kiskacsát, traktort, repülőgépet, lóistállót, úgy az alapelemekből is különböző, egymástól nagyon eltérő rendszerek épülnek föl. Ezekben ugyanazon struktúrához más funkció kötődik. Az evolúció során nemigen változó elemeket genetikailag konzerváltaknak hívjuk. Ezek szerepe az immun-válaszban egészen különleges. Ugyanis az immunrendszer, megegyezően a központi idegrendszerrel, fölismer, az információt földolgozza, tárolja a memóriájában, majd kialakítja a célszerű választ, és végrehatja azt. Tehát tulajdonképpen nagyon bonyolult rendszer, amelyik minden másodpercben, minden elemével az egyedi állandóságot felügyeli. Ebbe beletartozik, hogy ha jön egy baktérium, akkor ne tudja az egyént leépíteni, ha jön egy vírus, ne épüljön be véglegesen a génállományba, és ne fejlődjön ki az embernek például egy harmadik füle, ha mutálódik egy sejt, vagy éppen ne alakulhasson ki belőle daganat és így tovább. Vagyis egy általános szabályzó rendszerről beszélünk, amelyik, még egyszer: fölismer, földolgozza, tárolja az információt, döntést hoz, és végrehajt. Ebben a rendszerben nagyon fontosak a genetikailag konzervált elemek. Amelyek azonosak bennem, és azonosak, mondjuk, egy baktériumban. Ha rossz döntés születik, és az immunrendszer nem lép föl agresszíven, és nem fejleszt ki egy tá-

madó típusú választ, akkor bekövetkezik a fertőzés, akkor kialakul a daganat satöbbi. Ellenben ha az immunrendszer túllő a célon, és túl hevesen, túl erősen reagál, akkor allergia, esetleg autoimmun betegség alakul ki. Ez dönti tehát el, hogy az illető esendő lesz-e a fertőzésekkel szemben, kap-e daganatot, vagy autoimmun betegség kínozza, netán ezek mind, együtt is megjelennek. Magyarul: a konzervatív antigének immunológiai szerepével foglalkozunk. Persze, itt sok rész kérdés jön elő. Például az immunszervek evolúciója, a szteroidok szabályzó hatása és így tovább.

– *Mostanában, ha a professzor úr tudományterületéről hall az ember, mindig szóba kerül az allergia kérdése is. Népszerű tudományos lapok többnyire az immunrendszert teszik felelőssé az egyre szaporodó allergiás tünetekért. A piac, hogy az ön kifejezését használjam, ezen a területen is megoldást vár. Hogyan olvassa a tudós ezeket a cikkeket?*

– Az allergia az immun-válasz egy típusa. A konzervatív antigének szerepét kell itt újra hangsúlyoznunk. Ha a gyermek kettőt tüsszent, a szülei szaladnak vele az orvoshoz, aki többnyire antibiotikumot rendel. Vagy ha tiltakozni próbál, hogy talán mégsem helyes út ez, akkor az édesanya addig erősködik, míg végül mégis antibiotikum lesz a dolog vége. Vagy másik orvoshoz kerül a gyermek, aki végre fölírja a kívánt, vagy talán inkább követelt gyógyszert. Az egyik fő kiváltó okot abban látom, hogy fölnőtt egy olyan generáció, amelynek immunrendszerében a tárolt információk hiányosak. Mert a szervezet nem tanulta meg, hogy mire hogyan reagáljon. Bizonyos típusú autoimmun betegségek és az allergiák növekvő száma ide is visszavezethető. A szükségtelenül adott antibiotikumok hosszú távú hatása ez. Meg persze a megváltozott környezeté is. Hiszen az a virágpor, amely régen nem váltott ki allergiát, ma, a megnövekedett aromásszénhidrogén-koncentráció mellett panaszokat okoz.

– *Helyreállítható ez? Már úgy értem, ha az ember tudomásul veszi is, hogy a sok antibiotikum őt már elszúrta, legalább a gyerek menthető még?*

– Mondok egy nagyon egyszerű példát. Ha az ön nagyapja, édesapja, ön, és még az ön gyermeke is mindig zöldre festi a haját, várható, hogy zöld hajú unokája születessen?

– *Nyilván nem. Majd csak később festjük be neki.*

– Na, látja, ez ugyanaz. Más ugyanis a genetikai kód, azt nem érintik ezek az amúgy megoldandó problémák. Amerikában egyébként megoldották például az egyik leggyakoribb pollenallergiát. Kanadától Mexikóig hetente cserkészcsapatok, iskolások, katonák tépik ki a vadkendert. Ha ön ma tíz magasan képzett, diplomás honfitársunknak megmutatja a vadkendert, nyolc egész bizonyosan nem fogja fölismerni. Azt hiszem, az a legfőbb baj, hogy Magyarországon az egészség nem érték. Nem épült be a társadalmi tudatba, hogy tényleg az a legfőbb kincsünk, amivel születünk, és bizony, vigyáznunk kell rá, költenünk kell rá, foglalkoznunk kell vele. Meglehet, a társadalombiztosítás kényszerű átalakulásával ennek a fölismerése gyorsulni fog.

– *Ha már Amerikát szóba hozta, professzor úr... Arról még nem is beszéltünk, hogy két évig az USA-ban dolgozott vendégkutatóként.*

– Erről szólni öröm és szívfájdalom. Öröm, mert egy kiváló szemléletű, befogadó jellegű, liberális közelítésmódú laborban dolgozhattam. Ugyanakkor szívfájdalom, hogy nem fiatalabban kerülhettem ki. Akkor ma nem itt beszélgetnénk, és biztos nem lenne az Intézet. Valószínűleg másodszorra is kimentem volna, vagy eszem ágában sem lett volna hazajönni. Nagyon sok hozzám hasonló ember kint maradt, mert egész egyszerűen belefáult az itthoni taposómalomba, beleunt a pénztelenségbe.

– *Mitől korfüggő ez?*

– Egy korombélit már nem alkalmaznak, mert akkora fizetést kellene adniuk, amiért négy kínait vagy két fiatal európai tudnak fölvenni. Ugyanakkor a hasznom nincs akkor. Negyven év fölött a dolog már reménytelen.

– *Kihallom a hangjából, hogy tényleg nagyon sajnálja. Mondja, mi változott volna?*

– Valószínű, hogy azok az ötleteim, amelyek így nem kerültek be a tudományos élet reflektorfényébe, mert nem tudtuk a kapcsolódó közleményeket olyan színvonalú újságokban, folyóiratokban publikálni, ott sokkal inkább az élvonalba juthattak volna. És előbbre tartanánk számtalan területen. Tévedés ne essék: ezen én nem könnyezem. Főleg azért nem, mert ma is meg tudok felelni annak a már említett, régi elvemnek, hogy amikor reggel fölkelek, szívesen jövök be dolgozni. Nagyon fontos, hogy legyen mindig kedvünk!

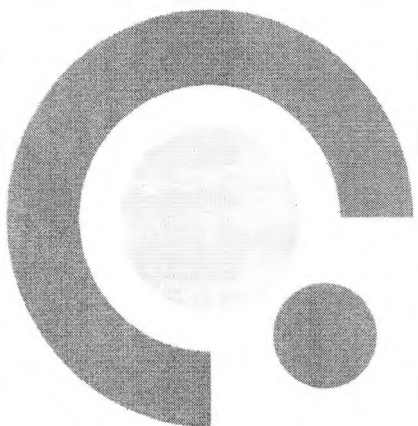
– *És ha egyszer, ne adj' Isten, elmegy a kedve?*

– Akkor majd nem jövök be. Valami mással fogok foglalkozni. Talán elmegyek a biotechnológiai iparba, talán egészen mást fogok csinálni. Sok minden érdekel. Például általános lakatos szakmunkás végzettségem is van. A gimnázium humán tagozatán érettségiztem, de az akkori rendszerben, a MÁV Járműjavítóban kaptunk lakatos szakmunkás képzést is. Lehet, hogy ezt hasznosítanám. Barkácsolni szeretek, bár mainapság nem vasal, inkább fával dolgozom.

– *Ez vonatkozik a nyugdíjas éveire is?*

– Természetesen. Ments Isten, hogy itt pusztuljak el! Annál nagyobb butaságot, amikor valaki ahhoz ragaszkodik, hogy kétszáz éves korában még mindig benn üljön professzorként, és bebetonozza a fiatalok feje fölé a plafont, nem tudok elképzelni. Erkölcstelennek is tartom, és bevallom, ezeket az embereket nem túl sokra becsülöm. Valószínűleg semmi sem ad számukra az életben örömet, csak az, hogy a főnök szerepében pöffeszkednek. Nálunk az Intézetben liberális légkör van. Mindenki, aki itt dolgozik, a tanítványom volt valaha. De ahogy elérem a kort, elmegyek nyugdíjba. Az oktatásban, ha szükség lesz rám, szívesen részt veszek majd, de inkább szeretnék vitorlázni, a Balatonon lenni, és többet foglalkozni a boráskodással. Ha megnézné az orvoskar korfáját, meglepődne. Egy csúcsára állított piramist látna ugyanis.

Márpedig felelőtlenség túlhordani önmagunkat.

otp

bank